

ԱՍ ՊՈՒՇԿԻՆ

ԿԱՊԻՏԱՆԻ
ԱՆՁԻԿԱՆ

ՊԵՏՅՐԱՏ

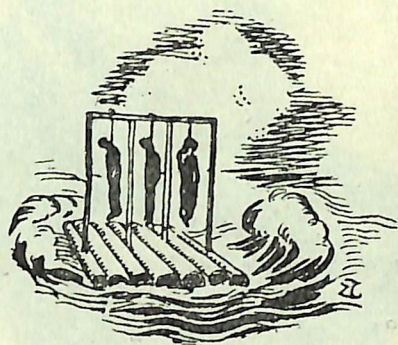
807.

31 JAN 2018

А.С. Пушкин

Капитанская Дочка

ГОСИЗДАТ АРМ. С.С.Р. 1937

Ա.Ս. Պուշկին

Կապիտանի Դուստր

ՀԱՅՊԵՏԿՐԱՏ 1.9.37

Պատիվը շահելուց պահպանիր:
Առած

Գ Լ Ո Ի Խ Ի

Գ Վ Ա Ր Դ Ի Ա Յ Ի Ս Ե Ր Ժ Ա Ն Տ Ը 1

Վաղն և եթ կղանար դվարդիայի կապիտան
— «Հարկավոր է հ դա, թող բանակում ծառայի»:
Հրաշալի՜ յե ասված — քաշի թող մի...

Իսկ հայրն ո՞վ է նրա:

Կնյաժնին ²

Հայրս՝ Անդրեյ Պետրովիչ Գրինյովը չերիտասարդ ժամա-
նակ ծառայել և կոմս Մինիխի մոտ և պրեմյեր-մայորի աստի-
ճանում պաշտոնաթող յեղել 17... թվին: Այդ ժամանակից նա
ապրում եր Սիմբիրսկի նահանգում գտնվող իր գյուղում, ուր
և ամուսնացել եր այնտեղի մի աղքատ ազնվականի աղջկա՝
Ալգոտյա Վասիլենա Յուսի հետ: Մենք՝ յերեխաներս իննը հոգի
եյինք: Իմ բոլոր յեղբայրներն ու քույրերը մանուկ հասակում
են մեռել: Գվարդիայի մայոր՝ մեր մոտիկ ազգական իշխան
Բ.-ի վոդորմածուկթյամբ յես գրված եյի Սեմյոնովսկի գնդում
վորպես սերժանտ: Մինչև ուսումս ավարտելը համարվում եյի
արձակուրդի մեջ: Այն ժամանակ մենք այժմյան պես չեյինք
դաստիարակվում: Հինգ տարեկան հասակից ինձ տվել եյին աս-
պանդակապան Սավելիչի ձեռքը, վորին, շնորհիվ իր վողջախոհ
վարք ու բարքի, նշանակել եյին իմ դաստիարակը: Նրա հսկո-

1 Գ վ ա Ր Դ ի ա — սկզբներում նեղ մտքով՝ զորամաս, վորի պարտակա-
նությունն եր պահպանել զորահրամանատարի անձը — թիկնապահ զորք: Հե-
տագայում գվարդիան ստացավ զորքի ընտիր մասի նշանակություն: Ռուսա-
կան գվարդիան ազնվականներից գումարված հատուկ զորքն եր և ուներ շատ
արտոնություններ: Ս ե Ր Ժ ա ն տ — յենթասպա:

2 Յ ա. Բ. Կ ն յ ա Ժ ն ի ն (1742—1791) — XVIII դարի ռուս զրամատուրդ:

11-283659

դուրբյան տակ տասներկու տարեկան հասակում ոռոսերեն գը-
րել-կարդալ սովորեցի և կարող եյի բավական առողջ դատել ա-
րազավազ քերծելի հատկութիւններէ մասին: Այդ ժամանակ
հայրս ինձ համար վարձեց մի ֆրանսիացի՝ մոսյե Բոպրեյին,
վորին Մոսկվայից բերել տվին գինու և պրովանսի ձեթի մի
տարվա պաշարով հանդերձ: Նրա գալը բոլորովին դուր չեկավ
Սովելիչին: «Փառք աստծո, — փնթփնթում եր նա քթի տակ, —
կարծեմ թե յերեսայի յերեսը մաքուր ե, մազերը՝ սանրած,
փորը՝ կուշտ: Ել ի՞նչ կարիք կար ավելորդ փող ծախսել և մու-
սյե վարձել. ի՞նչ ե, եստեղ մենք մեր մարդիկը չունեցինք»:

Բոպրեն իր հայրենիքում յեղել եր պարիկմախեր, հետո՝
Պրուսիայում — գինվոր, ապա յեկել եր Ռուսաստան pour être
outchitel¹, այնքան ել լավ չհասկանալով այդ բառի իմաստը:
Նա խաղաղ բնավորութեան տեր մարդ եր, սակայն՝ ծայր-աս-
տիճան թեթեամբիտ և անառակ: Նրա գլխավոր թուլութիւնը
դեպի գեղեցիկ սեռն ունեցած մոլութիւնն եր. հաճախ, ի պա-
տասխան իր քնքշութիւններէ, նա ստանում եր այնպիսի հար-
վածներ, վորոնցից ամբողջ որերով հառաչում եր: Բացի այդ,
նա (ինչպես ինքն եր ասում) թշնամի չեր շշին, այսինքն,
(ռուսերեն ասած) սիրում եր չափից ավելի կոնծել: Բայց, քա-
նի վոր մեր տանը գինին միայն ճաշին ելին տալիս, այն ել մի փոք-
րիկ գավաթով (ռյուսմոչկայով) ըստ վորում դասատուլին սովո-
րաբար աչքաթող ելին անում, ուստի և իմ Բոպրեն շատ շուտով
սովորեց ոռուսական թրմոդուն և մինչև անգամ սկսեց գերադա-
սել այն իր հայրենիքի գինիներից՝ վորպես ստամոքսի համար
չափազանց ոգտակար: Մենք իսկույն բարեկամացանք և թեև
ըստ պայմանի նա պարտավոր եր ինձ սովորեցնել ֆրանսե-
րեն, գերմաներեն և բոլոր գիտութիւնները, բայց
նա գերադասեց կարճ միջոցում ինձնից մի կերպ ոռուսերեն
կտրատել սովորել և ապա մեզնից չուրաքանչյուրն արդեն իր
գործով եր զբաղվում: Ապրում ելինք մի սիրտ, մի հոգի: Ուրիշ
մենտոր² յես չեյի ել ուզում: Սակայն շուտով բախտը մեզ բա-
ժանեց և ահա թե ինչ դիպվածով:

Լվացարարուհի Պալաշկան՝ հաստիկ ու չեչոտ մի աղջիկ և մի
աչքը կուլը կովապահ Ակուլ'կան ինչպես յեղավ, խոսք մեկ արած,

¹ Ուսուցիչ լինելու համար (outchitel — ուս. учитель բառն ե):

² Փոխաբ. դաստիարակ՝ Վոդիսևսի վորդի Տեխմաքի դասատուլի անունով:

մի որ չեկան, միասին մորս վոտներն ընկան, խոստովանեցին
իրենց մեղքը և լաց ու կոծով զանգատվեցին մուսյեյից, վորը
գայթակղել եր նրանց անփորձութիւնը: Մայրս չեր սիրում նը-
ձան բանը հանաքի տալ, ուստի և զանգատվեց հորս: Նրա դա-
տաստանն ել կարճ եր լինում: Նա իսկույն և եթ իր մոտ պա-
հանջեց սրիկա ֆրանսիացուն: Ասացին, վոր մուսյեն ինձ դաս ե
տալիս: Հայրս յեկավ իմ սենյակը: Այդ պահին Բոպրեն անմե-
ղության քնով քնած եր մահճակալի վրա: Յես գործով եյի ըզ-
բաղված: Հարկ ե գիտենալ, վոր Մոսկվայից ինձ համար աշխար-
հազրական քարտեզ ելին բերել տվել: Առանց վորեւե գործածու-
թյան այդ քարտեզը կախված եր պատից և վաղուց ինձ հրա-
պուրել եր թղթի լայնութեամբ ու լավորակութեամբ: Յես վճռե-
ցի նրանից մի ողապարուկ շինել և, ոգտվելով Բոպրեյի քնից,
գործի անցա: Հայրս ներս մտավ հենց այն բոպեյին, չերբ յես
ճիւղպից շինած պոչը հարմարեցնում եյի Բարեհուսո հրվանդա-
նին: Տեսնելով իմ վարժութիւնները աշխարհագրութեան մեջ,
հայրս քաշեց ականջս, ապա մոտ վաղեց Բոպրեյին, շատանգգույշ
արթնացրեց նրան և սկսեց նախատինք թափել գլխին: Շփոթված
Բոպրեն ուզեց վեր կենա, կանգնի և — չկարողացավ. դժբախտ
ֆրանսիացին թունդ հարբած եր: Յոթը ցավին՝ մի դարման:
Հայրս բռնեց նրա ոձիքից, բարձրացրեց մահճակալի վրայից,
դռներից դուրս հրեց և՝ ի մեծ ուրախութիւն Սովելիչի, շուրջ
որն և եթ արձակեց պաշտոնից: Դրանով ել ավարտվեց իմ կըր-
թութիւնը:

Յես ապրում եյի իբրև մի թերուս. աղաքիներ եյի թըռց-
նում և աթուրմա խաղում բազի յերեսաների հետ: Մինչ այս,
մինչ այն՝ տասնվեց տարեկան դարձա: Այդ ժամանակ իմ վի-
ճակը փոխվեց:

Մի անգամ աշնանը մայրս մեղրով մուրաբա յեր յեփում
հյուրասնեցակում, իսկ յես բերանիս ջուրը կուլ տալով, նայում
եյի մուրաբայի յեռացող փրփուրին: Հայրս պատուհանի մոտ նըս-
տած կարդում եր Պալատական որացույցը¹, վոր ամեն տարի
նա ստանում եր: Այդ գիրքը նրա վրա միշտ մեծ ազդեցութիւն

¹ Այս որացույցի մեջ գետեղվում ելին ռազմ. և քաղաքացիական բար-
ձր աստիճանավորների ցուցակները, պալատական ընդունելութիւնների տե-
ղեկատուները և զանազան ուրիշ նման նյութեր ազնվականների և արքունի
ազնվատոհմիկների համար:

եր թողնում. նա միշտ առանձին հետաքրքրություններ կարգում անում և ամեն անգամ ընթերցումը նրա մեջ առաջացնում էր մաղձի զարմանալի հուզումներ: Մայրս, վոր անգիր գրեցի նրա բոլոր սովորությունները, միշտ աշխատում էր այդ դժբախտ գիրքը վորքան կարելի յե հեռու պահել և այդպիսով Պալատական որացույցը հաճախ ամբողջ ամիսներ նրա աչքին չէր ընկնում: Բայց, չեք նա պատահաբար գտնում էր, ապա չեք բնական ամբողջ ժամերով այլևս ձեռքից բաց չէր թողնում: Յեվ այդպես, հայրս կարողում էր Պալատական որացույցը, չեք բնական ուսերը վեր քաշում և կիսաձայն կրկնում. «Գեներալ-պորուչիկ»... Իմ վաշտում նա սերժանտ էր... Ռուսական զույգ որդեհների կավալեր²... Իսկ վաղուց ե, վոր մենք... Վերջապես հայրս որացույցը շարունակ բազմուցի վրա և խորասուզվեց մտածունքի մեջ, վոր վոչինչ լավ բան չէր գուշակում:

Հանկարծ նա դարձավ մորս. «Այդհայտ Վասիլենա, Պետրուշան քանի տարեկան ե»:

— Դեհ անա տասնյոթի մեջն ե, — պատասխանեց մայրս: — Պետրուշան ծնվեց հենց այն տարին, յերբ մեր հորաքույր Նաստասյա Գերասիմովնայի մի աչքը կուրացավ և յերբ դեռ...

«Բարի, ընդհատեց հայրս, — ժամանակն ե, վոր նա գինվորական ծառայության գնա: Հերիք ե, ինչքան վաղվեց աղջիկների սենյակներով և մագլցեց աղափառները պատերով»:

Ինձնից շուտով բաժանվելու միտքն այնպես շմեցրեց մորս, վոր նա գլխով ձեռքից բաց թողեց կաթսայի մեջ և արցունքները հոսեցին նրա յերեսով: Ընդհակառակը, դժվար ե նկարագրել իմ հիացմունքը: Զինվորական ծառայության գնալու միտքն իմ մեջ խառնվում էր ազատության և Պետերբուրգի կյանքի վայելքների մասին ունեցած մտքերի հետ: Յեւ ինձ չեք երկարում եյի գվարդիայի սպա, վոր, իմ կարծիքով՝ մարդկային ամենամեծ յերջանկությունն եր:

Հայրս չէր սիրում վոչ փոխել իր մտադրությունները, վոչ ել հետաձգել նրանց կատարումը: Իմ մեկնելու որն արդեն նը-

¹ Ռազմական բարձրագույն աստիճաններից մեկը ռուսական հին բանակում, սկսած XVII դարից:

² Կավալեր (ֆր. - ձիավոր) - առաջ այսպես կոչվում էյին ասպետները, հետագայում՝ շքանշան ունեցողները: Այստեղ նշանակում ե - պարզեվաորված յերկու բարձրագույն շքանշաններով՝ «Անդերյ Պերվոգլաննու» և «Ալ. Նեսկու»:

շանակված եր: Նախորդակին հայրս հայտնեց, վոր մտադիր ե ինձ հետ համակ ուղարկել իմ ապագա պետին և գրիչ ու թուղթ պահանջեց:

«Չմոռանա, Անդերյ Պետրովիչ, — ասաց մայրս, — իմ կողմից ել վողջունել իշխան Բ.-ին. գրի, թե յես հուսով եմ, վոր նա Պետրուշային չի թողնի առանց իր շնորհների»:

— Այ քեզ հիմար բան, — պատասխանեց հայրս հոնքերը կիտելով: — Ինչհե համար յես պետք ե իշխան Բ.-ին նամակ գրեմ:

«Բայց դու ասացիր, վոր կամենում ես գրել Պետրուշայի պետին»:

— Ե', հետո վոր ի՞նչ:

«Բայց չե՞ վոր Պետրուշայի պետը իշխան Բ.-ն ե: Չե՞ վոր Պետրուշան գրված ե Սեմյոնովսկի գնդում»¹:

— Գրված ե: Իմ ի՞նչ գործն ե, թե գրված ե: Պետրուշան Պետերբուրգ չի գնա: Ի՞նչ պիտի նա սովորի Պետերբուրգում ծառայելով: Դրամ վատնել և անպիտանություններ անել: Վե՛, թող նա բանակում ծառայի, թող նեղություններ քաշի, թող վառողի հոտն առնի, թող գինվոր դառնա և վոչ թե շամատոն²: Գրված ե գվարդիայում... Վճրտեղ ե նրա պաշտոնը: Տղեր ինձ:

Մայրս գտավ իմ պասպորտը, վոր պահվում էր նրա փոքրիկ արկղիկում, իմ կնոնքի շապիկի հետ և դողդոջուն ձեռքով տվեց հորս: Հայրս ուշադրություն կարգաց այն, դրեց իր առջև սեղանի վրա և սկսեց իր նամակը:

Հետաքրքրությունն ինձ տանջում էր: Ապա հեր են ուղարկելու ինձ, յեթե վոչ Պետերբուրգ: Աչքս չեյի հեռացնում հորս գրչից, վոր շարժվում էր բավական դանդաղ: Վերջապես նա ավարտեց նամակը, պասպորտի հետ կնքեց մի ծրարում, ախոցները հա-

¹ Պուշկինի նկարագրած ժամանակաշրջանում ազնվականների վորդեններին դեռելիս մանուկ հասակից դրում էյին ռազմական ծառայության մեջ, վորպես հասարակ գինվորներ: Այս յեղանակով նրանք ձեվականորեն պահպանում էյին 1762 թվի կայսերական հրովարտակի կանոնները, վորոնց համաձայն սպայական աստիճան ստանալու համար պետք էր 12 տարի շարքային զինվոր լինել: Փաստորեն, ազնվականների վորդենները վոչ մի ռազմական ծառայության մեջ չլինելով հանդերձ, տանը նստած, նորանոր բարձր աստիճաններ էյին ստանում և չափահաս տարեքում արդեն համարվում էյին սպա:

² Անդրծ մարդ, դատարկապորտ, թեթևորիկ:

շեց և ինձ իր մոտ կանչելով, ասաց. «Ահա քեզ Անդրեյ Կարլովիչ Ռո-ին՝ իմ վաղեմի ընկերոջն ու բարեկամին հանձնելու նամակը: Դու գնում ես Որենբուրգ՝ նրա հրամանատարութեան տակ ծառայելու»:

Յեւ այսպես, իմ բոլոր փայլուն հույսերը խորտակվեցին: Պետերբուրգի ուրախ կյանքի փոխարեն ինձ սպասում եր ձանձրույթը հեռավոր ու խուլ մի վայրում: Զինվորական ծառայությունը, վորի մասին մի ըրպե առաջ մտածում էյի անպիսի հիացմունքով, ինձ թվաց վորպես մի ծանր դժբախտություն: Բայց հակաճառելն անմտություն եր: Մյուս ուրն առավոտ տան մուտքի պատշգամբիկին¹ մոտեցավ ճամբորդական կի-բիտկան², մեջը դրին մի չեմոզան, մի արկղ՝ թեյի պարագաներով և կապոցներ՝ մեջը բլիթներ ու կարկանդակներ — տնային փայփայանքի վերջին նշանները: Ծնողներս որհնեցին ինձ: Հայրս ասաց. «Գնաս բարով, Պյոտր: Հավատարիմ ծառայի նըրան, ում յերդում կտաս. մեծերիդ լսիր, նրանց փաղաքշանքների հետևից չընկնես, ծառայության մեջ մի քծնի, ծառայությունից չխուսափես և հիշիր առածը՝ շորդ նորուց պահպանիր, իսկ պատիվդ՝ ջահիրուց»: Մայրս արտասուքն աչքերին ինձ խրատում եր պահպանել առողջությունս, իսկ Սավելիչին պատվիրեց հոգալ յերեսայի մասին: Նապաստակի մորթուց կարած մի մուշտակ հագցրին ինձ, իսկ վրայից՝ աղվեսենու քուրք: Սավելիչի հետ նստեցի կիբիտկայի մեջ և ճանապարհ ընկա, հորդ արցունքներ թափելով:

Նույն գիշերն և եթ հասա Սիմբերսկ, ուր պիտի մնայի մի որ՝ անհրաժեշտ իրեր գնելու համար, վոր հանձնարարված եր Սավելիչին: Իջևանեցի պանդոկում: Սավելիչն առավոտից գնաց խանութները: Զանձրանալով պատուհանից նայել ցեխոտ փողոցին, չես գնացի թափառելու պանդոկի բոլոր սենյակներում: Բիլլարդանոց մտնելուս պես տեսա բարձրահասակ մի բարին³ յերեսունհինգ տարեկան, յերկար սև բեղերով, խալաթը հագին, կիյը⁴ ձեռքին և ծխամորճը ատամներով բռնած: Նա խաղում եր մար-

կորի¹ հետ, վորը խաղը տանելու դեպքում մի դավաթ ողի յեր խմում, իսկ տարվելու դեպքում պետք ե չորեքթաթ մտնել քիլարդի տակը: Սկսեցի դիտել նրանց խաղը: Վորքան յերկար եր տևում այն, այնքան չորեքթաթ արվող զոսանքները հաճախակի եյին դառնում, մինչև վոր վերջապես մարկյորը պառկած մնաց բիլլարդի տակ: Բարինը² մի քանի թուևդ խոսքեր ասաց նրա հասցեյին՝ վորպիս դամբանական և ինձ առաջարկեց հետը մի պարտիա բիլլարդ խաղալ: Յես հրաժարվեցի՝ խաղալ չիմանալու պատճառով: Ըստ յերեվույթին այդ նրան տարորինակ թվաց: Ասես ցավակցությամբ նա ինձ նայեց, սակայն՝ խոսակցության բռնվեցինք: Պարզվեց, վոր նրան կոչում են Իվան Իվանովիչ Զուրին, վորնա ** հուսարական³ գնդի ռոտմիստրն⁴ ե և Սիմբերսկ ե յեկել ռեկրուտներ⁴ ընդունելու գործով, իսկ իջևանիլ ե պանդոկում: Զուրինն ինձ հրավիրեց իր հետ ճաշել՝ — ասոված ինչ վոր տվել ե, զինվորավայել: Յես հաճույքով համաձայնվեցի: Սեղան նստեցինք: Զուրինը շատ եր խմում և ինձ ել հյուրասիրում եր ասելով, վոր պետք ե սովորել զինվորական ծառայությանը: Նա ինձ պատմում եր բանակային այնպիսի անեկդոտներ, վոր ծիծաղից թուլացած, քիչ եր մնում թե վայր ընկնեմ, և մենք սեղանից վեր կացանք վորպես կատարլալ բարեկամներ: Այն ժամանակ նա առաջարկեց ինձ բիլլարդ խաղալ սովորեցնել: «Դա, — ասում եր նա, — անհրաժեշտ ե մեզ պես ծառայող մարդկանց համար: Արշավանքի ժամանակ, ասենք թե, հասար մի վորևե հետ ընկած տեղ. ասա խնդրեմ, ինչով պիտի զբաղվես: Հո միշտ ջհուղներին չպիտի՞ ծեծես: Ակամայից կգնաս պանդոկ և կսկսես բիլլարդ խաղալ, իսկ դրա համար պետք ե խաղալ իմանալ: Յես միանգամայն համոզվեցի և մեծ չեռանդով սկսեցի սովորել: Զուրինը բարձր ձայնով խրախուսում եր ինձ, զարմանում եր իմ արագ առաջադիմությունների վրա, և մի քանի դասերից հետո առաջարկեց փողով խաղալ, մի-մի գրոշ դնելով, վոչ թե տանելու համար, այլ հենց այնպես, միայն, վորպեսզի դատարկ տեղը չխաղանք, վոր նրա ասելով, ամենավատ սովորությունն ե: Յես դրան ել համաձայնվեցի, իսկ Զուրինը հրամայեց պուշ տալ մեզ և համոզում եր ինձ փորձել

1 Տան մուտքի պատշգամբիկ — այսպես ենք թարգմանում ամեն տեղ ռուսական կրի՛ցո բառը:

2 Վերևից քաթանով կամ թաղիքով ծածկված սայլակ:

3 Բարին — տեր, պարոն, աղա:

4 Կիյ — բիլլարդի յերկարավուն ձողը:

1 Մարկյոր — բիլլարդին սպասարկող, խաղի ժամանակ հաշիվը պահող:

2 Հուսարն եր — թեթև հեծելազորի մի տեսակը:

3 Ռոտմիստր — հեծելասպա:

4 Ռեկրուտներ — նորակոչիկներ:

այն, կրկնելով, վոր պետք է վարժվել զինվորական ծառայութեանը, իսկ առանց պոռնի ծառայելն ինչ բան է վոր: Յես լսեցի նրան: Խաղը շարունակվում էր: Ինչքան հաճախ էյի խմում իմ բաժակից, այնքան ավելի համարձակ էյի դառնում: Բիլյարդի գնդերը ամեն րոպե դուրս էյին թռչում սեղանի վեղ-բերից, չես տաքացել էյի, հայնոյում էյի մարկյորին, վորը, աստված գիտե, թե ինչպես էր հաշվում, ժամ առ ժամ ավելաց-նում էյի խաղադուամարը, — մի խոսքով ինձ պահում էյի վոր-պես կապը կտրած մի տղա: Ժամանակն անցավ աննկատելի: Մեկ էլ Զուրինը ժամացույցին նայեց, կիյը ցած դրեց և հայտ-նեց ինձ, վոր տարվել էմ հարյուր ուրբի: Դա մի փոքր շփոթեցրեց ինձ: Իմ բոլոր դրամը Սավելիչի մոտ էր: Սկսեցի ներդ-դուծյուն խնդրել: Զուրինն ընդհատեց ինձ. «Ի սեր աստծո, բնավ մի անհանգստանա: Յես կարող եմ սպասել, իսկ առայժմ՝ գնանք Արինուշկայի մոտ»:

Ի՞նչ կհրամայեք: Այդ ուրը յես վերջացրի նույնքան թեթևա-միտ, վորքան և սկսել էյի: Մենք ընթերցինք Արինուշկայի մոտ: Զուրինն ամեն րոպե լցնում էր իմ գավաթը, կրկնելով, վոր պետք է վարժվել զինվորական ծառայութեանը: Սեղանից վեր կե-նալով յես հազիվ էյի կանգնում վոտքի վրա. կես գիշերին Զուրինը կառքով ինձ տարավ պանդոկ:

Սավելիչը մեզ դիմավորեց տան մուտքի մոտ: Տեսնելով դեպի ծառայությունն ունեցած իմ ջանասիրութեան աներկբա նշանները, նա ախ քաշեց: «Ես ինչ ուրի յես, տեր իմ, — ասաց նա խղճալի ձայնով: — Եդ վորտեղ ես եղպես տղկվել: Ա՛խ, աստ-ված իմ, յերբեք ես տեսակ բան չեղել»: — Ձայնդ կտրի, քավթառ, — հազիվ կապելով բառերը պատասխանեցի նրան. — յերևի դու հարբած ես, կորիր, գնա քնելու... ինձ էլ պառկեցրու:

Մյուս ուրը յես զարթնեցի գլխացավով. աղոտ հիշում էյի յերեկվա դեպքերը: Իմ խորհրդածություններն ընդհատեց Սավե-լիչը, վորը մի բաժակ թեյ ձեռքին մտավ սենյակս: «Շճւտ ես սկսում, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա գլուխը ձոձելով, — շուտ ես սկսում քեֆ անել: Ախր դու ում ես քաշել: Կարծեմ թե վոչ հայրդ, վոչ էլ պապդ խմողներ չեն յեղել: մորդ մասին խոսելն անգամ ավելորդ է. նրանք իրենց որում բացի կվասից ուրիշ խմիչք չեն բարեհաճել բերաններն առնել: Իսկ ով է ես խմիչք չեն բարեհաճել բերաններն առնել: Իսկ ով է ես բոլորի մեղավորը: Անիծյալ մուսայն: Պատահում էր, վոր, մեկ էլ տեսար վաղեց Անտիպենայի մոտ. «Մադամ, ժե վու պրի,

արադու»¹. Ա՛յ քեզ ժե վու պրի: Ի՛նչ եմ ասել, շնորհք եր սո-վորեցնում եդ շան վորդին: Ասա, ինչնեբիս եր պետք բասուր-մանին² վերակացու վարձել, կասես մեր բարինը իր մարդիկը չունենք»:

Յես ամաչեցի: Յերեսս շուտ տվի և ասացի. «Դուրս գնա, Սավելիչ, յես թեյ չեմ ուզում»: Բայց դժվար էր Սավելիչին լռեցնել, յերբ նա, պատահում էր, վոր սկսում էր իր քարոզը. «Ա՛յ, տեսնում ես, Պյոտր Անդրեյիչ, ինչ ասել է կոնծել: Համ գլուխդ է ծանրացել, համ էլ ուտել չես ուզում: Խմող մարդն ի՞նչացու յե... Արի դու վարունգի թթվաջուր խմիր մեղրով, իսկ ամենից լավն է խումարահան լինելու համար մի կես բաժակ թրմողի... Չես հրամայի բերեմ»:

Այդ ժամանակ մի տղա ներս մտավ և ինձ տվեց ի. ի. Զուրինի տոմսը: Թուղթը բացի և կարդացի հետևյալ տողերը. «Սիրելի Պյոտր Անդրեյիչ, խնդրում եմ իմ տղայի հետ ուղարկես հարյուր ուրբին, վոր դու յերեկ ինձ տանուլ տվիր: Դրամի սաստիկ կարիք ունեմ»:

Պատրաստ ծառայելու՝ Իվան Զուրինն: Ճար չկար: Անվերդով տեսք տալով դեմքին և դառնալով Սավելիչին, վորը և՛ դբամի, և՛ սպիտակեղենի, և՛ գործերի իմ խնամակալն էր, հրամայեցի հարյուր ուրբի տալ այդ տղային: «Ի՞նչպես, ինչո՞ւ համար», — հարցրեց ապշած Սա-վելիչը: — Պարտք եմ նրան, — պատասխանեցի յես վորքան կա-րելի յե սառն: «Պարտք եմ, — առարկեց Սավելիչը, վոր քանի գնում, այնքան ավելի վեր ապշում. — Բայց, տեր իմ, ախր եդ յե՞րբ դու կարողացար նրան պարտք մնալ: Չե, եղտեղ մի ինչ վոր ոչին կա: Կամքը քոնն է, տեր, համա՛ յես փող տվողը չեմ»:

Յես մտածեցի, վոր յեթե այդ վճռական րոպեյին չկոտրեմ համառ ծերունուն, ապա հետագայում այլևս դժվար կլինի ինձ դուրս գալ նրա խնամակալությունից, ուստի և հալած նայելով նրան, ասացի. «Յես քո տերն եմ, իսկ դու՝ իմ ծառան: Դրամը իմն է: Յես տանուլ եմ տվել այդ գումարը, վորովհետև քեֆս այդպես է ուզել, իսկ քեզ խորհուրդ եմ տալիս խելքիդ դու չը-տաս և անես այն, ինչ հրամայում են քեզ»:

Սավելիչն այնպես էր ապշել իմ խոսքերից, վոր ձեռքերն

¹ Տիկին, խնդրում եմ արագ:

² Բասուրման — այլապես՝ վոչ ուղղափառ:

խրար զարկեց և քարացավ: «Դեհ, ի՞նչ ես կանգնել», — գոռացի
յես բարկացած: Սավելիչը լացեց: «Տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ, —
արտասանեց նա դողդոջուն ձայնով, — ինձ մի մեռցնի վշտից:
Աչքիս լույսը, լսի՛ր ինձ՝ ծերուկիս. գրի՛ր եղ ավազակին,
վոր դու կատակ ես արել, վոր ձեռք եղ տեսակ գումարներ խսկի
չունենք: Հարյուր ուրբի՛: Վողորձած աստված, Աստ, վոր ծնող-
ներս շատ խիստ պատվիրել են ինձ՝ միայն ընկույզով խաղալ...
— Հերիք ե ստեր ասես, — ընդհատեցի յես խստութեամբ. — դեսը
տուր փողը, թե չե վզակոթիդ տալով կվռնդեմ:

Սավելիչն ինձ նայեց խորին վշտով և գնաց պարտքս բե-
րելու: Յես մեղքացա խեղճ ծերունուն, սակայն ուզում եյի ա-
ղատվել և ապացուցել, վոր յես այլևս յերեխա չեմ: Դրամն ու-
ղարկվեց Զուբինին: Սավելիչը շտապեց ինձ դուրս բերել անի-
ծյալ պանդոկից: Նա չեկավ հայտնելու, թե ձիերը պատրաստ են:
Անհանգիստ խղճով և լուռ զղջումով յես դուրս յեկա Սիմբիրս-
կից, առանց հրաժեշտ տալու իմ ուսուցչին և չմտածելով այլևս
յերբեկ տեսնել նրան:

ԳԼՈՒԽ II

ԱՌԱՋ ՆՈՐ ԴԸ

Յերիք իմ, յերիքս,
Յերիք անծանոթ.
Յես չեմ, վոր յեկել եմ քո հողը ահա,
Ձա՛ չեմ, վոր բերել ե ինձ՝ ջահելիս,
Ճարպիկությունը, ջահել կտրիճի,
Արիությունը, մեկ ել դինետան
Գինարբունք ե բերել ջահելիս...

Հնավանդ յերգ

Ճանապարհի խորհրդածություններս այնքան ել հաճելի
չեյին: Իմ տանուլ տված գումարը այն ժամանակվա գներով
քիչ բան չեր: Հոգուս խորքում յես չեյի կարող չխոստովանել,
վոր Սիմբիրսկի պանդոկում իմ արածը հիմարություն եր և ինձ
մեղավոր եյի զգում Սավելիչի առաջ: Այդ բոլորն ինձ տան-
ջում եր: Ծերունին մռայլ նստած եր կրիտկայի առջևի մա-
սում՝ յերեսը ինձնից շուռ տված և լուռ եր, յերբեմն միայն հա-
ռաչելով: Յես անպատճառ ուզում եյի հաշտվել նրա հետ և չգի-
տիյի ինչից սկսեմ: Վերջապես ասացի նրան. «Դե, դե, Սավելիչ,
հերիք ե, հաշտվենք, ներողություն. ինքս եմ տեսնում, վոր
մեղավոր եմ: Յերեկ յես գժություն արի և քեզ ել իզուր տեղը
վերավորեցի: Խոստանում եմ սրանից հետո խելոք պահել ինձ
և լսել քեզ: Դե, մի բարկանա, հաշտվենք»:

— Ե՛հ, տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ, — պատասխանեց նա
խոր հոգոց հանելով. — Բարկանալը վոր ասում ես, ինքս ինձ
վրա յեմ բարկանում. բոլոր մեղքն իմն ե: Ասա թե յես ի՞նչպես
քեզ մեղակ թողի պանդոկում: Ինչ պիտի անես, մեղքի մեջ ըն-
կա. խեքիս փեց, ասի՛՜ զնամ տիրացույի կնոջը՝ սանամորս
տեսնեմ: Եղպես ե, ելի, սանամորս մոտ մտա, ջուխտ վոտքով
բանտ ընկա: Փորձանք եր, ուրիշ վոչ մի բան. ել ի՞նչ յերեսով
յերևամ իմ տերերի աչքին: Ի՞նչ կասեն նրանք, յերբ իմանան,

վոր չերեխան խմում եւ և զուգար խաղում:

Խեղճ Սավելիչին մխիթարելու համար յես նրան խոսք տվի առաջիկայում առանց նրա համաձայնութեան վոչ մի կոպեկի ձեռք չտալ: Գիշ-քիչ նա հանդարտվեց, թեև ելի նորից մեկ-մեկ ինքն իրեն փնթփնթում եր գլուխը ճոճելով. «Հարյուր ուրբլի, հեշտ բան ե»:

Յես մոտենում եյի իմ նշանակման վայրին: Շուրջս տա-
րածվում եյին տխուր տափաստանները, տեղ-տեղ բլուրներով
ու ձորերով կտրատված: Ամեն ինչ ձյունով եր ծածկված: Արևը
մայր եր մտնում: Կիրթական ընթանում եր մի նեղ ճանապարհ-
հով, կամ ավելի ճիշտ՝ գեղջկական սահնակների թողած հետքով:
Հանկարծ կառապանս սկսեց մի կողմ նայել. նայեց, նայեց և
վերջապես գլխարկը հանելով դարձավ ինձ ու ասաց. «Բարին,
արդյոք չե՞ք հրամայի վերադառնալ»:

— Ինչո՞ւ վոր:

«Ժամանակը ձախ ե. քամին սկսում ե կամաց-կամաց
ուժեղանալ. տեսնում ես, թե ինչպես ե սրբում ձյունափոշին»:

— Ե՛, մեղ ինչ ֆլաս:

«Բա չե՞ս տեսնում, թե ինչ ե ենտեղ»: (Կառապանը մտրա-
կը դեպի արևելք ուղղեց):

— Բացի ձերմակ տափաստանից և պարզ չերկնքից ուրիշ
վոչինչ չեմ տեսնում:

Ա՛յ, հրեն — հրեն. են փոքրիկ ամպը»:

Խկապես, չերկնքի չեզրին մի փոքրիկ, սպիտակ ամպ տե-
սա, վորը սկզբում ինձ թվաց վորպես հեռավոր մի բլրակ: Կա-
ռապանը բացատրեց, վոր այդ ամպը բուք ե նախագուշակում:

Յես լսել եյի այդ կողմերի ձյունախառն բուք բորանների
մասին և գիտեյի, վոր դեպքեր են յեղել, յերը ամբողջ սայլախրմ-
բեր թաղվել են ձյան տակ: Սավելիչը, համաձայնվելով կառա-
պանի կարծիքին, խորհուրդ տվեց վերադառնալ: Սակայն քամին
ինձ այնքան ել ուժեղ չերեաց. չես հույս ունեյի ժամ առաջ
հասնել հետեյալ կայարան և հրամայեցի ավելի արագ քշել:

Կառապանը քշեց, բայց միշտ դեպի արևելք եր նայում:
Ձիերը վազում եյին համընթաց: Այնինչ, քամին ժամ առ ժամ
սաստկանում եր: Փոքրիկ ամպիկը դարձավ մի ահագին սպի-
տակ ամպ, վոր դանդաղ բարձրանալով մեծացավ և աստիճանա-
բար բռնեց յերկնքի չերեսը: Մանր ձյուն յեկավ և հանկարծ՝
թափվեց առատ-առատ փաթիլներով: Քամին վռնաց, բուքն

սկսվեց: Մի ակնթարթում մոռթ յերկնքը խառնվեց ձյան ծո-
վի հետ: Ամեն ինչ կորավ: «Դե, բարին, — գուցա կառապանը, —
բաններս բուրդ ե, բուք-բորանն սկսվեց»...

Յես դուրս նայեցի կիրթակայից — խավար եր և մրրիկ:
Քամին վռնում եր այնպիսի կատաղի արտահայտութեամբ, վոր
ասես շնչավոր եյակ լիներ. ձյունը ծածկում եր ինձ ու Սավելի-
չին, ձիերը համբալլ առաջ եյին գնում և շուտով կանգ առան:
«Ինչո՞ւ չեա գնում», — անհամբեր հարցրի յես կառապա-
նին: — Վե՞նց գնամ, — պատասխանեց նա նստատեղից իջնե-
լով. — առանց են ել հայտնի չե, թե ես ուր յեկանք. ճանապարհ
չկա և չորս կողմը մոռթ մշուշ ե: — Սկսեցի նախատել նրան:
Սավելիչը նրա կողմը բռնեց: «Ասա ի՞նչ խելք եր՝ չլսեցիր նը-
րան, — խոսում եր նա բարկացած. — կվերադառնայի իջևանա-
տուն, թեյ կխմեյի, առոք-փառոք կքնեյի մինչև լույս, բուքը
կխաղաղվեր՝ կշարունակեյինք ճանապարհը: Յե՛վ ուր ենք շտա-
պում, են ելի մի բան եր, թե հարսանիք գնայինք»:

— Սավե-
լիչն իրավացի եր: Ծար չկար: Ձյունը գալիս եր, հա գալիս: Կի-
րթակայի մոտ արդեն ձյան ահագին կույտ եր գոյացել: Ձիերը
կանգնել եյին գլուխները խոնարհած և յերբեմն ցնցվում եյին:
Կառապանը պտտվում եր շուրջը, պարապութունից լծասարքը
կարգի բերելով: Սավելիչը փնթփնթում եր. յես նայում ելի
ամեն կողմ՝ հուսալով բնակատեղի կամ ճանապարհի գոնե մի
նշան տեսնել, սակայն՝ բացի բուքի խոլական պտույտներից,
վոչինչ չկարողացա դանադանել: Հանկարծ ինչ վոր սե բան տե-
սա: «Ե՛յ, կառապան, — կանչեցի յես. — տես, ի՞նչ ե այնտեղ
սեին տալիս»: Կառապանն սկսեց ուշի-ուշով դիտել: — «Աստված
գիտի, բարին, — ասաց նա իր տեղը նստելով. — բեռ ասեմ՝ բեռ
չե, ծառ ասեմ՝ ծառ չե. համա կասես շարժվում ե: Յերե՛կ —
կամ գել ե, կամ՝ մարդ»:

Յես հրամայեցի քշել դեպի անծանոթ առարկան, վոր իս-
կույն և եթ սկսեց դեպի մեզ շարժվել: Յերկու բոպեղից հետո
մենք հավասարվեցինք մի մարդու հետ: «Հե՛յ, բարի մարդ, —
ձայն տվեց նրան կառապանը: — Ասա, չգիտե՞ս ուր ե ճանապար-
հը»:

— Ծանապարհը հենց ետեղ ե. յես ամուր գետնի վրա յեմ
կանգնած, — պատասխանեց ճամբորդը, — բայց ի՞նչ ոգուտ:

— Լսիր, շինական, — ասացի յես նրան, — դու այս կողմե-

քին ծանոթ ես: Կհամաձայնվեա արդյոք ինձ մինչև ոթևանը հասցնելու:

— Ես տեղերն ինձ ծանոթ եմ, — պատասխանեց ճամբորդը. — փնռք աստծո, ենքան ենք դեռ ու դեն գնացել վոր: Համա տեսնում, ես թե ինչ յեղանակ ե. իսկույն կկորցնես ճանապարհը: Լավ ե եստեղ մնանք ուսպասենք: Կարելի յե թե բուքը հանդարտի և յերկինքը պարզվի. են ժամանակ ճանապարհը աստղերով կգտնենք:

Նրա սառնարյունութունն ինձ սիրտ տվեց: Յես արդեն վորոշել եյի ինձ աստծու կամքին հանձնելով, գիշերել բաց տափաստանում, յերբ հանկարծ ճամբորդն արագ շարժումով բարձրացավ, նստեց կիրիտկայի առջևի մասում և ասաց կառապանին. «Ե՛, փռք աստծու, բնակատեղը հեռու չի, ձիերի գլուխն աջ շուռ տուր ու քշիր»: — «Իսկ ինչի՞ աջ քշեմ, — հարցրեց կառապանը դժգոհությամբ: — Եդ վորտեղ ես տեսնում ճանապարհը: Թե, քեզանից լինչ ե գնում» վոչ ձին ե քոնը, վոչ՝ ձիու սարքը. — քշի, հա քշի»: — Ինձ թվաց, վոր կառապանն իրավացի յե: «Իսկապես, — ասացի յես. — ինչո՞ւ յես կարծում, վոր բնակատեղը հեռու չի», — «Նրա համար, վոր քամին են կողմից փչեց, — պատասխանեց ճամբորդը, — և յես ծխի հոտ առա. ասել ե թե գյուղը մոտիկ ե»: Նրա ուշիմությունն ու նուրբ հոտառությունն ինձ ապշեցրեց: Կառապանին հրամայեցի քշել: Խոր ձյան միջով ձիերը դժվարությամբ եյին քայլում: Կիրիտկան հանդարտ առաջ եր գնում մերթ բարձրանալով ձյունակույտերի վրա, մերթ՝ փոսերն ընկնելով և մեկ այս, մեկ այն կողմը շրջվելով: Դա նման եր ալեկոծ ծովում նավի լողալուն: Սավելիչը ախ ու վախ եր քաշում, ամեն բոպե իմ կողերին բախվելով: Յես իջեցրի կիրիտկայի խսիրը, փաթաթվեցի քուրքի մեջ և սկսեցի նիրհել՝ բորանի յերգի և դանդաղ յերթի որորով:

Մի յերազ տեսա, վոր հետո յես յերբեք չկարողացա մոռանալ և վորի մեջ մինչև հիմա յել ինչ վոր մարգարեական բան եմ տեսնում, յերբ նրա հետ համեմատում եմ իմ կյանքի տարրինակ հանգամանքները: Ընթերցողն ինձ կների, քանի վոր հավանորեն ինքն ել փորձով գիտե, վոր մարդ կարող ե անձնատուր լինել սնահավատության, չնայած դեպի նախապաշարուսները տածած ամեն տեսակ արհամարհանքը:

Յես գտնվում եյի զգացմունքների և հոգու ալն վիճակում,

յերբ իրականությունը տեղի տալով ցնորքներին, նրանց հետ ձուլվում ե անուրջների ազոտ տեսիլների մեջ, ինձ թվում եր. վոր բուքը դեռ շարունակվում ե և մենք դեռևս խարխալում ենք ձյունոտ տնապատում... Հանկարծ՝ մի դարպաս տեսա և կիրիտկայով մտա մեր կալվածատիրական տան բակը: Առաջին միտքս այն յերկյուղն եր, վոր չլինի՞ թե հայրս բարկանա ինձ վրա՝ հայրենական հարկի տակ իմ ակամա վերադարձիս համար և չլինի՞ թե դա ընդունի վորպես դիտավորյալ անհնազանդություն: Անհանգստությամբ դուրս ցատկեցի կիրիտկայից և տեսնեմ՝ տան մուտքի պատշգամբիկի մոտ ինձ դիմավորում ե մայրըս խորին վշտի արտահայտությամբ. «Սո՛ւ կաց, — ասում ե նա ինձ, — հայրդ մահամերձ հիվանդ ե և ցանկանում ե հրաժեշտ տալ քեզ»: Սարսափահար նրա հետևից քայլում եմ դեպի ննջարան: Տեսնեմ՝ սենյակը ազոտ լուսավորված ե, անկողնի մոտ մարդիկ են կանգնած տխուր դեմքերով: Կամացուկ մոտենում եմ անկողնուն, մայրս փոքր ինչ բարձրացնում ե ծածկոցը և ասում. «Անդրեյ Պետրովիչ, Պետրուշան չեկավ. լսելով վոր դու հիվանդ ես, նա վերադարձել ե. որհնիր նրան»: Յես ծունկ չոքեցի և աչքերս սեռեցի դեպի հիվանդը: Յեվ լինչ... Հորս փոխարեն, տեսնեմ՝ անկողնում պռկած ե մի սեամորուք մուժիկ՝ և ուրախ-ուրախ ինձ ե նայում: Տարակուսանքի մեջ դառնում եմ մորս, ասելով նրան. — «Այս լինչ ե նշանակում: Սա հայրիկս չե: Յեվ ինչո՞ւ պետք ե յես մուժիկի որհնությունը խնդրեմ»: — «Միևնույն ե, Պետրուշա, — պատասխանում ե մայրս, — նա քո հարսանհայրն ե, համբուրի նրա ձեռքը և նա թող որհնի քեզ»... Յես չեյի համաձայնվում: Այն ժամանակ մուժիկը վեր թռավ անկողնից, գոտկից դուրս քաշեց կացինը և սկսեց ողի մեջ այս ու այն կողմը թափահարել: Ուզում եյի փախչել... և՛ չկարողացա, սենյակը լցվեց սեռած մարմիններով. դրանց դեպչելիս յես սայթաքում եյի և վոտքս սահում եր արյան լճակների մեջ: Սարսափելի մուժիկը սիրալիր ինձ իր մոտ եր կանչում, ասելով. «Մի՛ վախի, արի որհնեմ քեզ»... Սոսկււմն ու տարակուսանքը պատեցին ինձ... Յեվ ալդ բոպեյին դարձեցի. ձիերը կանգնել եյին: Սավելիչը բռնել եր ձեռքս, ասելով. «Դուրս արի, տեր իմ. տեղ հասանք»:

¹ Мухомор — գեղջուկ, շինական:

— «Ո՞ւր հասանք», — հարցրի յես աչքերս տրորելով: —
«Իջևանատուն. աստված ոգնեց մեզ, յեկանք, հենց ցանկապա-
տին դեմ առանք: Դուրս արի, տեր իմ, շնորհ, և տաքացիր»:

Յես դուրս չեկա կիրիտկայից: Բուքը դեռ շարունակվում
էր, թեև՝ ավելի նվազ ուժով: Այնպես մուծի էր, վոր աչք
աչքի չեր տեսնի: Իջևանատները մեզ դիմավորեց դարպասի մոտ,
լապտերը փեշի տակ բռնած և ինձ առաջնորդեց վերնատուն,
ուր նեղվածք էր, սակայն՝ բավական մաքուր. մարխի մի ձողիկ
լուսավորում էր այն: Պատից կախված էր մի հրացան և՛ կաղա-
կի բարձրադիր գլխարկը:

Իջևանատները՝ ծագումով Յաիցկի կաղակ¹, վաթսուս տարե-
կան մի մուժիկ էր, դեռևս թարմ ու առույգ: Ինձնից հետո
ներս մտավ Սավելիչը, իր հետ բերելով մեր փոքր արկղը. նա
կրակ պահանջեց, վորպեսզի թեյ պատրաստի, վոր չերեք ան-
քան հարկավոր չլիպաց ինձ, վորքան այդ պահին: Իջևանատները
գնաց պատրաստություն տեսնելու:

— Իսկ ուր մնաց մեր առաջնորդը, — հարցրի յես Սավելի-
չին:

«Եստեղ եմ, ձերդ բարեծննդություն», — լավեց նրա ձայնը
վերևից:

Յես նայեցի վերևի թախտին ու տեսա մի սև մորուք և մի
դուլգ փայլուն աչքեր: — «Հը, ի՞նչ ե, մրսեցի՞ր», — «Մարդ ի՞նչ-
պես չմրսի ես մի մաշված արմյակի² մեջ: Դուք ունեյի, համա՛
մեղքս ինչ թագցնեմ, — չերեկ իրիկուն ողեվահառի մոտ գրավ
դրի՝ ասի ցուրտը ենքան ել խիստ չի»: Այդ բոլորին ներս մը-
տավ իջևանատները յեռացող ինքնայեռը ձեռքին: Մի բաժակ
թեյ առաջարկեցի մեր առաջնորդին: մուժիկը ցած իջավ թախ-
տից: Նրա արտաքինն ուշագրավ յերևաց ինձ: Կլինեք քառա-
սուն տարեկան, միջահասակ էր, նիհարավուն և լայնաթիկունք:
Նրա սև մորուքի մեջ տեղ-տեղ սպիտակ մազեր եյին յերևում:
Մեծ և ժիր աչքերն անընդհատ շարժման մեջ եյին: Դեմքը
բավական հաճելի, սակայն խորամանկ արտահայտություն ու-
ներ: Մազերը խուզված եյին բոլորակ. հագին մի պատառոտված

¹ Յաիցկի կաղակները — Յաիկ գետի ափերին ապրող կաղակներն եյին:
վորոնք իրենց հատուկ զորական կազմակերպությունն ունեյին, այսպես կոչ-
ված Յաիկյան զորքը: Պուգաչովի ապստամբությունից հետո Յաիկը վերան-
վանվեց Ուրալ գետի:

² Լայն փեշերով գեղջկական շալի վերնադրեստ:

արմյակ ունեք և թաթարական շալվար: Մի բաժակ թեյ տվի
նրան: Նա համա առավ և դեմքը կնճռոտեց: «Զերդ բարեծը-
նընդություն, շնորհ արեք՝ հրամայեք՝ մի բաժակ արաղ տան ինձ.
թեյը կազակների սիրած խմիչքը չե»: Յես հաճույքով կատա-
րեցի նրա ցանկությունը: Իջևանատները փոքրիկ պահարանից
հանեց շտոֆը և բաժակը, մոտեցավ նրան և չերեսին նայելով.
«Եհե՛, — ասաց նա, — ելի՛ դու յերևացիր մեր կողմերում: Վճի-
տեղից եղպես, աստուծով»: — Առաջնորդը խորհրդավոր կերպով
աչքով արեց նրան և ասացվածքով պատասխանեց. «Բանջարանո-
ցում թռչում, կանեփ եյի կտցում, տատիկը քար նետեց, համա՛
չըկապվ: Ե՛, ձերոնք ի՞նչ հալի չեն»:

— «Մերոնց ի՞նչն ես հարցնում, — պատասխանեց իջևա-
նատները, շարունակելով այլաբանական խոսակցությունը: — Են
ե, սեղում եյին իրիկնաժամի զանգերը տան, համա յերեցկինը
չի թողնում. տերտերը հյուր ե գնացել, սատանաները գերեզմա-
նոցում են»: — Մնա կաց, քեռի, — առարկեց իմ շրջմուխիկը, —
անձրև վոր գա, սունկ ել կլինի, իսկ վոր սունկ յեղավ՝ կլինի
և կողովը: Իսկ հիմա՝ (այստեղ նա նորից աչքով արեց) կացինդ
դոտիկդ խրի — անտառապահը ման ե գալիս: Զերդ բարեծը-
նընդություն՝ ձեր կենացը»: — Այդ խոսքերն ասելով նա վերցրեց
բաժակը, խաչակնքեց և մի շնչով խմեց: Հետո ինձ գլուխ տվեց
ու վերադարձավ իր տեղը:

Գողերի լեզվով արած այդ խոսակցությունից այն պահին
յես փոխինչ չկարողացա հասկանալ, սակայն հետո արդեն գլխի
ընկա, վոր խոսքը Յաիցկի զորքի գործերի մասին էր, վորը այդ
ժամանակ նոր էր խաղաղացվել 1772 թվի բուռնտից¹ հետո: Սա-
վելիչը մեծ անբավականությամբ էր լսում նրանց: Կասկածան-
քով նա մեկ իջևանատիրոջն էր նայում, մեկ՝ առաջնորդին:
Իջևանատունը, կամ այնտեղի լեզվով՝ ում էտը, ճանապարհից
դուրս էր, տափաստանում, ամեն գյուղից հեռու և շատ նման
էր ավազականոցի: Սակայն ճարներս ի՞նչ էր: Ճանապարհը շա-
րունակելու մասին մտածել անգամ չեր կարելի: Սավելիչի ան-
հանգստությունն ինձ մեծ զվարճություն էր պատճառում: Մինչ
այս, մինչ այն՝ յես պատրաստվեցի գիշերելու և պառկեցի չեր-

¹ Խոսքը չքավոր կաղակների ապստամբության մասին է, վորի ժամա-
նակ գեն. Տրաուբենբերգի ղլխավորած կառավարչական զորամասը իսպառ-
բնաջնվեց ապստամբների ձեռքով: Շարժումը ճնշվեց ամենադաժան կերպով
և կաղակներից խլվեցին նրանց բոլոր զորական արտոնությունները:

ձար նստարանի վրա: Սավելիչը վորոշեց քաշվել վառարանի վրա, իջևանատեղը պառկեց հատակին: Շուտով ամբողջ խրճիթը խռմփաց և յես մեռածի պես քնեցի:

Առավոտյան բավական ուշ զարթնելով տեսա, վոր բորանը հանդարտվել ե: Արևը փայլում եր: Անծայրածիր տափաստանի վրա ձյունը փայլում եր շլացնող շղարշով: Ձիերը լծել եյին Յես վճարեցի իջեվանատեղիցը, վորը մեղնից այնպիսի չափավոր վարձ վերցրեց, վոր մինչև իսկ Սավելիչը չվիճեց նրա հետ և հակառակ իր սովորութեան չսկսեց սակարկել ու նրա յերեկվա կասկածներն իսպառ փարատվեցին: Յես մոտ կանչեցի առաջնորդին, շնորհակալութուն հայտնեցի նրա ցույց տված ոգի: Նության համար և Սավելիչին հրամայեցի կես-մանեթ տալ նրան՝ վորպես արդի փող: Սավելիչը հոնքերը կիտեց: «Կես-մանեթ արդի համար, — ասաց նա, — եդ ի՞նչ խաբար ե: Նրա համար, վոր դու բարեհաճեցիր նրան հետդ մինչև իջեվանատեղն լասցնել: Կամքը քոնն ե, տեր իմ, համա մենք ավելորդ կես մանեթանոցներ չունենք: Ամենքին վոր արդի փող տանք, եդպես ինքներս շուտով սոված կմնանք»: Յես չեյի կարող վիճել Սավելիչի հետ: Համաձայն իմ խոստման, բոլոր դրամը իովին գտնվում եր նրա տնորինության տակ: Սակայն յես դժգոհ եյի, վոր չեմ կարողանում յերախտահատուց լինել մի մարդու, վորը ինձ փրկեց յեթե վոչ փորձանքից, համենայն դեպս մի շատ անհաճո դրությունից: Լավ, — ասացի յես սառնարյուն. — յեթե չես ուզում կես-մանեթ տալ, ապա հանիր նրա համար իմ շորերից մի վորևե բան: Նա շատ թեթե ե հագնված: Տո՛ւր նրան իմ նապաստակի մուշտակը:

«Վողորմած տեր, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց Սավելիչը: — Նրա ինչի՞ն ե պետք քո նապաստակի մուշտակը: Այդ շունը առաջին պատահած կարակում¹ արդի կտա»:

— Ծերուկ, եդ մեկն արդեն քո ցավը չի, — ասաց իմ շորը մուլիլը, — կիմեմ թե չե: Նորին բարեծննդությունն ինձ նվեր ե տալիս իր հագի մուշտակը, նրա աղայական քեֆն եդպես ե ուզում, իսկ քո ծառայական գործն ե՝ չվիճել և լսել նրան:

«Դու ասածուց չես վախենում, ավագանի, — պատասխանեց նրան Սավելիչը բարկացած ձայնով: — Տեսնո՞ւմ ես, վոր լերիխի խելքը բան չի կտրում, իսկ դու ոգտվելով նրա միամտությունից,

ուրախ ես նրան պրկելու: Դու ինչի՞ն ե պետք աղայական մուշտակը: Դու զոռով ել չես կարա վրա քաշի քո եդ անիծյալ ուսերիդ»:

— Խնդրում եմ խելքիդ դու չտաս, — ասացի յես իմ խնամարկուն, — իսկույն և եթ մուշտակը բեր կստեղ:

«Տեր իմ աստված, — հառաչեց իմ Սավելիչը: — Նապաստակի մուշտակը համարյա թե բոլորովին նոր ե: Դուլիս քարը, ժուր եր, թե մի լավ մարդու եյինք տվել և վոչ թե ես հարբեցող տղալորին»:

Այնուամենայնիվ նապաստակի մուշտակը հայտնվեց: Գեղ-Ջուկը տեղնուտեղն սկսեց իր վրա չափել այն: Յեվ իսկապես, մուշտակը, վոր ինձ արդեն փոքր եր գալիս, նրա համար մի քիչ նեղ եր: Սակայն, համի կերպ հնար գտավ և հագավ այն, կարերը տրաքացնելով, Գիչ մնաց, թե Սավելիչը լաց լինել լսելով թե թելերն ինչպես են ճալթում: Շրջմուլիլը չափազանց զոհ եր իմ նվերից: Նա ինձ մինչև կրթիտկան ճանապարհ դրեց և խոնարհ գլուխ տալով ասաց. «Շնորհակալ եմ, ձերդ բարեծննդություն: Ձեր լավության համար աստված ձեզ հատուցի: Հավիտյան չեմ մոռանա ձեր շնորհները»: — Նա գնաց իր ճամբով, իսկ չես իմ ուղին շարունակեցի, ուշք չդարձնելով Սավելիչի զայրույթի վրա և շուտով մոռացա թե նախորդ որվա բուքը, թե իմ առաջնորդին և թե նապաստակի մորթուց կարած մուշտակը:

Որենքուրդ հասնելով ուղղակի ներկայացա գեներալին: Յես տեսա բարձրահասակ մի տղամարդ, վորը սակայն ծերությունից կորացած եր: Նրա յերկար մազերը բոլորովին ձերմակ եյին: Հին ու խուճացած համազգեստը հիշեցնում եր Աննա Իոանովնայի¹ ժամանակի ռազմիկներին, իսկ նրա խոսակցական լեզվի մեջ վորոշակի նկատելի յեր գերմանական առողջանությունը: Յես նրան հանձնեցի հորս նամակը: Նրա անունը լսելով նա արագ ինձ նայեց, «Ասֆնց իմ, — ասաց նա: — Կասես թե յերեկ եր, վոր Անդրեյ Պետրովիչը դեռ քո տարիքին եր, իսկ հիմա տես, թե ինչ մի կտրիշ տղա ունի: Ա՛խ, շամանակ, շամանակ»: — Նա բացեց նամակը և սկսեց կիսաձայն կարդալ, իր նկատողություններն անելով. «Վողորմած տեր Անդրեյ Կարլովիչ, հուսով եմ, վոր ձերդ գերազանցությունը...» սա ինչ ցեղականություն

¹ Ռուս թագուհի, գահակալել և 1730—1740 թ.:

¹ Խմբիչները խառնութ ցարական Ռուսաստանում, «միլիտան»:

է: Թ՛հւ, չի յել ամաչու՛մ: Իհարկե, դիսցիպլինան ատաղջին բանն է, բայց միթե անսպաս են գրում հին կամուսիքն¹... «ձերդ գերազանցությունը չի մոռացել»... հմ... և... յերբ... հանգուցյալ ֆելդմարշալ Մին...² արշավանքի... ինչպես և... Կարոլինկային... հհհ, բրուզեր³. նա դեռ հիշում է մեր հին չարածը՝ ձիու թյուռնները: «Հիմա գանք զործին... Ձեզ մոտ իմ փոքր փորձուն»... հմ... «պահեք վոզնու ցեռնոցներում»⁴... Ի՞նչ ասել է վոզնու ցեռնոցներ: Դա յերևի ողոսական՝ ասացվածք է... Ի՞նչ ասել է «պահել վոզնու ցեռնոցներում» — կրկնեց նա ինձ դառնալով:

— Դա նշանակում է, — պատասխանեցի յես նրան վորքան կարելի յե անմեղ դեմքով. — հետո սիրալիք վարվել՝ վոչ այնքան խիստ, վորքան կարելի յե ազատ թողնել ինձ, — այդ է նշանակում պահել վոզնու ձեռնոցներում:

«Հ՛մ, հասկանում եմ... «և նրան ազատ չթողնել»... չե՛, յերեվում ե՛ վոզնու ցեռնոցները ուրիշ բան են նշանակում: «Մրա հետ և... նրա պասպորտը»... Հապա ուր է պասպորտը: Ահա, սա յես... «տեղեկացնել Սեմյոնովսկի գնդին»... Լավ, լավ, ամեն ինչ կարվի... «Ինձ թույլ կտաս առանց աստիճանի զանազանության գրկել քեզ և... հին ընկերն ու բարեկամը» — ամ, վերջապես գլխի ընկավ... և այլն, և այլն... — «Ե, սիրելիս, — ասաց նա նամակը կարդալուց հետո և մի կողմ դնելով իմ պասպորտը, — ամեն ինչ կանենք. սպայի աստիճանով դու կը տեղավորվես *** գունդը և վորպիսզի ժամանակ չկորցնես, ապա վաղն և եթ մեկնիր Բելոգորսկի բերդը, ուր դու կլինես կապիտան Միրոնովի՝ մի բարի և ազնիվ մարդու զորախմբում: Այնտեղ դու իսկական ծառայության մեջ կ'լինես, կվարժվես դիսցիպլինային: Որենքուրգում դու գործ չունես անելու. թրև գալը

¹ Կամուսիք (գերմ.) — ընկեր:

² Մինիխ, Բուրխարդ-Քրիստոֆոր (1683—1767) — պետական գործիչ և զորահրամանատար, վոր մեծ ազդեցութուն ունեւ Աննա Իոանովնայի որով: Մասնակցել է մի շարք պալատական հեղաշրջումների: 1741 թվին աքսորված է յեղել Պելիմ, վորտեղից նրան վերադարձրել է Պյոտր III-ը: Վերջինիս գահընկեցութունից հետո ծառայել է Յեկատերինա II-ի արքունիքում:

³ Բրուզեր (գերմ.) — յեղբայր:

⁴ Պահպանված է բնագրի դարձվածքը՝ «держатъ в ежовыхъ рукавицахъ», վոր նշանակում է — մեկի նկատմամբ խիստ հսկողութուն ունենալ, մեկին իր բռնում պահել:

Պաս և յերիտասարդ մարդուն: Իսկ այսոր, համեցեք ինձ մոտ ճաշելու»:

«Քանի գնաց բանս ձախողվեց, — մտածում էյի յես. այ թե ուր բերեց ինձ այն, վոր յես համարյա թե մորս արգանդում արդեն գվարդիայի սերժանտ էյի: Ո՛ւր հասցրեց դա ինձ: *** գունդը և Կիրգիզ-Կայսացկի¹ տափաստանների սահմանի վրա գտնվող մի խուլ բերդ...» Յես ճաշեցի Անդրեյ Կարլովիչի մոտ յերեքով՝ նրա ծեր աղյուստանտի հետ: Գերմանական խիստ խնայողութունն էր իշխում նրա սեղանի վրա և յես կարծում եմ, վոր ինձ բերդապահ զորքի մեջ շտապ ուղարկելու պատճառը մասամբ և այն էր, վոր նա վախենում էր յերբեմնակի ավերիչ հյուր տեսնել իր՝ մենակյացի սեղանի շուրջը: Մյուս որը յես հրաժեշտ ասի գեներալին և մեկնեցի իմ նշանակման վայրը:

¹ Կիրգիզ-Կայսացկի տափաստանները — այսպես էյին կոչվում Ուրալ գետից արեւելք ընկած հարթավայրերը (այժմյան Կազախստանի սահմաններում):

Գ Լ ՈՒԽ III

Բ Ե Ր Դ Ը

Մենք ամբողջում ենք ասորում,
Հաց ենք ուտում, ջուր խմում.
Հենց վոր դաժան թշնամին
Գա աչք գցի մեր հացին —
Հյուրին խնջույք կսարքենք՝
Կարտեչով¹ թոփ կը լցնենք:

Զինվորների յեղ

Հնամենի մարդիկ, հայր իմ:

«Նեղորոտ»²

Բերդորսկի բերդը գտնվում էր Որենբուրգից քառասուն վերստի վրա: Ծանապարհն ընկած էր Յախի գառավայր ավով: Գետը դեռ ևս չէր սառել և նրա կապարագույն ալիքները տխուր ակին եյին տալիս սպիտակ ձյունով պատած միապաղաղ ավերին: Գետի այն կողմը տարածվում էյին Կիրգիզյան տափաստանները: Յես խորացա մտքերիս մեջ, մեծ մասամբ՝ տխրալի: Կայազորային կյանքը քիչ գրավչություն ունեւր ինձ համար: Յես ջանում եյի պատկերացնել կապիտան Միրոնովին, իմ ապագա պետին և տեսնում եյի նրան վորպես խիստ, ցասկոտ մի ծերունի, վորը բացի իր ծառայությունից, ուրիշ բան չգիտե և պատրաստ է ամեն մի չնչին առիթով ինձ կալանքի ցնթարկել, կապելով լոկ հաց ու ջրի: Մինչ այս, մինչ այն՝ սկսեց մթնել: Մենք բավական արագ եյինք ընթանում: «Բերդը հեռու ցե, — հարցրի յես իմ կառապանին» — «Մոտիկ է, — պատասխանեց

¹ Հրետանու ուղիք, մեջը կլոր գնդակներով լցված, վորոնք նույնպես կարտեչ են կոչվում:

² «Նեղորոտ» — կատակերգություն XVIII-րդ դարի Նշանավոր ուղևոր Վրոդ Դ. Դ. Ֆոնվիգինի (1745 — 1792):

նա: — Հրեն, արդեն յերեւում է» — Յես նայեցի ամեն կողմ, ակնկալելով տեսնել ահարկու բաստիոններ¹, աշտարակներ ու պարիսպ, բայց վոչինչ չտեսա, բացի մի փոքրիկ գյուղից, վոր շրջապատված էր ցանկապատով: Գյուղի մի ծայրին յերեք թե չորս խոտադեղեր կային, կիսով չափ ձյունով ծածկված, մյուս կողմը՝ մի ծռմոված քամաղաց, ծուլ կախված անշուք թևերով: «Հապա բերդը ուր է», — հարցրի յես զարմանքով: — «Հրեն, ելի», — պատասխանեց կառապանը, ցույց տալով գյուղակը, և այդ խոսքերի հետ մենք բերդը մտանք: Բերդի դռները մոտ մի հին, թուջե թնդանոթ տեսա. փողոցները նեղ էյին և ծուռումուռ, խրճիթները ցած և մեծ մասամբ հարդով ծածկված: Յես հրամայեցի քչիլ դեպի բերդապետի տունը և մի բոպեյից հետո՝ մեր կիրթական կանգ առավ փայտե տնակի առաջ, վոր շինված էր բարձր տեղում, իր նման փայտաշեն լեկեղեցու մոտ: Ինձ վոչ վոք չդիմավորեց: Յես գնացի դեպի սրահը (сени) և բաց արի նախասենյակի դուռը: Մի ծեր ինվալիդ, սեղանին նստած, կապույտ կոտորից կարկատան եր ձգում իր կանաչ համազգեստի արմուկին: Յես հրամայեցի նրան ղեկուցել իմ մասին: «Մոտիկ, տեր իմ, — պատասխանեց ինվալիդը. — մերոնք տանն են»: Յես մտա մի մաքուր սենյակ, կահավորված հին յեղանակով: Անկյունում ամանեղենի պահարանն էր. պատից կախած էր սպալական դիպլոմը՝ ապակու տակ և շրջանակի մեջ: Նրա մոտ աչքի եյին ընկնում եփանագին նկարներ, վոր պատկերում էյին Կիստրինի և Ոչակովի առումը², ինչպես և հարսնացու ընտրելն ու կատվի թաղումը³: Պատուհանի մոտ նստած էր մի պառավ կին՝ հագին քաթիպա, գլխին թաշկինակ կապած: Նա կծկում էր թելը, վոր ձեռքերին ողակած պահում էր սպալական համազգեստ հագած մի աչքը կույր ծերունին: «Ի՞նչ կկամենայիք, լեղբայրս⁴», — հարցրեց պառավը շարունակելով իր գործը: Յես պատասխանեցի, վոր ծառայության եմ լեկել և ըստ իմ պարտավորության ներկայանում եմ իմ պարոն կապիտանին և այդ

¹ Բերդի, ամրոցի բուրգ:

² Կիստրին — Կյուստրին, իր ժամանակ հայտնի բերդ էր Պրուսիայում: Ոչակովը տաճկական բերդ էր Սև ծովի ափերին. Ֆելդմարշալ Մունխը այն գրավել էր 1737 թ.:

³ «Մկները թաղում են կատվին» — քաղաքական բովանդակություն ունեցող ամենատարածված նկարներից մեկը. ուղղված էր Պյոտր I-ի դեմ:

⁴ «Յեղբայրս» բառով մենք մի շարք տեղերում թարգմանում ենք ուղևորական «բատյուշկա» (батушка) բառը, վորը թեև նշանակում է «հայր», բայց դործածվում է վորպես դիմում ասեն մի խոսակցի հետ և ունի մոտավորապես «յեղբայրս», «ախպերս» բառերի նշանակությունը:

խոսքերի հետ այն և ուզում ելի դիմել միաշնչանի ծերուկին, կարծելով թե բերդապետը նա չե, սակայն տանտիրուհին ընդհատեց իմ անգիր արած ճառը: «Իվան Կուզմիչը տանը չե, — պատասխանեց նա. — հյուր և գնացել հայր Գերասիմի մոտ. ասենք, միևնույն և, չեղբայրս, — չես նրա տիրուհին եմ: Խնդրեմ, բարով չեկար, հազար բարի: Նստիր, յեղբայրս»: Նա ձայն տվեց աղջկան և նրան հրամայեց կանչել ուրյադնիկին: Ծերուկն իր միակ աչքով հետաքրքրությամբ դիտում եր ինձ: «Համարձակվում եմ հարցնել, — ասաց նա. — դուք վճիռ գնդում եք հաճել ծառայել»: Յես բավարարեցի նրա հետաքրքրությունը: «Համարձակվում եմ հարցնել, — շարունակեց նա, — իսկ ինչո՞ւ հաճեցիք գվարդիայից դուրս գալ և մտնել բերդապահ պորքի մեջ»: Յես պատասխանեցի, վոր այդպես եր իմ պետի կամքը: «Յերեմի թե գվարդիայի սպային անվայել արարմունքների համար», — շարունակեց անխոնջ հարց ու փորձ անողը: — «Հերիք ե դատարկ դուրս տաս, — ասաց նրան կապիտանի կինը. — դու տեսնում ես, վոր չերիտասարդը ճանապարհին հոգնել ե, նա գլուխ չունի քեզ հետ խոսելու... (ձեռքերդ ուղիղ բռնիր...): Իսկ դու, յեղբայրս, — շարունակեց նա ինձ դառնալով, — մի տխրի, վոր քեզ նետել են մեր այս խուլ տեղերը: Դու վոչ առաջինն ես, վոչ՝ վերջինը Կհամբերես, կսիրես: Շվաբրինը, Ալեքսեյ Իվանիչը անա հինգ տարի յե, վոր տեղափոխված ե մեզ մոտ — մարդասպանություն համար: Աստված ե իմանում, թե ինչ մեղք ե նրա միտքը պղտորել. արի տես, վոր նա քաղաքից դուրս ե գնում մի պորուչիկի հետ. հա, թրերն ել հետներն են վերցնում ու մեկ ել՝ ըսկըսում են միմյանց ծակոտել, իսկ Ալեքսեյ Իվանիչը թրով սպանում ե պորուչիկին, այն ել՝ յերկու վկաների ներկայությամբ: Ինչ պիտի անես, մարդ մեկ ել տեսնում ե, վոր մեղքի մեջ ե ընկել»:

Այդ բոլորներն ներս մտավ ուրյադնիկը՝ յերիտասարդ ու բարեկազմ մի կազակ: Մակսիմիչ, — ասաց նրան կապիտանի կինը: — Պարոն սպային տար բնակարան հատկացրու, միայն թե՝ մաքուրը»: «Լսում եմ, Վասիլիսա Յեզորովնա, — պատասխանեց ուրյադնիկը: — Արդյոք լավ չի՞ լինի նորին բարեձր շնորհությունը տեղավորել Իվան Պալեժակի մոտ»: «Ստույգ ես, Մակսիմիչ, — ասաց կապիտանի կինը. — Պալեժակի մոտ առանց այն ել նեղվածք ե. դե նա իմ կնքահայրն ե և գիտեմ, վոր մենք իր պետերն ենք: Պարոն սպային տար... Խնչպես ե ձեր անունը»:

Հայրանունը, յեղբայրս: — «Պյոտր Անդրեյիչ»: — «Պյոտր Անդրեյիչին տար Սեմյոն Կուզովի մոտ: Սրիկան իր ձին իմ բանջարանոցն եր թողել: Հը, Մակսիմիչ, ամեն ինչ բարեհաջող ե»:

— Ամեն ինչ, փառք աստծո, խաղաղ ե, — պատասխանեց կազակը. — միայն թե կապրալ¹ Պրոխորովը բաղնիքում կռվել ե Ուստինյա Նեզուլինայի հետ մի աման տաք ջրի համար:

«Իվան Իգնատիչ, — ասաց կապիտանի կինը մի աչքով կույր ծերուկին: — Քննիր Պրոխորովի և Ուստինյայի գործը, ով ե արդար, ով՝ մեղավոր և յերկուսին ել պատփիր: Դեհ, Մակսիմիչ, գնա, աստված քեզ հետ: — Պյոտր Անդրեյիչ, Մակսիմիչը ձեզ կտանի ձեր բնակարանը»:

Յես հրաժեշտ տվի: Ուրյադնիկն ինձ տարավ դետի բարձր փին կանգնած, բերդի հենց ծայրին գտնվող խրճիթը: Խըրճիթի կեսը բռնել եր Սեմյոն Կուզովի ընտանիքը, մյուս կեսն ինձ հատկացրին: Դա մի բավական մաքուր սենյակ եր, միջնորմով կիսած: Սավելիչը սկսեց կարգի բերել մեր իրերը, յես սկսեցի դուրս նայել նեղիկ պատուհանից: Իմ առջև ընկած եր տխուր տափաստանը: Շեղակի կանգնած եյին մի քանի խրճիթներ, փողոցում մի քանի հավեր եյին ման գալիս: Մի պառավ կին տան առաջ տաշտի մոտ կանգնած, կանչում եր խողբերին, վորոնք նրան պատասխանում ելին ուրախ խանչյունով: Ահա թե ինչ տեղում եյի յես դատապարտված անցկացնել իմ չերիտասարդությունը: Թախիժը ինձ պատեց. յես հեռացա պատուհանից և առանց ընթրիքի պառկեցի քնելու, ուշադրություն չդարձնելով Սավելիչի հորդորանքներին, վորը սրտաբեկ ձայնով կրկնում եր. «Տե՛ր իմ աստված. վոչինչ չի ուզում ուտել... Հապա թնչ կասի տիրուհին, յեթե չերեխան հիվանդանա»:

Մյուս ուրը առավոտյան յես նոր ելի սկսել շորերս հագնել, յերբ իմ սենյակը մտավ մի չերիտասարդ սպա, հասակով վոչ բարձր, թուխ և խիստ տգեղ, բայց, չափազանց կենդանի դեմքով: «Ներեցեք ինձ, — ասաց նա ֆրանսերեն, — վոր յես առանց ձեզականության յեկել եմ ձեզ ծանոթանալու: Յերեկ իմացա ձեր գալը. մարդկային դեմք տեսնելու ցանկությունն ի վերջո՝ այնպես գրավեց ինձ, վոր յես չհամբերեցի: Այս վիճակը դուք կըհասկանաք, յերբ մի առ ժամանակ կապրեք այստեղ»: Յես գլխի ընկա, վոր նա մենամարտի հետևանքով գվարդիայից դուրս գրված սպան ե: Մենք իսկույն և եթ ծանոթացանք: Շվաբրինը այնքան ել հիմար չեր: Նրա խոսակցությունը սրամիտ եր և

¹ Կրտսեր յենթասպա:

հետաքրքիր Մեծ աշխուժով նա ինձ նկարագրեց բերդապետի ընտանիքը, նրա շրջապատը և վայրը, ուր ինձ բերել, հասցրիլ եր իմ ճակատագիրը: Յես անկեղծ սրտով ծիծաղում եյի, յերբ ներս մտավ այն ինձալիզը, վոր բերդապետի նախասնյակում իր համազգեստն եր կարկատում, և Վասիլիսա Յեգորովնայի անունից ինձ ճաշի հրավիրեց նրանց մոտ: Շվաբրինը ցանկութուն հայտնեց ինձ հետ միասին գնալու:

Բերդապետի տանը մոտենալիս փոքրիկ հրապարակի վրա մենք տեսանք քսանի չափ ծեր ինձալիզներ — յերկար ծամբերով և յեռանկյունի գլխարկներ ծածկած: Նրանք ճակատ եյին կազմել: Առջևում կանգնած եր բերդապետը՝ մի առուջգ և բարձրահասակ ծերունի, գլխին թասակ և հագին դեղնավուն խալաթ: Մեզ տեսնելով նա մոտեցավ, մի քանի սիրալիւր խոսքեր ասաց ինձ և նորից սկսեց հրամաններ տալ: Մենք կանգ առանք, վոր դիտենք վարժությունը, սակայն նա խնդրեց մեզ գնալ Վասիլիսա Յեգորովնայի մոտ, խոստանալով մեր հետեից ինքն ել գալ: «Իսկ այստեղ, — ավելացրեց նա, — նայելու բան չունեք»:

Վասիլիսա Յեգորովնան մեզ ընդունեց պարզ ու սրտաբաց և ինձ հետ վարվեց վորպես վաղեմի ծանոթ: Ինձալիզը և Պալաշկան սեղանն եյին ծածկում: «Այս ի՞նչ ե, Իվան Կուզմիչս այսոր խելքը ուսումի յե տվել, — ասաց բերդապետի կինը: — Պալաշկա, բարիսին ճաշի կանչիր: Իսկ Մաշան հեր ե»: — Այդ բոլոր յին ներս մտավ տասնութ տարեկան մի աղճիկ, կլոր, կարմիր յերեսով, բաց-շիկահեր մազերով՝ կոկ սանրված ականջներով յետեր, վորոնք ասես վառվելիս լինեյին: Առաջին հայացքից նա ինձ այնքան ել դուր չեկավ: Յես նրան նայում եյի կանխակալ կարծիքով: Մաշային Շվաբրինն ինձ նկարագրել եր վորպես մի կատարյալ հիմար աղճկա: Մարիա Իվանովնան նստեց անկյունում և սկսեց կար անիլ: Մինչ այս, մինչ այն՝ մեզ ըշշի մատուցին: Վասիլիսա Յեգորովնան ամուսնուն չտեսնելով, Պալաշկային յերկրորդ անգամ ուղարկեց նրա հետեից: «Բարիսին կասես, վոր ախր հյուրերը սպասում են, կերակուրը կսառչի. փառք աստծո, ուսուցումը ձեռքից չի փախչի. դեռ այնքան գոռա վոր»: — Կապիտանը շուտով հայտնվեց միաշֆանի ծերուկի ուղեկցությամբ: «Սա ի՞նչ բան ե, հերոհնա՞ծ, — ասաց նրան կինը: — Ճաշը վաղուց դրել ենք, համա քեզ կանչել չի լի»:

նում»: — «Լսում ես, Վասիլիսա Յեգորովնա, — պատասխանեց Իվան Կուզմիչը, — ծառայությունով եյի զբաղված, գինվորիկներին եյի վարժեցնում»:

«Ե՛, հերիք չեղավ, — առարկեց կապիտանի կինը: — Հենց մի գլուխ աչն եմ լսում, վոր գինվորներին վարժեցնում ես: Վոչ նրանք ծառայություն սովորող են, վոչ ել դու մի բան ես հասկանում դրանից: Լավ եր, թե տանը նստեյիր և աստծուն աղոթք անեյիր. այդպես ավելի լավ կլիներ: Թանկագին հյուրեր, համեցեք նստեք»:

Նստեցինք ճաշի: Վասիլիսա Յեգորովնան չեր լուռ և վոչ մի բոլոր ու հարցերի տարափ տեղաց գլխիս. ովքեր են իմ ծնողները, կենդանի՞ չեն արդյոք, վճռեղ են ապրում նրանք և ի՞նչ հարստության տեր են: Լսելով, վոր հալբա յերեք հարյուր գյուղացիներ ունի՝ «միթե հեշտ ե, — ասաց նա. — ա՛յ թե հարուստ մարդիկ կան աշխարհում: Իսկ մենք, յղբայրս, ունենք չունենք մի հոգի ունենք՝ աղջիկ Պալաշկան, բայց դե փառք աստծու, քիչ-միչ ապրում ենք: Յաջն այն ե մենակ՝ Մաշան մարդու տալու յե, իսկ ունեցած ոժիտն ի՞նչ ե — մի ֆիտ սանր, մի ավել¹ ու մեկ ել մի շահի փող (մեղա՛ քեզ աստված) — բաղանիք գնալու համար: Լավ ե, թե գտնվի մի բարի մարդ, թե չե՛ հավիտյանս տանը կմնա իրրև հարսնացու»: Յես նայեցի Մարիա Իվանովնային. նա ամբողջովին կարծրեց և մինչև իսկ արցունքներ գլորվեցին նրա ափսեյի մեջ: Յես խղճացի նրան և շտապեցի խոսակցութունը փոխել: «Լսել եմ, — ասացի յես բավական անտեղի, — վոր բաշկիրները պատրաստվում են հարձակում դրծել ձեր բերդի վրա». — «Այդ հումից ես լսել, հերոհնա՞ծ», — հարցրեց Իվան Կուզմիչը: — «Որենքուրգում ինձ այդպես ասացին», — պատասխանեցի յես: «Դատարկ խոսքեր են, — ասաց բերդապետը: — Մեզանում վաղուց ե, վոր վոչինչ չի լըսվում: Բաշկիրները վախկոտ ժողովուրդ են, կիրգիզներին ել լավ դաս ենք տվել: Հազիվ թե մեզ վրա հարձակվեն: Իսկ թե հարձակվեցին, մի այն տեսակ սասան տամ նրանց, վոր տաս տարով խաղաղվեն»: — «Իսկ դուք չե՞ք վախենում, — շարունակեցի յես, դիմելով կապիտանի կնոջը, — մնալ այսպիսի վտանգների յես»:

¹ Ռուսները հիմա յեւ բաղանիքներում ոգտվում են ցարտսենու (կեչու) բարակ ճյուղերից կապած տերեւախիտ ավելով. քրտնասնյակի տախտակամածը բա, ձրացած, նրանք այդ ավելով հարվածներ են տեղում շոգեպատ մարմիններին:

Բերդապետն իր անձնական ցանկութեամբ յերբեմն վարժեցնում էր զինվորներին, բայց դեռ չեթ կարողացել սովորեցնել, վոր նրանք բոլորն ել իմանալին, թե վորն ե աջ կողմը, վորը՝ ձախ։ Շվարքինի մոտ մի քանի ֆրանսերեն գրքեր կային։ Յես սկսեցի կարդալ և իմ մեջ արթնացավ սեր դեպի գրականությունը։ Առավոտները յես կարդում եյի, վարժվում թարգմանությունների, հաճախ և բանաստեղծություններ եյի շարադրում։ Համարյա միշտ ճաշում եյի բերդապետի մոտ, վորտեղ և անց ելի կացնում որվա մնացորդը և ուր յերեկոները յերբեմն գալիս եր հայր Գերասիմը իր կոշի՝ Ակուլինա Պամֆիլովայի հետ, վորը առաջին համբավաբեր կինն եր ամբողջ թաղում։ Հասկանալի չե, վոր Ալեքսեյ Իվանովիչ Շվարքինի հետ յես տեսնվում եյի ամեն օր, սակայն քանի գնում նրա զրույցն ինձ տհաճ եր դառնում։ Նրա ամենօրյա կատակները բերդապետի ընտանիքի հասցեյին ինձ բոլորովին դուր չեյին գալիս, մանավանդ նրա կծու նկատողությունները Մարիա Իվանովնայի մասին։ Բերդում ծանոթների ալ շրջան չկար, բայց յես ուրիշը չեյի ել ուզում։

Չնայած նախագուշակումներին, բաշկիրները չեյին հուզվում։ Խաղաղություն եր իշխում մեր բերդի շուրջը։ Մակայն այդ խաղաղությունը խզվեց հանկարծակի յերկպառակութեամբ։

Յես արդեն ասացի, վոր պարապում եյի գրականութեամբ։ Իմ այս փորձերը այն ժամանակվա համար նշանակալից եյին և Ալեքսանդր Պետրովիչ Սուժարովիչը¹ մի քանի տարի անց դրանք շատ գովեց։ Մի անգամ ինձ հաջողվեց մի փոքրիկ յերգ գրել, վորից գոհ եյի։ Հայտնի չե, վոր գրողները հաճախ խորհուրդներ ունենալու պատրվակով բարեհաճ լսողներ են փնտռում։ Յեվ այդպես, յերգս արտագրելուց հետո յես այն տարա Շվարքինի մոտ. ամբողջ բերդում միայն նա կարող եր գընահատել բանաստեղծի գործը։ Կարճ առաջաբանից հետո գրպանից յես հանեցի իմ տետրը և կարդացի նրան հետևյալ տողերը.

Մի րո մտքերըս այրելով

Ձանում եմ քեզ ո՛ր, մոռանալ,

Բայց Մաշայից խուսափելով

Ազատություն չեմ ստանալ։

¹ Ա. Պ. Սուժարովիչ (1718—1777) — բանաստեղծ, առաջին ռուս գրամատուրգը և արխանդուխտի պոեզիայի, այսպես կոչված կլասիցիզմի ամենաափայլուն ներկայացուցիչը, վորի ստեղծագործությունները մեծ համբավ են ունեցել մասնավորապես ժամանակի արտոնյալ դասերի մեջ։

Աչքեր պալծառ զիս գերեցին,
Սիրտս են մաշում ամենայն ժամ.
Նորանք հոգիս խռովեցին,
Խորտակեցին հանգիստս անգամ։

Ձախողությունքս իմանալով
Մաշա, խղճա դու ինձ հիմա,
Դառն վիճակս տեսնելով,
Վոր քեզնով եմ գերված ահա։

— Հավանձում ես, — հարցրի յես Շվարքինին, նրանից գո՞վասանք սպասելով, վորպես մի տուրք, վորն ինձ անպայման հասնում ե։ Մակայն ի մեծ տհաճություն իմ, միշտ ներողամիտ Շվարքինը վճռականապես հայտնեց, վոր իմ յերգը լավը չե։

Ինչհետև համար, — հարցրի յես տհաճությունս թագցնելով։

Նրա համար, — պատասխանեց նա, — վոր այդպիսի բանաստեղծությունները արժանի չեն իմ ուսուցիչ Վասիլի Կիրիլիչ Տրետյակովսկուն¹ և ինձ շատ են հիշեցնում նրա սիրային կուպլետները։

Այս ասելով նա ինձնից առավ տետրակը և սկսեց անողորմաբար վերլուծել ամեն մի տունը և ամեն մի բառը, ամենակծու յեղանակով ինձ ծաղրելով։ Յես չհամբերեցի, նրա ձեռքից խլեցի տետրակս և ասացի, վոր այլևս յերբեք նրան ցույց չեմ տա իմ բանաստեղծությունները։ Շվարքինը ծաղրեց և՛ այդ սպառնալիքը։ — «Տեսնենք, — ասաց նա, — խոսքդ կպահեն թե չե. բանաստեղծներին ունկնդիր ե պետք, ինչպես Իվան Կուզմիչին ողու փոքրիկ գրաֆինը՝ ճաշից առաջ։ Իսկ հիվ ե այդ Մաշան, վորին դու քնքուշ կիրք և սիրային տանջանք ես բացատրում։ Զինի՞ թե Մարիա Իվանովնան ե»։

— Դո գործը չե, — ասացի յես հոնքերս կիտելով, — թե ով ե այդ Մաշան։ Յես վոչ քո կարծիքն եմ ուզում, վոչ ել քո յենթադրությունները։

«Ոհո՛, ինքնասեր բանաստեղծ և համեստ սիրեկան, — շա-

¹ Վ. Կ. Տրետյակովսկի (1703—1769) — պոետ, քննադատ և թարգմանիչ, վորը Լոմոնոսովի հետ միասին համարվում ե XVIII դարի ռուս գրականության հիմնադիրներից մեկը։ Նրա բանաստեղծությունները աչքի ձյն ընկնում ծայրահեղ ծանր ու ճոռոժ վոճով, վոր և Տրետյակովսկուն դարձեց և ժամանակակիցների և հետնորդների մշտական ծաղրանքի առարկան։

բունակեց Շվարքինը ինձ ավելի ու ավելի գրգռելով. — բայց լսիր բարեկամական խորհուրդս. յեթե ուզում ես նպատակիդ հասնել, խորհուրդ եմ տալիս գործել վոչ թե յերգերով»:

— Այդ ի՞նչ ե նշանակում, պարոն: Խնդրեմ բացատրու-
թյուն տաս:

«Հաճույքով: Դա նշանակում է, վոր յեթե դու ուզում ես, վոր Մաշա Միրոնովան մթնով քեզ մոտ գա, ապա քնքույշ գովասանքների փոխարեն նրան մի գույք գինդեր նվիրի»:

Արյունս լեռաց: «Իսկ ինչո՞ւ համար դու նրա մասին այդ-
պիսի կարծիք ունես»: — հարցրի յես, դժվարությամբ գտալով
իմ զայրույթը:

«Նրա համար, — պատասխանեց նա դժոխային քմծիծաղով,
— վոր փորձով գիտեմ նրա վարքն ու բարքը»:

— Ստո՛ւմ ես, դարչելի, — գոռացի յես կատաղած, — դու
ստում ես անհնաանամով կերպով:

Շվարքինի դեմքն այլալվեց: «Այս մեկը դու չես մարսի,
— ասաց նա թես սեղմելով: — Դուք ինձ սատիսֆակցիա¹ կը-
տաք»:

— Խնդրեմ, յերբ ուզում ես, — պատասխանեցի յես ուրա-
խացած: Այդ ըոպեյին յես պատրաստ եյի հոշոտել նրան:

Յես իսկույն և եթ գնացի իվան Իգնատիչի մոտ և նրան
տեսա թելահանող ձեռքին՝ բերդապետի կնոջ հանձնարարու-
թյամբ նա սուռնկ եր շարում թելի վրա, ձմեռվա համար չորաց-
նելու նպատակով: «Ա՛, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա ինձ
տեսնելով. — բարով չեկաք: Բարի լինի գալներդ, համարձակվում
եմ հարցնել՝ ի՞նչ գործով»: Յես կարճառոտ պատմեցի նրան, վոր
ընդհարվել եմ Ալեքսեյ իվանիչի հետ, իսկ նրան՝ իվան Իգնա-
տիչին խնդրում եմ, վոր իմ սեկունդանտը² լինի: իվան Իգնա-
տիչը ուշադրությամբ լսեց ինձ, յերեսիս չոելով իր միակ աչքը:
«Դուք հաճեցիք ասել, — դարձավ նա ինձ, — վոր ուզում եք
Ալեքսեյ իվանիչին սրախողխող անել և կամենում եք, վոր յես
դրան ներկա լինեմ: Այնպես չե՞, համարձակվում եմ հարցնել»:

— Իսկ և իսկ:

«Ի սեր աստուծո, Պյոտր Անդրեյիչ: Այդ ի՞նչ եք հնարել:

¹ Սատիսֆակցիա (լատ.) — բավարարումն սատիսֆակցիա պահանջել — ներողութուն խնդրել տալ հասցրած վիրավորանքի համար կամ պահանջել, վոր հակառակորդը մենամարտի դուրս գա:

² Մենամարտողներից մեկի մրջնորդը և վկան:

Դուք և Ալեքսեյ իվանիչը իրար մի թեթե հայոյե՞լ եք: Ի՞նչ մեծ
բան է յեղել վոր, հո աշխարհը չքանդվեց: Նա ձեզ հայոյեց,
դուք ել նրան մի պինդ ուշուհեց տվեք. նա ձեր քիթ ու մոու-
թին տվեց, դուք ել նրա ականջին, մի ուրիշ տեղին տվեք և
բաժանվեք, իսկ մենք արդեն ձեզ կհաշտեցնենք: Թե չե, ի՞նչ
մի բարի գործ է իր մերձակից մարդուն սրախողխող անելը,
համարձակվում եմ հարցնել: Լավ է, յեթե դուք նրան սրախող-
խող անեք, աստված նրա՝ Ալեքսեյ իվանիչի հետ. յես ել նրան
այնքան չեմ սիրում: Հապա յեթե նա ինքը ձեզ շշտալի: Ինչի՞
նման կլինի դա: Ո՞վ հիմար կմնա, համարձակվում եմ
հարցնեք:

Խոհեմ պորուչիկի դատողութուններն ինձ չխրատեցին: Իմ
դիտավորութունն անխախտ մնաց: «Ինչպես կուզեք, — ասաց
իվան Իգնատիչը. — արեք այն, ինչ խելքներդ կկտրի: Համա յես
ինչո՞ւ համար պետք է այնտեղ վկա լինեմ: Ինչի՞ց դըրդ-
ված: Մարդիկ կովում են. ի՞նչ մի չտեսնված բան է վոր, հա-
մարձակվում եմ հարցնել: Փնռք աստծո, շվեդների դեմ ել կռիվ
եմ գնացել, թուրքերի չել. այնքան բան եմ տեսել, վոր կշտա-
ցել եմ նայելուց»:

Յես մի կերպ սկսեցի բացատրել նրան սեկունդանտի
պարտականութունը, սակայն իվան Իգնատիչը ամենեկին չը-
կարողացավ հասկանալ ինձ: «Ձեր կամքն է, — ասաց նա, —
Յեթե յես պետք է միջամտեմ այդ գործին, ապա լավ կլինի
գնամ իվան Կուզմիչի մոտ և ըստ որինաց ծառայության՝ տե-
ղեկացնեմ նրան, վոր ֆորտեցիայի մեջ Հարագործութուն է
նյութվում ընդդեմ պետական շահերի. բերդապետն արդյոք չի
բարեհաճի պատշաճ միջոցներ ձեռք առնել»...

Յես վախեցա և սկսեցի իվան Իգնատիչին խնդրել, վոր նա
վոչինչ չասի բերդապետին. գոռով համոզեցի նրան. նա ինձ
խոսք տվեց և յես վճռեցի ձեռք քաշել նրանից:

Իմ սովորության համեմատ յերեկոն լես անցկացրի բեր-
դապետի մոտ: Յես ջանում եյի ուրախ և հանգիստ յերևալ,
վորպեսզի վոչ մի կասկած չհարուցեմ և խուսափեմ ձանձրա-
լի հարցերից, բայց խոստովանում եմ, վոր չունեյի այն սառ-
նասրտութունը, վորով միշտ հպարտանում են նրանք, ովքեր
իմ վիճակում են գտնվել: Այդ յերեկո յես տրամադրված եյի
քնքշանքով ու գորովանքով: Մարիա իվանովնան ինձ դուր եր
գալիս սովորականից ավելի: Այն միտքը, վոր մի գուցե նրան

վերջին անգամն եմ տեսնում, նրան իմ աչքերում ինչ վոր հուզիչ պատկեր եր տալիս: Շվարքինն ել յեկավ այնտեղ: Յես նրան մի կողմ տարա և տեղեկացրի իվան Իգնատիչի հետ ունեցած իմ խոսակցության մասին: «Մեր ինչի՞ն են պետք սե- կունդանտները, — ասաց նա ինձ սառնությամբ. — ասանց նը- բանց ել կարող ենք»: Մենք պայմանավորվեցինք մենամարտել բերդի մոտ գտնվող դեղերի այն կողմում և այնտեղ լինել հա- ջորդ որը առավոտյան ժամը յոթին: Ըստ յերեկոյթին մենք այնքան սիրալիր եյինք խոսում, վոր իվան Իգնատիչն ուրա- խությունից բերանից թոցրեց. «Ա՛յ, ապրեք, — ասաց նա ինձ գոհոնակ դեմքով, — վատ հաշտությունը լավ ե բարի վեճից, թեպետ և անպատիվ ե, բայց՝ վողջ-առողջ կմնաս»:

«Ի՞նչ ի՞նչ, իվան Իգնատիչ, — ասաց բերդապետի կինը, վորը անկյունում նստած խաղաթղթերով ֆալ եր բացում. — յես լավ չլսեցի»:

Իվան Իգնատիչը նկատելով իմ անբավականության նշան- ները և հիշելով իր խոստումը, շփոթվեց և չգիտեր ինչ պատաս- խանի: Շվարքինը նրան ոգնության հասավ:

«Իվան Իգնատիչը, — ասաց նա, — գովում .ե մեր հաշտվե- լը»:

— Իսկ այդ հում հետ ես դու կովել, չեղբայրս:

«Մենք՝ քիչ մնաց, վոր բավական թունդ կովեյինք Պյոտր Անդրեյիչի հետ»:

— Ինչի համար վոր:

«Մի դատարկ բանի պատճառով. մի չեղբի պատճառով, Վասիլիսա Յեգորովնա»:

— Դուք ել բան եք գտել իրար հետ կովելու: Մի չեղբի համար... Ախր այդ ի՞նչպես պատահեց:

«Ահա թե ինչպես. Պյոտր Անդրեյիչը վերջերս մի չեղբ եր հնարել և այսոր յերգեց ինձ, յես ել իմ սիրած յեղանակն սկսեցի»:

Աղջիկ կապիտանի

Պես գիշերին զբոսանք մի անի:

Գիտությունն սկսվեց: Պյոտր Անդրեյիչը քիչ եր մնում բարկանար, բայց հետո միտք արեց, վոր ամեն վոք ազատ ե յերգել այն, ինչ իր քեֆը տալիս ե: Դրանով ել բանը վերջա- ցավ»:

Գիչ մնաց, վոր Շվարքինի անամոթությունն ինձ կատա- ղեցներ, սակայն բացի ինձանից վոչ վոք չհասկացավ նրա կո- ալիտ ակնարկները, համենայն դեպս վոչ վոք դրանց վրա ուշա- դրություն չդարձրեց: Յերգերից ել պրծնելով, խոսակցությունն անցավ բանաստեղծներին և բերդապետը նկատեց, վոր նրանք բոլորն ել անառակ ու թունդ հարբեցող մարդիկ են և բարե- կամարար ինձ խորհուրդ տվեց թողնել վոտանավորներ գրելը, վորպես ծառայության գործին ընդդեմ և վոչ մի լավ բանի չհաս- ցընող դրադմունք:

Շվարքինի ներկայությունն ինձ համար անտանելի չեր: Յես շուտով հրաժեշտ տվի բերդապետին և նրա ընտանիքին: Տուն գալով յես զննեցի իմ սուսերը, փորձեցի նրա ծայրը և պառկեցի քնելու, Սավելիչին հրամայելով արթնացնել առավոտ- յան ժամը վեցն անց:

Մյուս որը նշանակված ժամին յես արդեն կանգնել ելի դեղերի այն կողմը, սպասելով իմ հակառակորդին: Շուտով նա յել յերևաց: «Կարող են մեզ տեսնել, — ասաց նա ինձ. — պի- առ չե շտապել»: Մենք հանեցինք համազգեստները, մնացինք միայն կամզոլներով¹ և մերկացրինք սուսերները: Այդ բուպեյին դեղերի յետևից հանկարծ հայտնվեց իվան Իգնատիչը և հինգ հոգի ինվալիդներ: Նա պահանջեց, վոր գնանք բերդապետի մոտ: Դժկամությամբ հնազանդվեցինք. զինվորները մեզ շրջա- պատեցին և մենք դեպի բերդն ուղղվեցինք իվան Իգնատիչի հետևից, վորը մեզ հանդիսավորությամբ տանում եր, քայլելով զարմանալի հպարտությամբ:

Մենք մտանք բերդապետի տունը: Իվան Իգնատիչը դուռը բացեց, հանդիսավոր կերպով հայտարարելով. «Բերեցի»: Մեզ գիմավորեց Վասիլիսա Յեգորովնան. «Ա՛խ, դուք հերորհնածներ: Սա ինչի՞ նման ե, ինչպես, ի՞նչ — մեր բերդում մարդ սպանել: Իվան Կուզմիչ, իսկույն և եթ սրանց ձեռքակալիր: Պյոտր Անդ- րեյիչ, Ալեքսեյ Իվանիչ, դեսը տվեք ձեր սուսերները. տվեք, տվեք: Պալաճկա, այս սուսերները տար նկուղ: Պյոտր Անդրեյ- իչ, աչսպիտի բան յես չեյի սպասում քեզանից: Ամոթ չե՞ քեզ: Լավ, ասենք թե Ալեքսեյ Իվանիչը մարդասպանության համար համ գվարդիայից ե դուրս գրված, համ ել նա աստծուն չի հա- վատում. համա դե՛, դու յե՛լ նույնն ես ուզում անել»:

¹ Տղամարդու շոր առանց թևերի (հնում):

Իվան Կուզմիշը միանգամայն համաձայն էր իր կնոջ հետ և մեջ ընդ մեջ խոսում էր, ավելացնելով. «Հա, լսում ես, Վասիլիսա Յեգորովնան ձեռքդ ես ասում: Մենամարտերը ձեռքանորեն արգելված են զինվորական արտիկուլով¹»: Այդ միջոցին Պալաշկան մեղմից առավ մեր սուսերները և տարավ նկուղ: Յեսանկարող յեղա ծիծաղա զսպել: Շվարերինը պահեց իր լրջությունը: «Դեպի ձեզ տածած իմ բոլոր հարգանքով հանդերձ, — սառնարյուն կերպով ասաց նա Վասիլիսա Յեգորովնային, — չեմ կարող չնկատել, վոր դուք իզուր եք կամենում անհանգստանալ՝ մեզ ձեր դատաստանին յենթարկելով: Այդ դուք թողեք իվան Կուզմիշին, դա նրա գործն է»: — Ախ, հերորհնած, — առարկեց բերդապետի կինը. — բա միթե մարդ ու կին մի հոգի և մի մարմին չեն: Իվան Կուզմիշ, ինչ ես հորանջում: Իսկույն և եթ սրանց դատ-դատ բանտ նստացրու միայն հաց ու ջուր տալով, վոր խելքները գլուխները գա. մեկ ել՝ թող հայր Գերասիմը նրանց վրա ապաշխարանք դնի, վոր աստծուց թողու-թյուն խնդրեն և զղջան մարդկանց առաջ:

Իվան Կուզմիշը չգիտեր, ինչ վճռեք: Մարիա Իվանովնան սաստիկ գունատ էր: Փոթորիկը մի քիչ հանդարտվեց. բերդապետի կինը հանգստացավ և ստիպեց մեզ համբուրել միմյանց: Պալաշկան բերեց մեր սուսերները: Բերդապետի տնից մենք դուրս յեկանք ըստ յերեկոյթին հաշտված: Իվան Իգնատիչն ուղեկցում էր մեզ: — Ամոթ չե՞ր ձեզ, — ասացի յես նրան զայրացած, — մեր մասին տեղեկացնել բերդապետին այն բանից հետո, յերբ դուք ինձ խոսք տվիք չանել այդ: — «Աստված վկա, վոր այդ մեկը յես չեմ ասել իվան Կուզմիշին, — պատասխանեց նա. — Վասիլիսա Յեգորովնան ամեն ինչ դուրս քաշեց իմ բերանից: Ամեն բան ել նա կարգադրեց առանց բերդապետի գլխության: Ասենք, փառք ասածո, վոր ամեն ինչ այդպես վերջացավ»: Այդ խոսքերն ասելով նա շրջվեց դեպի տուն, իսկ Շվարերինը և յես մնացինք մենակ: — Մեր գործը սրանով վերջանալ չի կարող, — ասացի յես նրան: — «Իհարկե, — պատաս-

1 Ռազմական որենքների ժողովածու, վորով 18-րդ դարի սկզբից մինչև 19-րդ դարի կեսերը կառավարվում էր ռուս միապետական բանակը: Կիրառվում էր ե՝ քաղաքացիական արդարադատության մեջ: «Զինվորական արտիկուլը»-ով «խստագույնա արգելված էին» մենամարտերը. մասնակցողներին մահապատիժ (կախաղան) էր սպառնում: Այս որենքը ձևականորեն պահել էր իբրև լեյթ մինչև Պուլիսի ժամանակները, սակայն անհամեմատ մեղմ պատիժներով:

խանեց Շվարերինը. — դուք ձեր արյունով ինձ պատասխան կըտաք ձեր հանդուրժյան համար. բայց, հավանորեն մեզ կսկսեն հետևել: Մի քանի որ մենք պետք ե ցույց տանք, թե հաշտ ենք: Յտեսություն»: — Յեվ մենք բաժանվեցինք, կարծես թե վոչինչ չեր յեղել:

Վերադառնալով բերդապետի տունը յես, ըստ իմ սովորության, նստեցի Մարիա Իվանովնայի մոտ: Իվան Կուզմիշը տանը չեր. Վասիլիսա Յեգորովնան տնային գործերով էր զբաղված: Մենք խոսում էինք կիսաձայն: Մարիա Իվանովնան քնքշությամբ կշտամբում էր ինձ այն անհանգստության համար, վոր պատճառել էր բոլորին իմ վեճը Շվարերինի հետ: «Իմ շունչը կտրվեց, յերբ մեզ ասացին, վոր դուք մտադիր եք սուսերներով կռվել: Ի՞նչ զարմանալի յեն տղամարդիկ: Մի խոսքի պատճառով, վոր մի շաբաթ հետո անկասկած կմոռանային, նրանք պատրաստ են միմյանց սրակոտոր անել և զոհել վոչ միայն իրենց կյանքը, այլև խիղճն ու բարոյությունը նրանց, ովքեր... բայց յես հավատացած եմ, վոր վեճը սկսողը դուք չեք: Իրոք մեղավոր ե Ալեքսեյ Իվանիչը»:

— Իսկ ինչո՞ւ յեք դուք այդպես կարծում, Մարիա Իվանովնա:

«Հինց աչնպես... նա այնտեսակ խեղկատակն է: Յես չեմ սիրում Ալեքսեյ Իվանիչին, անչափ զգվում եմ նրանից, բայց տարորինակ ե, յեվ վոչ մի դեպքում յես չեչի կամենա, վոր յես ել նրան այդպես դուր չգայի: Դա ինձ սաստիկ անհանգստություն կպատճառեք»:

— Իսկ ինչ եք կարծում, Մարիա Իվանովնա. դուք արդյոք դժուր եք գալիս նրան, թե վոչ:

Մարիա Իվանովնան կարկամեց ու կարմրեց: «Ինձ թվում ե, — ասաց նա, — յես կարծում եմ, վոր դուք եմ գալիս»:

— Իսկ ինչո՞ւ չե՞ք ձեզ այդպես թվում:

«Վորովհետև նա խնդրել էր իմ ձեռքը»:

— Խնդրե՞լ էր: Նա խնդրել էր ձեր ձեռքը: Այդ յերբ:

«Անցյալ տարի: Ձեր գալուց յերկու ամիս առաջ»:

— Յեվ Դուք չգնացի՞ք նրան:

«Ինչպես տեսնում եք: Ալեքսեյ Իվանիչն իհարկե, թե խելոք մարդ է, թե լավ ընտանիքից ե և թե հարուստ. բայց, յերբ մտածում եմ, թե պետք ե պակի տակ բոլորի ներկայությամբ նրա հետ համբուրվել... Վոչ մի դեպքում և վոչ մի յերջանկության համար»:

Իվան Կուզմիչը միանգամայն համաձայն եր իր կնոջ հետ և մեջ ընդ մեջ խոսում եր, ավելացնելով. «Հա, լսում ես, Վասիլիսա Յեգորովնան ճիշտ ե ասում: Մենամարտերը ձեռնադրերն արգելված են ղինվորական արտիկուլով¹»: Այդ միջոցին Պալաչկան մեզնից առավ մեր սուսերները և տարավ նկուղ: Յեսանկարող յեղա ծիծաղա զսպել: Շվաբրինը պահեց իր լրջությունը: «Դեպի ձեզ տածած իմ բոլոր հարգանքով հանդերձ, — սառնարյուն կերպով ասաց նա Վասիլիսա Յեգորովնային, — չեմ կարող չնկատել, վոր դուք իդուր եք կամենում անհանգստանալ՝ սեղ ձեր դատաստանին յենթարկելով: Այդ դուք թողեք Իվան Կուզմիչին, դա նրա գործն է»: — Ախ, հերոսնած, — առարկեց բերդապետի կինը. — բա միթե մարդ ու կին մի հոգի և մի մարմին չեն: Իվան Կուզմիչ, ի՞նչ ես հորանջում: Իսկույն և եթ սրանց զատ-զատ բանտ նստացրու միայն հաց ու ջուր տալով, վոր խելքները գլուխները գա. մեկ ել՝ թող հայր Գերասիմը նրանց վրա ապաշխարանք դնի, վոր աստծուց թողություն խնդրեն և զղջան մարդկանց առաջ:

Իվան Կուզմիչը չգիտեր, ինչ վճռեր: Մարիա Իվանովնան սաստիկ գունատ եր: Փոթորիկը մի քիչ հանդարտվեց. բերդապետի կինը հանգստացավ և ստիպեց մեզ համբուրել միմյանց: Պալաչկան բերեց մեր սուսերները, բերդապետի տնից մենք դուրս յեկանք ըստ յերեվույթին հաշտված: Իվան Իգնատիչն ուղեկցում եր մեզ: — Ամոթ չե՞ր ձեզ, — ասացի յես նրան զայրացած, — մեր մասին տեղեկացնել բերդապետին այն բանից հետո, յերբ դուք ինձ խոսք տվիք չանել այդ: — Աստված վկա, վոր այդ մեկը յես չեմ ասել Իվան Կուզմիչին, — պատասխանեց նա. — Վասիլիսա Յեգորովնան ամեն ինչ դուրս քաշեց իմ բերանից: Ամեն բան ել նա կարգադրեց առանց բերդապետի գլխության: Ասենք, փառք ասածո, վոր ամեն ինչ ալսպես վերջացավ: Այդ խոսքերն ասելով նա շրջվեց դեպի տուն, իսկ Շվաբրինը և յես մնացինք մենակ: — Մեր գործը սրանով վերջանալ չի կարող, — ասացի յես նրան: — «Իհարկե, — պատաս-

¹ Ռազմական որենքների ժողովածու, վորով 18-րդ դարի սկզբից մինչև 19-րդ դարի կեսերը կառավարվում եր ուսում միապետական բանակը: Կիրառվում եր և՛ քաղաքացիական արդարադատության մեջ: «Ձինվորական արտիկուլ»-ով «խստագույնա արգելված եյին» մենամարտերը. մասնակցողներին մահապատիժ (կախաղան) եր սպառնում: Այս որենքը ձեռնարկներն պահել եր իբրեւ լուրջ միջոց Պուշկինի ժամանակները, սակայն անհամեմատ մեղմ պատիժներով:

խանեց Շվաբրինը. — դուք ձեր արյունով ինձ պատասխան կըտաք ձեր հանդգնության համար. բայց, հավանորեն մեզ կսկսեն հետեւել: Մի քանի որ մենք պետք ե ցույց տանք, թե հաշտ ենք: Յտեսություն: — Յեվ մենք բաժանվեցինք, կարծես թե վոչինչ չեր յեղել:

Վերադառնալով բերդապետի տունը յես, ըստ իմ սովորության, նստեցի Մարիա Իվանովնայի մոտ: Իվան Կուզմիչը տանը չեր. Վասիլիսա Յեգորովնան տնային գործերով եր զբաղված: Մենք խոսում եյինք կիսաձայն: Մարիա Իվանովնան քնքշությամբ կշտամբում եր ինձ այն անհանգստության համար, վոր պատճառել եր բոլորին իմ վեճը Շվաբրինի հետ: «Իմ շունչը կտրվեց, յերբ մեզ ասացին, վոր դուք մտադիր եք սուսերներով կռվել: Ի՞նչ զարմանալի յեն տղամարդիկ: Մի խոսքի պատճառով, վոր մի շաքաթ հետո անկասկած կմոռանային, նրանք պատրաստ են միմյանց սրակոտոր անել և զոհել վոչ միայն իրենց կյանքը, այլև խիղճն ու բարորությունը նրանց, ովքեր... բայց յես հավատացած եմ, վոր վեճը սկսողը դուք չեք: Իրոք մեղավոր ե Ալեքսեյ Իվանիչը»:

— Իսկ ինչո՞ւ յեք դուք այդպես կարծում, Մարիա Իվանովնա:

«Հենց այնպես... նա այնտեսակ խեղկատակն ե: Յես չեմ սիրում Ալեքսեյ Իվանիչին, անչափ զզվում եմ նրանից, բայց տարրինակ ե, յեվ վոչ մի դեպքում յես չեմ կամենա, վոր յես ել նրան այդպես դուր չգայի: Դա ինձ սաստիկ անհանգստություն կպատճառեր»:

— Իսկ ինչ եք կարծում, Մարիա Իվանովնա. դուք արդյոք դուր եք գալիս նրան, թե վոչ:

Մարիա Իվանովնան կարկամեց ու կարմրեց: «Ինձ թվում ե, — ասաց նա, — յես կարծում եմ, վոր դուր եմ գալիս»:

— Իսկ ինչո՞ւ յե ձեզ այդպես թվում:

«Վորովհետեւ նա խնդրել եր իմ ձեռքը»:

— Խնդրե՞լ եր: Նա խնդրել եր ձեր ձեռքը: Այդ յե՞րբ:

«Անցյալ տարի: Ձեր գալուց յերկու ամիս առաջ»:

— Յեվ Դուք չգնացի՞ք նրան:

«Ինչպես տեսնում եք: Ալեքսեյ Իվանիչն իհարկե, թե խելք մարդ ե, թե լավ ընտանիքից ե և թե հարուստ. բայց, յերբ մտածում եմ, թե պետք ե պապի տակ բոլորի ներկայությամբ նրա հետ համբուրվել... Վե՛չ մի դեպքում և վե՛չ մի յերջանկության համար»:

Մարիա Իվանովնայի խոսքերն աչքերս բաց արին և ինձ շատ բան պարզեցին: Յես հասկացա այն համառ չարախոսությունը, վորով Շվարբրինը հետապնդում եր նրան: Հավանորեն նա նկատել եր մեր փոխադարձ մտերմությունը և աշխատում եր մեզ հեռու պահել միմյանցից: Մեր վեճին առիթ տվող խոսքերը հիմա առավել ևս զաղրելի թվացին ինձ, չերբ կոպիտ և անվայել ծաղրանքի փոխարեն զրանց մեջ չես տեսա միտումնավոր բամբասանքը: Հանդուգն չարախոսին պատժելու ցանկությունն իմ մեջ ավելի ուժեղացավ և յես անհամբեր սպասում եյի հաբմար առիթի:

Շատ չսպասեցի: Մյուս ուրը, յերբ չես զբաղված եյի ելեգիա¹ գրելով և հարմար հանգի սպասելով գրիչս եյի կրծում, Շվարբրինը բաղխեց իմ պատուհանը: Յես գրիչը վայր դրի, սուսերս վերցրի և դուրս յեկա: «Ինչո՞ւ հետաձգեմք, — ասաց ինձ Շվարբրինը. — մեզ չեն հետևում: Իջնենք դեպի գետը: Այնտեղ վոչ վոք մեզ չի խանդարի»: Մենք լուռ քայլեցինք: Զառիվայր արահետով իջնելով, հենց գետեզրին կանգ առանք և մերկացրինք մեր սուսերները: Շվարբրինն ինձնից վարպետ եր, սակայն չես՝ ավելի ուժեղ և համարձակ եյի և monsieur² Բոպրեն, վորը յերբեմն զինվոր եր յեղել, ինձ սուսերամարտի մի քանի դաս եր տվել, վորոնցով և չես ոգտվեցի: Շվարբրինը չեր սպասում հանձինս ինձ գտնել այդքան վտանգավոր հակառակորդի: Յերկար ժամանակ մենք չեյինք կարողանում միմյանց վորևեք ֆիսս հասցնել, վերջապես, նկատելով, վոր Շվարբրինը թուլանում ե, յես սկսեցի յեռանդուն կերպով հարձակվել նրա վրա և համարյա մինչև գետը քշեցի նրան: Հանկարծ չես լսեցի իմ անունը՝ արտասանված բարձր ձայնով: Յես շրջվեցի և տեսա Սավելիչին, վոր լեռնային արահետով դեպի ինձ եր վազում... Հենց այդ ժամանակ աջ ուսիս ներքև կրծքիս մեջ ուժեղ ծակոց զգացի. յես ընկա և կորցրի գիտակցությունս:

Գ Լ Ո Ւ Խ Կ

Ս Ե Ր Ը

Ա՛խ, դու աղջիկ, սիրուն աղջիկ,
Ջահել-Ջահել մարդ մի առնի,
Հարցում արա հորից, մորից,
Հորից-մորից, աղբ ու տոհմից,
Խելքըդ գլուխըդ հավաքի,
Խելք հավաքի, նաև ոժիտ:

Ժողովրդական յերգ

Թե վոր ինձնից լավին գտնես՝ կմոռնաս ինձ,
Յեթե ինձնից վատը գտնես, — կհիշես ինձ:

Ն ու յ ն պ ե ա

Ուշքի գալով յես մի առ ժամանակ չկարողացա սթափվել և չեյի հասկանում, թե ինձ ինչ ե պատահել: Ինձ անծանոթ մի վերնատան մեջ յես պառկած եյի թախտի վրա և սաստիկ թուլություն եյի զգում: Իմ առջև կանգնած եր Սավելիչը, մոմը ձեռքին: Մի ինչ վոր մարդ զգուշությամբ քանդում եր վիրակապերը, վորոնց վ փաթաթված եյին իմ կուրծքն ու ուսը: Քիչ-քիչ մտքերս պարզվեցին: Յես հիշեցի իմ մենամարտը և զլիւի ընկա, վոր վիրավորվել եմ: Այդ բոլորին դուռը ձուաց: «Հը՞, ի՞նչպես ե», — շրուկով հարցրեց ձայնը, վորից չես թպրտացի: — Միշտ նույն վիճակումն ե, — պատասխանեց Սավելիչը հոգոց հանելով. — բոլոր ժամանակ ուշքը վրան չե, արդեն հինգ ուր ե: — Յես ուզում եյի շրջվել, բայց չկարողացա: — «Վճռեղ եմ յես, հվ կա այստեղ», — ասացի չես դժվարությամբ: Մարիա Իվանովնայան մոտ յեկավ իմ մահճակալին և կուցավ դեպի ինձ: «Ի՞նչ ե, ի՞նչպես եք ձեզ զգում», — ասաց նա: — Փառք ասածո, — պատասխանեցի յես նվաղած ձայնով: — Այդ դճւք եք, Մարիա

¹ Ելեգիա (հուն.) — յեղբերդ՝ ախուր, թախծալի յերգ:

² Monsieur (ֆր.) — պարոն:

Իվանովնա. ասացեք ինձ... — յես այլևս ուժ չունեցա շարունակելու և լռեցի: Սավիլիչը ալ քաշեց: Նրա դեմքին ուրախու-թյուն չերևաց: Ուշքի՛ յեկավ, ուշքի՛ յեկավ, — կրկնում եր նա: — Փառք քեզ տեր: Համա թե վախեցրի՛ր ինձ, տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ. հեշտ բան ե, եսոր հինգ որ ե...» Մարիա Իվանովնան ընդհատեց նրան: «Շատ մի՛ խոսի նրա հետ, Սա-վիլիչ, — ասաց: — Նա դեռ թույլ ե»: Մարիա Իվանովնան դուրս յեկավ և կամացուկ ծածկեց դուռը: Մտքերս ալեկոծվեցին: Յե՛վ այսպես, յես բերդապետի տանն եյի, Մարիա Իվանովնան գնում-գալիս եր ինձ մոտ: Յես ուզում եյի Սավիլիչին մի քանի հարցեր տալ, սակայն ծերուկը գուլիսն ուրորեց և ականջները խրց-կեց: Դժկամելով յես աչքերս փակեցի և շուտով խոր քնի մեջ ընկղմվեցի:

Զարթնելով, յես մոտ կանչեցի Մավելիչին և նրա փոխա-
րեն իմ առջև տեսա Մարիա Իվանովնային. ինձ վողջունեց
նրա հրեշտակային ձայնը: Չեմ կարող նկարագրել այն քաղցր
զգացումը, վոր պատեց ինձ այդ բոլբային: Յես համշտակեցի
նրա ձեռքը, սեղմեցի շրթունքներին ու խանդավառա՜նքի ար-
ցունքներով թրջեցի աչքս: Մաշան ձեռքը չեւ քաշում... և հան-
կարծ՝ նրա շրթունքները հպվեցին իմ աշտին և յես զգացի նը-
րանց ջերմ ու թարմ համբուշյորը: Մարմնովս կրակ անցավ: «Ի՞մ
սիրելի, բարե՛ իմ Մարիա Իվանովնա, — ասացի յես նրան, — յե-
ղիւր իմ կինը, յերջանկացրու ինձ»: — Նա սթափվեց: «Ի՛ սեր
աստօժո, հանգստացե՛ք, — ասաց նա ձեռքը ինձնից խլելով: —
Դուք դեռեա վտանգի մեջ եք, վերքը կարող ե բացվել: Պահ-
պանեցե՛ք ձեզ գոնե ինձ համար»: Այս խոսքերի հետ նա գնաց,
թողնելով ինձ հրճվանքի արբեցման մեջ: Յերջանկությունն ինձ
հարություն տվեց: Նա իմը կլինի, նա ինձ սիրո՜ւմ ե: Այդ
միտքը համակեց իմ վողջ հյուսթյունը:

Այդ բոպեյից ժամ առ ժամ դրուժյունս լավացավ: Ինձ բժշկուամ եր գնդի վարսավիրը, քանի վոր բերդում ուրիշ բժիշկ չկար և փառք աստո՞՜նա այնքան ել խելքին չեր զոռում: Յե-
րիտասարդութունս և ինքը բնությունը արագացրին իմ առող-
ջանալը: Բերդապետի ամբողջ ընտանիքը խնամում եր ինձ: Մա-
րիա Իվանովնան ինձնից չեր հեռանում: Հասկանալի յե, վոր
առաջին իսկ հարմար առիթով յես վերսկսեցի ընդհատված
բացատրությունը և Մարիա Իվանովնան ավելի համբերատար
եւ լսում ինձ: Առանց վորևե սեթևեթութան նա խոստովանեց

«Իր ունեցած սրտի հակումը դեպի ինձ և ասաց, վոր իր ծնող-
ները, ի հարկե՛ն՝ իր յերջանկութեանն ուրախ կ'իլինեն: «Բայց դու
լավ մտածիր, — ավելացրեց նա. — քո ծնողների կողմից արդյոք
չէ՞ն լինի արգելքներ»:

Յեա մի փոքր մտածեցի: Իմ մոր քնքշության մասին յես կասկած չունեյի, բայց իմանալով հորս բնավորությունն ու մտածեալեկերպը, յես զգացի, Վոր իմ սերը այնքան ել չի հուզի նրան և նա այդ կհամարի վորպես յերիտասարդ մարդու քմահաճություն: Յես այդ անկեղծորեն խոստովանեցի Մարիա Իվանովնային և սակայն վորոշեցի՝ վորքան կարելի յի մի պերճախոս համակ գրել հորս, խնդրելով նրա ծնողական որհնությունը: Նամակը յես ցույց տվի Մարիա Իվանովնային, վորը այնքան համոզիչ և սրտաշարժ գտավ այն, վոր չէր կասկածում նրա հաջողությունը և յերիտասարդության ու սիրո վողչ զյուրահալատությամբ անձնատուր լեղավ իր քնքուշ սրտի զգացմունքներին:

Շվաբրինի հետ յես հաշտվեցի առողջանալուս առաջին օրերը: Իվան Կուզմիչը հանդիմանելով ինձ մենամարտի համար, ասաց: «Ե՛հ, Պյոտր Անդրեյիչ, այ թե քեզ բանտարկել եյի. ասենք դու առանց դրան ել պատժված ես: Իսկ Ալեքսեյ Իվանիչը հենց մի գլուխ նստած ե հացատանը, պահակի հսկողության տակ, իսկ՝ նրա սուսերը կողպեքի տակ ե Վասիլիսա Յեզորովնայի մոտ: Թող ինքն իրեն խելքի գա ու զղջա»: — Յես չափազանց յերջանիկ եյի, վորպեսզի կարողանայի սրտիս մեջ թշնամական զգացմունք պահել: Յես սկսեցի խնդրել Երմոլիս մեջ թշնամական զգացմունք պահել: Շվաբրինի մասին և բարի բերգապետը, իր ամուսնու համաձայնությամբ վճռեց ազատել նրան: Շվաբրինն յեկավ ինձ մոտ. նա խոր ափսոսանք հայտնեց այն մասին, ինչ պատահել էր մեր միջև և խոստովանեց, վոր ըրլոր մեղքը իրենն է և ինձ խնդրեց մոռանալ տեղի ունեցածը: Բնությունից անհիշաչար լինելով, յես անկեղծությամբ ներեցի նրան թե մեր վեճը և թե վերքը, վոր յես ստացել եյի նրանից: Նրա զրպարտության մեջ յես տեսնում եյի վիրավորված ինքնասիրության և մերժված սիրո զայրույթը և մեծահոգաբար ներեցի իմ դժբախտ ախոյանին:

Շուտով յես առողջացա և կարողացա տեղափոխվել իմ
բնակարանը: Անհամբեր սպասում եյի իմ ուղարկած նամակի
պատասխանին, չհամարձակվելով հույս ունենալ և ջանալով իմ

Իվանովնա. ասացեք ինձ... — յես այլևս ուժ չունեցա շարունակելու և լռեցի: Սավիլիչը ախ քաշեց: Նրա դեմքին ուրախութուն չերևաց: «Ուշքի՛ յեկավ, ուշքի՛ յեկավ, — կրկնում եր նա: — Փանք քեզ տեր: Համա թե վախեցրիր ինձ, տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ: հեշտ բան ե, եսոր հինգ որ ե...» Մարիա Իվանովնան ընդհատեց նրան: «Շատ մի խոսի նրա հետ, Սավիլիչ, — ասաց: — Նա դեռ թույլ ե»: Մարիա Իվանովնան դուրս յեկավ և կամացուկ ծածկեց դուռը: Մտքերս ալեկոծվեցին: Յեվ այսպես, յես բերդապետի տանն եյի, Մարիա Իվանովնան գնում գալիս եր ինձ մոտ: Յես ուզում էյի Սավիլիչին մի քանի հարցեր տալ, սակայն ծերունիք գլուխն որորեց և ականջները խըցկեց: Դժկամելով յես աչքերս փակեցի և շուտով խոր քնի մեջ ընկավեցի:

Ջարթնելով, յես մոտ կանչեցի Սավիլիչին և նրա փոխարեն իմ առջև տեսա Մարիա Իվանովնային. ինձ վողջունեց նրա հրեշտակային ձայնը: Չեմ կարող նկարագրել այն քաղցր զգացումը, վոր պատեց ինձ այդ բոպեյին: Յես հափշտակեցի նրա ձեռքը, սեղմեցի շրթունքներին ու խանդավառանքի արցունքներով թրջեցի այն: Մաշան ձեռքը չեր քաշում... և հանկարծ՝ նրա շրթունքները հավեցին իմ այտին և յես դգացի նըրանց ջերմ ու թարմ համբույրը: Մարմնովս կրակ անցավ: «Իմ սիրելի, բարձր իմ Մարիա Իվանովնա, — ասացի յես նրան, — յեղիր իմ կինը, յերջանկացրու ինձ»: — Նա սթափվեց: «Ի սեր աստծո, հանգստացեք, — ասաց նա ձեռքը ինձնից խլելով: — Դուք դեռևս վտանգի մեջ եք, վերքը կարող ե բացվել: Պահպանեցեք ձեզ գոնե ինձ համար»: Այս խոսքերի հետ նա գնաց, թողնելով ինձ հրճվանքի արբեցման մեջ: Յերջանկությունն ինձ հարություն տվեց: Նա իմը կլինի, նա ինձ սիրում ե: Այդ միտքը համակեց իմ վողջ եյությունը:

Այդ բոպեյից ժամ առ ժամ դրությունս լավացավ: Ինձ բժշկում եր գնդի վարսավիրը, քանի վոր բերդում ուրիշ բժիշկ չկար և փառք աստծո՝ նա այնքան ել խելքին չեր գոռում: Ծերիտասարդությունս և ինքը բնությունը արագացրին իմ առողջանալը: Բերդապետի ամբողջ ընտանիքը խնամում եր ինձ: Մարիա Իվանովնան ինձնից չեր հեռանում: Հասկանալի յե, վոր առաջին իսկ հարմար առիթով յես վերսկսեցի ընդհատված բացատրությունը և Մարիա Իվանովնան ավելի համբերատար եր լսում ինձ: Առանց վորևե սեթևեթության նա խոստովանեց

իր ունեցած սրտի հակումը դեպի ինձ և ասաց, վոր իր ծնողները, ի հարկե՝ իր յերջանկությանն ուրախ կլինեն: «Բայց դու լավ մտածիր, — ավելացրեց նա. — քո ծնողների կողմից արդյոք չե՞ն լինի արգելքներ»:

Յես մի փոքր մտածեցի: Իմ մոր քնքշության մասին յես կասկած չունեյի, բայց իմանալով հորս բնավորությունն ու մտածելակերպը, յես զգացի, վոր իմ սերը այնքան ել չի հուզի նրան և նա այդ կհամարի վորպես յերիտասարդ մարդու քմահաճություն: Յես այդ անկեղծորեն խոստովանեցի Մարիա Իվանովնային և սակայն վորոշեցի՝ վորքան կարելի յե մի պերճախոս նամակ գրել հորս, խնդրելով նրա ծնողական որհնությունը: Նամակը յես ցույց տվի Մարիա Իվանովնային, վորը այնքան համոզիչ և սրտաշարժ գտավ այն, վոր չեր կասկածում նրա հաջողությունը և յերիտասարդությանն ու սիրո վողջ դուրահավատությունը անձնատուր յեղավ իր քնքրույթ սրտի զգացմունքներին:

Շվաբրինի հետ յես հաշտվեցի առողջանալուս առաջին օրերը: Իվան Կուզմիչը հանդիմանելով ինձ մենամարտի համար, ասաց: «Ե՛հ, Պյոտր Անդրեյիչ, այ թե քեզ բանտարկել եյի. ասենք դու առանց դրան ել պատժված ես: Իսկ Ալեքսեյ Իվանիչը հենց մի գլուխ նստած ե հացատանը, պահի հսկողության տակ, իսկ նրա սուսերը կողպեքի տակ ե վասիլիսա Յեգորովնայի մոտ: Թող ինքն իրեն խելքի դա ու զղջա»: — Յես չափազանց յերջանիկ եյի, վորպեսզի կարողանայի սրտիս մեջ թշնամական զգացմունք պահել: Յես սկսեցի խնդրել արտիս մեջ թշնամական զգացմունք պահել: Յես սկսեցի խնդրել Շվաբրինի մասին և բարի բերդապետը, իր ամուսնու համաձայնությունը վճռեց ազատել նրան: Շվաբրինն յեկավ ինձ մոտ. նա խոր ափսոսանք հայտնեց այն մասին, ինչ պատահել եր մեր միջև և խոստովանեց, վոր բոլոր մեղքը իրենն ե և ինձ խնդրեց մոռանալ տեղի ունեցածը: Բնությունից անհիշալար լինելով, յես անկեղծությամբ ներեցի նրան թե մեր վեճը և թե վերքը, վոր յես ստացել եյի նրանից: Նրա զրպարսությունը մեջ յես տեսնում եյի վիրավորված ինքնասիրության և մերժված սիրո զայրույթը և մեծահոգաբար ներեցի իմ դժբախտ ախոյանին:

Շուտով յես առողջացա և կարողացա տեղափոխվել իմ բնակարանը: Անհամբեր սպասում եյի իմ ուղարկած նամակի պատասխանին, չհամարձակվելով հույս ունենալ և ջանալով իմ

մեջ խլացնել տխուր նախադգացումը: Վասիլիսա Յեգորովնայի և նրա ամուսնու հետ դեռ չեյի բացատրվել, սակայն իմ առաջարկությունը նրանց չպետք է զարմացներ: Վոչ յես, վոչ ել Մարիա Իվանովնան չեյինք աշխատում նրանցից թագցնել մեր զգացմունքները և մենք առաջուց արդեն հավատացած էյինք, վոր համաձայն են:

Վերջապես մի անգամ առավոտյան Սավելիչը մտավ իմ սենյակը, ձեռքին մի նամակ: Դողդողալով խլեցի այն: Հասցեն հորս ձեռքով եր գրված: Այդ նախապատրաստեց ինձ մի ինչ վոր կարևոր բանի, քանի վոր սովորաբար մայրս եր ինձ նամակներ գրում, իսկ հայրս վերջում ավելացնում եր մի քանի տող: Յերկար ժամանակ յես չեյի բացում ծրարը և նորից ու նորից կարդում էյի հանդիսավոր մակագրությունը. «Իմ վորդի Պյոտր Անդրեյիչ Գրինյովին, Որենբուրգի նահանգում, Բելոգորսկի բերդում»: Յես ջանք էյի թափում ձեռադրից իմանալ այն հոգեկան տրամադրությունը, վորով գրված եր նամակը: Վերջապես վճռեցի բանալ այն և առաջին իսկ տողերից տեսա, վոր ամեն ինչ խորտակվում ե: Նամակի բովանդակությունը հետևյալն եր.

«Վորդի իմ Պյոտր.

Քո նամակը, վորով դու խնդրում ես մեզ տալ մեր ծնողական որհնությունն ու համաձայնությունը՝ Միրոնովի աղջիկ Մարիա Իվանովնայի հետ ամուսնանալու համար, մենք ստացանք սույն ամսի 15-ին և վոչ միայն մտադիր չեմ քեզ տալ վոչ իմ որհնությունը, վոչ ել իմ համաձայնությունը, այլև դեռևս պատրաստվում եմ գալ այդտեղ և քո այդ արարքների համար քեզ մի լավ դաս տալ, ինչպես փոքրիկ տղային են խրատում, չնայած քո սպալական աստիճանին, վորովհետև դու ապացուցեցիր, վոր դեռևս արժանի չես սուսեր կրելու, վորը քեզ տրված ե հայրենիքը պաշտպանելու և վոչ թե քեզ պես թոկից փախածների հետ մենամարտելու համար: Անհապաղ պիտի գրեմ Անդրեյ Կարլովիչին, խնդրելով, վոր նա քեզ Բելոգորսկի բերդից տեղափոխի վորեք այլ վայր, վորպեսզի այնտեղ քո հիմարությունն անցնի: Մայրդ, իմանալով քո մենամարտի մասին և այն, վոր դու վերավորված ես, վշտից տկարացավ և հիմա պառկած ե: Արդյոք վերջդ ի՞նչ ե լինելու: Աղոթում եմ աստծուն, վոր դու ուղղվես, թեպետ և չեմ համարձակվում հուսալ նրա մեծ վողորմածությունը:

Հայր քո՝ Ա. Գ.»

Նամակի ընթերցումն իմ մեջ առաջացրեց դանազան ըզգացումներ: Այն խիստ արտահայտությունները, վոր հայրս չիր զլացել գործածել, խորապես վերավորեցին ինձ: Արհամարհանքը, վորով նա հիշում եր Մարիա Իվանովնայի մասին, ինձ այնքան անվայել թվաց, վորքան և անիրավացի: Բելոգորսկի բերդից տեղափոխվելու միտքն ինձ սարսափեցրեց, բայց ամենից շատ ինձ վշտացնում եր մորս հիվանդության լուրը: Յես չարացած էյի Սավելիչի վրա, չկասկածելով, վոր իմ մենամարտը ծնողներիս հայտնի յե յեղել նրա միջոցով: Հետ ու առաջ քայլելով իմ նեղ սենյակում, յես կանգ առա նրա դիմաց և ասացի, խստությունը նրան նայելով. «Յերևում ե քեզ համար քիչ ե, վոր յես քո յերեսից վերավորվել եմ և մի ամբողջ ամիս վոտքս գերեզմանի դուռն եր. այժմ ել մորս ես ուղում մեռցնել»: Սավելիչը ապուշ կտրեց, ասես շանթահարեցին նրան: «Վողորմիր, տեր իմ, — ասաց նա և քիչ մնաց հեկեկար, — այդ ի՞նչ հրամայեցիր ասել Յեմ եմ պատճառը, վոր դու վերավորվել ես: Աստված գիտի, վոր յես վաղեցի իմ կրծքով քեզ պաշտպանելու Սլեքսի Իվանիչի սուսերից: Անիծյալ ձերությունը խանգարեց: Հապա մայրիկիդ ի՞նչ եմ արել»: — «Ինչ ես արել, — պատասխանեցի յես: — Ո՞վ եր քեզ խնդրում իմ մասին տեղեկություններ գրես, միթե քեզ լրտեսելու համար են ուղարկել ինձ հետ»: — «Յես քո մասին տեղեկություններ եմ գրել, — պատասխանեց Սավելիչը արցունքը աչքերին: — Աստված, յերկնային թագավոր: Դե, հրամայիր կարդալու, թե բարինն ինչ ե գրում ինձ. կտեսնես, թե ինչպես եմ լրտեսել քեզ»: Այս ասելով նա գրպանից հանեց նամակը և յես կարդացի հետեվյալը.

«Ամոթ քեզ, քաթթառ շուն, վոր դու, չնայած իմ խիստ հրամաններին, ինձ չես տեղեկացրել իմ վորդու Պյոտր Անդրեյիչի մասին և վոր կողմնակի մարդիկ են հարկադրված հայտնել ինձ նրա ստահականությունները: Այդպես ես դու կատարում քո պաշտոնը և տերունական կամքը: Յես քեզ, քաթթառ շուն, խող արածացնելու կուղարկեմ, վոր իսկությունը թագցրել ես ինձնից և յերես ես տվել յերիտասարդ տղային. նամակս ստանալուդ պես հրամայում եմ անմիջապես գրել ինձ, թե հիմա ինչպես ե նրա առողջությունը, վորի մասին ինձ գրում են, թե լավացել ե, նաև թե վճռեղից ե վերավորվել և արդյոք լավ են բժշկել»:

Ակներև եր, վոր Սավելիչը իմ հանգեպ իրավ եր և վոր յես

թողուր վիրավորեցի նրան հանդիմանությամբ և կասկածանքով։ Յես ներողութուն խնդրեցի նրանից, սակայն ծերունին անմխիթար եր։ «Այ թե ինչ որի հասա յես, — կրկնում եր նա. — այ թե ինչ վողորմությունների արժանացա իմ տերերից։ Յես համ քաֆթառ շուն եմ, համ խողարած, համ ել յէս եմ քո վերքի պատճառը։ Չե, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, վոչ թե յես, այլ անիծյալ մուսյեն ե մեղավորը. այդ նա քեզ սովորեցրեց չերկաթե շամփուրներով իրար ծակոտել ու վոտքերով դոփողփել։ Կասես՝ այդպիսով չար մարդուց ապահոված կմնաս։ Ինչներքես եր պետք մուսյե վարձել և ավելորդ փող ծախսել»։

Բայց հիվ եր նեղություն կրել հորս տեղեկացնելու իմ վարքի մասին։ Գեներալը։ Սակայն նա, թվում եր թե իմ մասին այնքան ել հոգ չի տանում. իսկ իման Կուզմիչը կարևոր չե՞ր համարել նրան տեղեկացնել մեր մեղքերի մասին։ Գլուխս վորցրի եյի յենթադրություններից։ Կասկածներս ընկան Շըվարցիի վրա։ Միայն նա շահ ուներ տեղեկացնելուց, վորի վարքին վրա։ Միայն նա շահ ուներ տեղեկացնելուց, վորի հետևանքը կարող եր լինել իմ հեռացումը բերդից և անջատումը բերդապետի ընտանիքից։ Յես գնացի այդ բոլորի մասին Մարիա Իվանովնային հայտնելու։ Նա ինձ դիմավորեց տան դռանը։ «Այդ ի՞նչ ե պատահել, — ասաց նա ինձ տեսներով։ — Ի՞նչպես գունատ եք դուք»։ — Ամեն ինչ վերջացած ե, — պատասխանեցի յես և տվի հորս նամակը։ Իր հերթին նա ել գունատվեց։ Նամակը կարդալուց հետո նա այն վերադարձրեց դողացող ձեռքով և ասաց դողողուն ձայնով. «Յերեվում ե՞ յես բախտ չունեմ... Ձեր ծնողները չեն ուզում ինձ իրենց ընտանիքն ընդունել։ Թող ամեն բանում տիրոջ կամքը լինի. աստված մեզնից լավ գիտե, թե մեզ ինչ ե պետք։ Ինչ անենք, Պյոտր Անդրեյիչ, գոնե դուք բախտավոր յեղեք...» — «Այդ չի՞ լինի, — գոչեցի յես նրա ձեռքը բռնելով. — դու ինձ սիրում ես, յես պատրաստ եմ ամեն ինչի։ Գնանք, ընկնենք քո ծնողների վոտքերը, նրանք պարզ մարդիկ են և վոչ թե խստասիրտ գոռողներ... Նրանք մեզ կորհնեն, մենք կպսակվենք, իսկ հետո, կգա ժամանակ, յես հավատացած եմ, վոր կհամոզենք իմ հորը։ Մայրս մեր կողմը կբռնի, նա մշերի ինձ...» «Վոչ, Պյոտր Անդրեյիչ, — պատասխանեց Մարիա Իվանովնան. — առանց քո ծնողների որհնության յես չեմ ամուսնանա քեզ հետ։ Առանց նրանց որհնության դու բախտ չես ունենա։ Հնազանդվենք աստծու կամքին։ Թե վոր գտնես քեզ վիճակվածին, թե վոր սիրես ուրիշին — աստված քեզ հետ, Պյոտր

Անդրեյիչ. իսկ յես ձեր յերկուսի համար...» Այս խոսքերի հետ նա լացեց և հեռացավ ինձնից. յես այն ե, ուզում եյի նրա հետևից սենյակ մտնել, սակայն զգացի, վոր ի վիճակի չեմ ինքս ինձ պահել և վերադարձա տուն։

Խորին մտառանշության մեջ նստած եյի, յերբ հանկարծ Սավելիչն ընդհատեց իմ մտածմունքները։ «Ահա, տեր իմ, — ասաց նա, ինձ տալով լրիվ գրված մի թերթ թուղթ. — տես, թե յես արդյոք լրտեսություն արե՞լ եմ և մի՞թե յես աշխատում եմ հայր ու վորդի գժտեցնել միմյանց հետ»։ Նրա ձեռքից յես վերցրի թուղթը. դա Սավելիչի պատասխանն եր իր ստացած նամակին։ Ահա նա՛ բառ առ բառ։

«Տեր իմ, Անդրեյ Պետրովիչ, մեր վողորմած հայր.

Ձեր վողորմածիկ գրությունը յես ստացա, վորի մեջ բաբեհաճել ես բարկանալ ինձ՝ ձեր ճորտի վրա, վոր իբր ամոթ ե ինձ չկատարել տերունական հրամանները. — իսկ յես քաֆթառ շուն չեմ, այլ ձեր հավատարիմ ծառան, լսում եմ տերունական հրամանները և միշտ ձեզ պարտաճանաչ ծառայել և հասել եմ մինչև որ ծերության։ Դե յես Պյոտր Անդրեյիչի վերքի մասին ձեզ վոչինչ չգրեցի, վորպեսզի իղուր չվախեցնեմ ձեզ և հիմա իմանում եմ, վոր տիրուհին, մեր մայր Ավդոտյա Վասիլենան առանց իմ գրելու ել վախից հիվանդացել ե և յես պետք ե աղթեք անեմ նրա առողջության համար։ Իսկ Պյոտր Անդրեյիչը վիրավորված եր ալ ուսի տակ՝ կրծքից, վոսկորի հենց տակը, մեկ ու կես վերջով խորությամբ և նապառկած եր բերդապետի տանը, ուր մենք նրան գետափից տարանք և նրան բժշկում եր այստեղի վարսավիր Ստեպան Պարամոնովը, և Պյոտր Անդրեյիչը հիմա, փառք աստծու, առողջ ե և նրա մասին բացի լավից ուրիշ գրելու բան չկա։ Մեծավորները, ինչպես իմանում եմ, գոհ են նրանից, իսկ Վասիլիսա Յեզորովնայի տանը նա կասես հարազատ վորդի լինի։ Իսկ թե ինչպես յեղավ, վոր այդտեսակ փորձանք պատահեց, ապա յեղածն անցած ե, մեր յերիտասարդը մեղք չունի. ձին վոր ձի յե, չորս վոտքով՝ ելի սայթաքում ե։ Յեվ բարեհաճել եք գրել, վոր ինձ կուղարկեք խոզ արածացնելու. այդ ել ձեր ազնվական կամքը գիտի։ Յեվ ընդ այսմ վողջունում եմ խոնարհաբար։

Ձեր հավատարիմ ճորտ՝ Արխիպ Սավելիվ»։

Բարի ծերունու գրությունը կարդալիս յես չեյի կարող մի քանի անգամ չժպտալ։ Յես ի վիճակի չեյի պատասխանել հորս

իսկ մորս հանգստացնելու համար Մովսիսի նամակն ինձ բաժարեալ թվաց:

Այդ ժամանակից սկսած իմ դրութիւնը փոխվեց: Մարիա իվանովնան համարյա թե չեւ խոսում ինձ հետ և ամեն կերպ աշխատում եր խուսափել ինձնից: Բերդապետի տունը ինձ համար պատ դառաւ: Հետզհետե լեւ սովորեցի տանը մենակ նստել: Սկզբում Վասիլիսա Յեզորովնան այդ բանի համար հանդիմանում եր ինձ, սակայն տեսնելով իմ համառութիւնը, ինձ հանգիստ թողեց: Իվան կուզմիշի հետ հանդիպում եյի միայն ըստ ծառայութեան պահանջի: Շվարքիսին հաղվադեպ եյի հանդիպում և՛ ակամա, քանի վոր նրա մեջ լեւ նկատում եյի դեպի ինձ ուղղված թաղուն թշնամանք, վոր և հաստատում եր իմ կասկածները: Իմ կյանքն անտանելի դարձաւ ինձ համար: Յես ընկա մուսլ մտածմունքների մեջ, վոր արդիւնք եր մենակութեան և անգործութեան: Սերս բորբոքվեց առանձնութեան մեջ և քանի գնաց դրութիւնս ծանրացաւ: Յես կորցրի ընթերցանութեան և գրականութեան սերը: Հոգիս ընկճվեց: Յես վախենում եյի, թե կամ կխելագարվեմ, կամ կսկսեմ անառակ կյանք վարել: Անաղիւզ դեպքերը, վոր կարեւոր ազդեցութիւն ունեցան իմ ամբողջ կյանքի վրա, հանկարծ իմ հոգունս և՛ ուժեղ ու բարեբար ցնցում տվին:

Գ Լ Ո Ի Խ Կ Ի

Պ Ո Ի Գ Ա Չ Ո Վ Շ Չ Ի Ն Ա

Դուք, ջահել տղերք, լսեցեք մեզ,
Թե մենք՝ ծերերս հին ինչ կպատմենք ձեզ:

Յեզ

Նախքան անցնեմ նկարագրելու արտասովոր դեպքերը, վորոնց ինքս ականատես յեղա, յես պետք ե մի քանի խոսք ասեմ այն դրութեան մասին, վորի մեջ գտնվում եր Ուրենբուրգի նահանգը 1773 թվի վերջին:

Սուլյն լայնարձակ և հարուստ նահանգում բնակվում եյին բազմաթիւ կիսավայրերի ժողովուրդներ, վորոնք միայն վերջերս եյին ճանաչել ուսական թագավորների գերիշխանութիւնը: Նրանց մշտական խռովութիւնները, որենքներին և քաղաքացիական կյանքին անսովոր լինելը, թեթևամտութիւնն ու դաժանութիւնը անընդհատ հակողութիւն եյին պահանջում կառավարութեան կողմից՝ նրանց հնազանդութեան մեջ պահելու համար: Բերդերը շինված եյին հարմար վայրերում և բնակեցված եյին մեծ մասամբ կազակներով՝ Յաիկի ափերի վաղեմի տերերով: Բայց Յաիկի կազակները, վորոնք պետք ե պահպանեյին այս յերկրի անգործութիւնն ու անվտանգութիւնը, մի առժամանակ հետո իրենք դարձան կառավարութեան համար անհանգիստ ու վտանգավոր հպատակներ: 1772 թվին խռովութիւն առաջացաւ նրանց գլխավոր քաղաքում: Դրա պատճառն այն խիստ միջոցներն եյին, վոր ձեռնարկել եր գեներալ-մայոր Տրուբենբերգը, վորպեսզի պատշաճ հնազանդութեան բերի զոր-

1 Յարական միապետութիւնը Պուղաչովի անունից կազմած այս արգահատելի բառով ե վորակել 1773—75 թ.թ. դրուղացիական մեծածավալ հեղափոխական ապստամբութիւնները Ռուսաստանի մի շարք նահանգներում:

քին, Հետեանքն յեղել եր Տրաուբենբերգի բարբարոսական սպանությունը, կառավարման ինքնակամ փոփոխությունը և վերջապես բունտի խաղաղացումը կարտեշով և դաժան պատիժներով:

Այս ամենը պատահել եր իմ՝ Բեկոգորսկի բերդը գալուց մի քանի ժամանակ առաջ: Ամեն ինչ արդեն հանդարտ եր կամ թվում եր թե այդպես ե. իշխանությունը չափազանց հեշտ հավատացնենք խռովարարների կարծեցյալ զղջմանը, վորոնք թագուն դավեր եյին նյութում և հարմար առիթի սպասում՝ անկարգությունները վերսկսելու համար:

Վերադառնում եմ իմ պատմությանը:

Մի անգամ յերեկոյան (1773 թվի հոկտեմբերի սկզբին եր այդ) լեւ միայնակ նստած եյի տանը, աշնանային քամու վռնոցը լսելով և պատուհանից դիտելով լուսնի մոտով փախչող ամպերը: Յեկան և ինձ կանչեցին բերդապետի անունից: Յես իսկույն գնացի: Բերդապետի մոտ յես տեսա Շվարբինին, Իվան Իգնատիչին և կաղակների ուրյադնիկին¹: Սենյակում չեյին վոչ Վասիլիսա Յեգորովնան, վոչ ել Մարիա Իվանովնան: Բերդապետն ինձ բարեկեց մտահոգ դեմքով: Նա դուռը փակեց. բռնորին նստեցրեց, բացի ուրյադնիկից, վորը կանգնած եր դռների մոտ, — ապա գրպանից մի թուղթ հանեց և ասաց մեզ. «Պարոնայք սպաներ, կարևոր նորություն: Լսեցեք թե ինչ ե գրում գեներալը»: Այդ խոսքերի հետ նա ակնոցները դրեց և կարգաց հետեւյալը.

«Բեկոգորսկի բերդի պարոն բերդապետ կապիտան Միրոնովին.

Գաղտնի

Այսու հայտնում եմ, վոր պահակային հսկողությունից փախած Դոնի կաղակ և հերձվածող Յեմելյան Պուգաչովը անսերելի հանդգնությամբ իր վրա ընդունելով հանգուցյալ արքայ Պյոտր III-ի² անունը, չարագործների խումբ ե հավաքել իր շուրջը և խռովություն հարուցել Յաիկի գուղերում և արդեն գրավել ու ապերել ե մի քանի բերդեր, ամենտեղ կողոպուտներ և սպանություններ կատարելով: Վասն վորո, սույն գրությունն

¹ Յենթասպա՝ կաղակներից կազմված զորամասերում:

² Պյոտր III (1728—1762) — ռուսաց կայսր, վորին, մոտ մի տարեթագավորելուց հետո — 1762 թ. գահընկեց արեց իր կինը՝ հետագայում Յեկատերինա II-ը և կարճ ժամանակից հետո սպանեցին վերջինիս համախոհները:

ստանալով՝ պարոն կապիտան, անհապաղ պետք ե պատշաճ միջոցներ ձեռք առնեք հիշյալ չարագործին և ինքնակոչին հետ մղելու, իսկ թե հնարավոր ե՝ նրան իսպառ վոչնչացնելու, յեթե նա կշարժվի դեպի ձեր հոգացությանն հանձնված բերդը»:

«Պատշաճ միջոցներ ձեռք առնել, — ասաց բերդապետն ակնոցները հանելով և թուղթը ծալելով. — Լսում ես, ասելն ե հեշտ: Չարագործը, ինչպես յերևում ե՝ զորեղ ե, իսկ մենք ունենք ընդամենը հարյուր յերեսուն մարդ, չհաշված կաղակներին, վորոնց վրա հույս չդնել չի կարելի, խաթրիդ չդիպչի, Մակսիմիչ (Ուրյադնիկը քմծիծաղ տվեց): Բայց ճար չկա, պարոնայք (կեք. իսկ հարձակման դեպքում դարպասները ծածկեք և զինվորներին դուրս բերեք: Դու, Մակսիմիչ, ուշի-ուշով հետևիր քրկաղակներին: Թնդանթը կարգի բերեք ու մի լավ մաքրեք: Իսկ վոր ամենից կարևորն ե, այս բոլորը գաղտնի պահեք, վորպեսզի բերդի մեջ վոչ վոք այդ մասին ժամանակից շուտ չիմանա»:

Այս հրամանները տալով Իվան Կուզմիչը մեզ արձակեց: Յես դուրս լեկա Շվարբինի հետ միասին, խոսելով մեր լսածի մասին. — «Ի՞նչ ես կարծում, սա ինչո՞վ կվերջանա», — հարցրի յես նրան: «Աստված գիտե, — պատասխանեց նա. — տեսնենք: Առաջիմ առանձին կարևոր վոչ մի բան չեմ տեսնում: Իսկ յեթե...» Այդ ասելով նա մտածմունքի մեջ ընկավ և անփուլթ կերպով սկսեց սուլել ֆրանսիական մի արիա¹:

Չնայած մեր բոլոր նախազգուշություններին, Պուգաչովի յերևան գալու լուրը տարածվեց բերդում: Թեպետ և Իվան Կուզմիչը չափազանց հարգում եր իր ամուսնուն, սակայն վոչ մի դեպքում նրան չեք հաղորդի այն գաղտնիքը, վոր իրեն հավատացել եյին ըստ ծառայության: Գեներալից նամակն ստանալուն պես նա բավական հմուտ ճանապարհ եր դրել Վասիլիսա Յեգորովնային, ասելով նրան, թե իբր հայր Գերասիմը Որենբուրգից ինչ վոր խիստ զարմանալի տեղեկություններ ե բերել, վոր պահում ե վորպես մեծ գաղտնիք: Վասիլիսա Յեգորովնան իսկույն և եթ ցանկացել եր հյուր գնալ չեբեցկնով մոտ և Իվան Կուզմիչի խորհրդով իր հետ վերցրել եր Մաշային, վորպեսզի նա միայնակ մնալով չձանձրանա:

¹ Արիա — մեղեդի:

Իվան Կուզմիչը մնալով տան կատարյալ տերը, իսկույն և թե ուղարկել եր մեր հետևից, իսկ Պալաշկային փակել եր նը-կուղում, վորպեսպի նա չկարողանա լսել մեր խոսածը:

Վասիլիսա Յեգորովնան տուն և վերադառնում, չկարո-ղանալով վորևե քան իմանալ յերեցկնոջից և տեղեկանում ե, վոր իր բացակայության ժամանակ Իվան Կուզմիչի մոտ խոր-հրդակցութուն ե յեղել և վոր Պալաշկայի վրա դուռը կողպել են: Նա գլխի յե ընկնում, վոր ամուսինն իրեն խաբել ե և ըս-կըսում ե նրան հարց ու փորձ անել: Բայց Իվան Կուզմիչը պատրաստվել եր հարձակման: Նա բնավ չի շփոթվում և յե-ռանդուն կերպով պատասխանում ե իր հետաքրքրասեր կենակ-ցին. «Լսում ես այ կին, մեր կնանոց խելքին փչել ե վառարան-ները հարդով վառել և քանի վոր դրանից կարող ե դժբախտու-թյուն առաջանալ, ուստի յես խիստ հրաման տվի, վոր սրանից հետո կնանիք վառարանները հարդով չվառեն, այլ վառեն ցախ ու խոփ»: — «Հապա դու ինչո՞ւ համար ես Պալաշկային փակել, — հարցնում ե բերդապետի կինը: — Ինչո՞ւ համար ե խեղճ աղ-ջիկը նկուղում նստել մինչև մեր գալը»: — Իվան Կուզմիչն անպատրաստ ե լինում այդ հարցին. նա կմկմում ե և ինչ վոր ամուսնու խարդավանքը, սակայն լավ իմանալով, վոր նրա-նից վոչինչ չի իմանա, ընդհատում ե հարց ու փորձը և խոսք ձգում աղած վարունգների մասին, վոր Ակուլինա Պամֆիլովնան պատրաստել եր միանգամայն առանձնահատուկ յեղանակով: Ամբողջ գիշերը Վասիլիսա Յեգորովնան չի կարողանում քնել և վոչ մի կերպ գլխի չի ընկնում, թե ամուսնու մտքումն ինչ կարող եր լինել, վոր ինքը չպետք ե իմանալ:

Մյուս որը, պատարագից վերադառնալիս նա տեսնում ե Իվան Իգնատիչին, վորը թղթանոթի միջից դուրս եր հանում փալասներ, մանրիկ քարեր, տաշեղներ, փայտի կտորներ և ա-մեն տեսակ աղբ, վոր յերևխաները խցկել եյին թղթանոթի մեջ: «Արդյոք ինչ կարող ես նշանակել այս ողորմական նախապատ-րաստությունները, — մտածում ե բերդապետի կինը. — չլինի՞ հարձակում ե սպասվում կիրգիզների կողմից: Բայց միթե Իվան Կուզմիչն ինձնից կթագցներ այդտեսակ չնչին բաները»: Նա ձայն ե տալիս Իվան Իգնատիչին, հաստատ դիտավորություն ունենալով նրանից դուրս կորզել այն զաղանիքը, վոր տան-ջում եր նրա կանացի հետաքրքրութունը:

Վասիլիսա Յեգորովնան նրան մի քանի նկատողություն ե անում տեսնության վերաբերյալ, ինչպես մի դատավոր, վորը քննությունն սկսում ե կողմնակի հարցերով, վորպեսպի նախ թմբեցնի պատասխանողի զգուշությունը: Հետո, մի քանի րոպե լռելով, նա խոր հոգոց ե հանում և ասում գլուխն որորելով. «Տե՛ր իմ աստված. տես թե ի՞նչ նորություններ կան: Սրա վեր-ջնն ի՞նչ կլինի»:

— Ե՛, մերքս, — պատասխանում ե Իվան Իգնատիչը: — Աստված վողորմած ե. բավական զինվորներ ունենք, վառողը՝ շատ, թնդանոթն ել յես մաքրեցի: Գուցե թե հաջող դիմադրու-թյուն ցույց տանք Պուգաչովին: Աստծու պահած գառը գայլը չի ուտի:

«Իսկ ի՞նչ մարդ ե այդ Պուգաչովը», — հարցնում ե բեր-դապետի կինը:

Այդտեղ Իվան Իգնատիչը նկատում ե, վոր բերանից խոսք ե թոցրել և կծում ե լեզուն: Բայց արդեն ուշ եր: Վասիլիսա Յեգորովնան նրան հարկադրում ե ամեն ինչ խոստովանել, խոսք տալով վոչ վոքի չպատմել այդ մասին:

Վասիլիսա Յեգորովնան պահում ե իր խոստումը և վոչ վոքի վոչ մի բառ չի ասում, բացի յերեցկնոջից, այն ել միայն այն պատճառով, վոր նրա կովը տակավին տափաստան եր գը նում արածելու և կարող եր ընկնել չարագործների ձեռքը:

Շուտով բոլորը խոսեցին Պուգաչովի մասին: Տարբեր լու-րեր եյին լսվում: Բերդապետը ուրյադնիկին հանձնարարու-թյամբ ուղարկեց հարևան գյուղերն ու բերդերը՝ ամեն ինչի մասին մի լավ հետախուզելու: Ուրյադնիկը վերադարձավ յեր-մասին մի լավ հետախուզելու: Բայց դրական վոչինչ նա չկարողացավ անհայտ ուժի ե գալիս: Բայց դրական վոչինչ հեռու գնալ հայտնել, վորովհետև վախեցել եր ավելի հեռու գնալ:

Բերդում, կազակները մեջ նկատելի յեր մի անսովոր հու-զում. բոլոր փողոցներում նրանք խումբ-խումբ հավաքվում եյին, ցած ձայնով խոսում միմյանց հետ և ցրվում — վորևե դրագուն կամ կայազորային զինվոր տեսնելով: Նրանց մոտ լըր-տեսներ ուղարկվեցին: Յուրայը՝ մկրտված կալմիկը բերդապե-տին մի կարևոր տեղեկություն հայտնեց: Յուրայի ասելով ուր-յադնիկի ցուցմունքները սուտ եյին. հետախուզությունից վերադառնալուն պես նենգամիտ կազակը հայտարարել եր իր

ընկերներին, վոր նա չեղել է խռովարարների մոտ, ներկայացել է նրանց ամենագլխավոր առաջնորդին, վորը նրան իր աջն ետովել և յերկար խոսել է նրա հետ: Բերդապետն անմիջապես պահանջների հսկողութեան տակ դրեց ուրյադնիկին, իսկ Յուլային նշանակեց նրա տեղ: Այս նորութիւնը կազակներն ընդունեցին ակնահայտ անբավականութեամբ: Նրանք բարձրագոյ տրտունջներ ելին հայտնում և իվան Իգնատիչը՝ բերդապետի կարգադրութիւնը կատարողը, իր ականջով լսել էր, թե ինչպես նրանք ասել են. «Սպասիր, տես թե քեզ ի՞նչ կանենք, բերդի մուկը»: Բերդապետն ուզում էր հենց նույն օրն և եթ հարցաքննել կալանավորին, սակայն ուրյադնիկը փախել էր պահակների ձեռքից, — հավանորեն իր համախոհների ոգնութեամբ:

Մի նոր հանգամանք ուժեղացրեց բերդապետի անհանգստութիւնը. Քոնվել էր մի բաշկիր, հետն ել՝ վրդովեցուցիչ թռուցիկներ: Այս առիթով բերդապետը մտադիր էր նորից հավաքել իր սպաներին և դրա համար ուզում էր մի վորեն բարետես պատրվակով նորից հեռացնել Վասիլիսա Յեգորովնային: Բայց քանի վոր իվան Կուզմիչը շատ պարզասիրտ և ճշմարտախոս մի մարդ էր, ուստի այլ չեղանակ չգտաւ, քան մի անգամ արդեն գործադրածը:

«Լսում ես, Վասիլիսա Յեգորովնա, — ասաց նա հազալով: — Ասում են հայր Գերասիմը քաղաքից ստացել ե...» — «Հերիք ե սուտ խոսես, իվան Կուզմիչ, — ընդհատեց բերդապետի կինը. — Իմանում եմ, դու ուզում ես խորհրդակցութիւն գումարես և առանց ինձ խոսեք Յեմելյան Պուզաչովի մասին, բայց ինձ չեախարիք»: — Իվան Կուզմիչը աչքերը չռեց: «Ե՛հ, այ կնիկ, — ասաց նա, — յեթե դու ամեն ինչ արդեն գիտես, ապա լավ ե մնաս. մենք քո ներկայութեամբ ել կխոսենք»: — «Այդպես, — պատասխանեց կինը. — քո ի՞նչ գործն ե խորամանկութիւնն թանցնելդեհ, մարդ ուղարկիր սպաների հետեից»:

Մենք նորից հավաքուցինք. իվան Կուզմիչը կնոջ ներկայութեամբ կարգաց Պուզաչովի կոչը, գրված մի վորեն կիսազրագետ կազակի ձեռքով: Ավազակը հայտարարում էր իր մտադրութեան մասին՝ անհապաղ հարձակվել մեր բերդի վրա. կազակներին և զինվորներին հրավիրում էր իր հրոսակախմբի մեջ, իսկ հրամանատարներին հորդորում էր չգիմարել, հակառակ դեպքում՝ մահապատիժ սպառնալով: Կոչը գրված էր կոպիտ, սակայն խիստ արտահայտութիւններով և պետք է վտանգավոր

տպավորութիւն թողներ հասարակ մարդկանց մտքերի վրա:

«Տես, ի՞նչ սրիկան ե, — բացականչեց բերդապետի կինը, — ինչեր ե դեռ համարձակվում մեզ առաջարկել: Նրան դիմավորել և նրա վտուցների տակ դնել դրոշակները: Շուն շան վորդի: Ախր միթե նա չգիտի, վոր մենք ահա քառասուն տարի յե ծառայութեան մեջ ենք և փառք ասածո, ամեն ինչ տեսել ենք: Միթե գտնվել են այնպիսի հրամանատարներ, վորոնք լսել են այդ սրիկային»:

— Կարծեմ՝ չպետք ե լինեն, — պատասխանեց իվան Կուզմիչը: — Բայց ասում են չարագործն արդեն շատ բերդեր ե գլրավել:

«Յերևում ե, վոր նա իրոք ուժեղ ե», — նկատեց Շվաբրինը:

— Այ, հիմա կիմանանք նրա իսկական ուժը, — ասաց բերդապետը: — Վասիլիսա Յեգորովնա, տուր ինձ ամբարի բանալին: Իվան Իգնատիչ, հապա մի այստեղ բեր բաշկիրին, և Յուլային ել հրամայի՝ մտրակներն առնի գա:

«Կաց, իվան Կուզմիչ, — ասաց բերդապետի կինը տեղից վեր կենալով: — Թող յես Մաշային տնից մի տեղ տանեմ. թե չեկլսի աղաղակը և կվախենա: Ասենք յես ել, ճիշտն ասած, գլուխ չունեմ հարցաքննութեան: Բարով մնաք»:

Տանջելով հարց ու փորձ անելը հնումն այնպես էր արմատացած դատավարութեան սովորութիւններում, վոր այն վոչընչաքննող բարերար հրովարտակը յերկար ժամանակ մնում էր առանց յորեն աղբեցութեան: Կարծում էին, վոր հանցավորի անձնական վորեն աղբեցութեան: Կարծում էին, վոր հանցավորի անձնական խոստովանութիւնն անհրաժեշտ էր նրա մեղքը լիովին ապացուցելու համար, — մի միտք, վոր վոչ միայն անհիմն ե, այլև ցուցելու համար, — մի միտք, վոր վոչ միայն անհիմն ե, այլև միանգամայն հակառակ իրավարանական առողջ դատողութեան, քանի վոր յեթե դատապարտյալի ժխտումը չի ընդունվում վորպես ապացույց նրա անմեղութեան, ապա նրա խոստովանութիւնն առավել ևս չպետք ե ապացույց լինի նրա մեղավորութեան: Մինչև իսկ հիմա յել ինձ առիթ ե լինում լսել ծեր դատավորների, վորոնք ամսոսում են բարբարոսական սովորութեան վերացումը: Մեր ժամանակ սակայն, վոչ վոք չեր կա՝ կածում տանջելով հարցաքննելու անհրաժեշտութեան մեջ, վոչ դատավորները, վոչ ել դատապարտյալները: Յեւ այդպես, բերդապետի հրամանը մեզնից վոչ վոքի չլարմացրեց և շանհանգըստացրեց: Իվան Իգնատիչը գնաց բաշկիրի հետեից, վորին

Իվանովնայի վիճակը վառ կերպով պատկերացավ ինձ և սիրտս աշնպես ճմլվեց:

— Լսեք, Իվան Կուզմիչ, — ասացի չես բերդապետին: — Մեր պարտքն է պաշտպանել բերդը մինչև վերջին շունչը: Եթե մասին խոսել անգամ ավելորդ է: Բայց պիտի չե մտածել կանանց անվտանգության մասին: Նրանց Որենքուրդ ուղարկեցեք, յեթե ճանապարհը դեռևս ազատ է, կամ մի հեռավոր, ավելի վստահելի բերդ, ուր չարագործները չկարողանային հասնել:

Իվան Կուզմիչը դարձավ իր կնոջն ու ասաց նրան.

«Լսում ես, մյ կին. իսկապես վոր, ձեզ հեռու չուղարկեմք մինչև մենք խռովարարների հախիցը գանք»:

— Ե՛հ, դատարկ բան է, — ասաց բերդապետի կինը: — Ո՛ւր է այնտեսակ բերդ, վորտեղ գնդակները չեն հասնում: Բերդորսկի բերդն ինչո՞վ է անհուսալի: Փնռք ասածու, ահա քսանյերկու տարի չե, վոր ապրում ենք այստեղ: Բաշկիրներին ել ենք տեսել, կիրգիզներին ել. յերևի Պուգաչովից ել կարողանանք պաշտպանվել:

«Լավ, — առարկեց Իվան Կուզմիչը. — հոժար եմ, մնա, քանի վոր վստահ ես մեր բերդի վրա: Բայց Մաշային ի՞նչ անենք: Լավ է, յեթե ասենք դիմացանք կամ դրսից սիկուրս¹ հասավ. իսկ յեթե չարագործները բերդը վերցնեն»:

— Դեհ, այն ժամանակ... — Այդ խոսքերի հետ Վասիլիսա Յեզորովնան կարմրեց և լոեց սաստիկ հուզմունքից:

«Վո՛չ, Վասիլիսա. Յեզորովնա, — շարունակեց բերդապետը, նկատելով, վոր իր խոսքերը թերևս առաջին անգամ նրա կյանքում ազդեցություն ունեցան կնոջ վրա: — Միտք չու՛նի Մաշային այստեղ թողնել: Յեկ, նրան Որենքուրդ ուղարկենք իր սանամոր մոտ. այնտեղ բավական դսրք ու թնդանոթ կա, և՛ պարիսպներն ել քարից են: Դեհ ել խորհուրդ կտայի նրա հետ այնտեղ գնալիս. շատ ել թե դու պառավ ես, բայց կտեսնես ի՞նչ կլինի քո ուրը, յեթե ֆորտեցիան² հարձակմամբ վերցնեն»:

— Լավ, — ասաց բերդապետի կինը, — թող քո ասածը լինի, Մաշային ուղարկենք: Իսկ ինձ՝ մտքովդ անգամ չանցկացնես խնդրելու. չեմ գնա: Հարկ չկա այս հասակիս քեզնից բաժանվել և ոտար վայրերում միայնակ գերեզման փնտռել. միա-

սին ապրել ենք, միասին ել կմեռնենք:

«Այդ ել խելքի բան է, — ասաց բերդապետը: — Դեհ, կարիք չկա դանդաղելու: Գնա Մաշային պատրաստիր ճանապարհի համար: Վաղը առավոտ լուսանալու պես նրան կուղարկենք. հետը ուղեկցորդ պահակներ կդնենք, թեպետ և ավելորդ մարդիկ չունենք: Իսկ դու ե Մաշան»:

— Ակուլինա Պամֆիլովնայի մոտ է, — պատասխանեց բերդապետի կինը: — Նա իրեն վատ զգաց, հենց վոր իմացավ Նիժնեոդերնի բերդի առումը. վախենամ թե հիվանդանա: Տեր իմ, ասոված, ես ի՞նչ որի հասանք:

Վասիլիսա Յեզորովնան գնաց հոգալու աղջկա մեկնումի մասին:

Բերդապետի մոտ խոսակցությունը շարունակվեց, բայց յես այլևս չեյի մասնակցում և վոչինչ չլսեցի: Մարիա Իվանովնան յերևաց ընթրիքին գունատ՝ ու լացակումած դեմքով: Մենք լուռ ընթրեցինք և սեղանից վեր կացանք սովորականից շուտ. հրաժեշտ տալով ամբողջ ընտանիքին, ամեն մարդ իր տունը գնաց: Բայց յես դիմամբ մոռացա սուսերս և հետ դարձա աշն վերցնելու. յես նախագգում եյի, վոր Մարիա Իվանովնային մենակ կգտնեմ: Իրոք, նա ինձ դիմավորեց դռների մոտ և տվեց սուսերս: «Մնաք բարով, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա արցունքն աչքերին. — ինձ Որենքուրդ են ուղարկում: Վողջ կենաք և բախտավոր լինեք. մի գուցե ասոված հաջողի մեզ նորից տեսնել միմյանց, իսկ յեթե վոչ...» Այս ասելով նա հեկեկաց, Յես գրկեցի նրան: «Գնաս բարով, իմ հրեշտակ, — ասացի յես, — գնաս բարով, իմ սիրելի, իմ ցանկալի Ինչ ել վոր ինձ պատահի, հավատա, վոր իմ վերջին միտքը և վերջին ալոթքը քո մասին կլինի»: Մաշան լաց յեղավ, փարվելով իմ կրծքին: Զերմ համբուրեցի նրան և շտապ դուրս յեկա սենյակից:

¹ Սիկուրս (18-րդ դարի ռազմական տերմին) — ոգնության ուղարկվող զորք: Ֆրանսերեն secours — սեկուրս բառի աղճատված ձևն է:

² Ֆորտեցիա — ամրոց, ամրություն:

Հ Ր Ո Ս Ո Ւ Մ Ը

Ա՛խ, գլուխ իմ, գլուխ իմ,
Ծառայողի գլուխ իմ.
Ծառայեց գլուխս ուղիղ
Յերեսուն և յերեք տարի:
Բայց, ախ, նա չը վաստակեց
Իրեն վոչ խինդ, վոչ ել ջան
Վոչ իր մասին խոսք բարի,
Վոչ ել բարձր աստիճան:
Գլուխն իմ խեղճ վաստակեց
Յերկու բարձր սյուներ լոկ,
Վրան՝ թղկի միջնափայտ,
Մեկ ել՝ մետաքս մի ողակ:

Ժողովրդական յերգ

Այդ գիշեր յես չքնեցի և չհանվեցի: Յես մտադիր եյի լուսաբացին գնալ բերդի դարպասների մոտ, վորտեղից պետք է ճանապարհվեր Մարիա Իվանովնան, և այնտեղ վերջին անգամ հրաժեշտ տալ նրան: Յես մեծ փոփոխություն եյի զգում իմ մեջ. հոգուս տագնապն ինձ համար ավելի դյուրին էր, քան այն վհատությունը, վորի մեջ յես վերջերս ընկղմած եյի: Բաժանման թախծի հետ իմ մեջ միախառնվում եյին և՛ անորոշ, սակայն քաղցր հույսերը, և՛ վտանգների անհամբեր սպասումը, և՛ ազնիվ պատվասիրության զգացումը: Գիշերն աննկատելի էր անցավ: Յես այն է, ուզում եյի դուրս գալ տնից, յերբ իմ դուռը բացվեց և ինձ ներկայացավ կապրալը, տեղեկացնելով, վոր մեր կազակները գիշերը դուրս են յեկել բերդից, իրենց հետ զուռով տանելով Յուլային և վոր բերդի մոտերքն անհայտ ձիավորներ են շրջում: Այն միտքը, վոր Մարիա Իվանովնան չի կարողանա ճանապարհվել, սարսափեցրեց ինձ. հապճեպ մի քա-

նի կարգադրություններ արի կապրալին և իսկույն շտապեցի բերդապետի մոտ:

Արդեն լուսանում էր: Յես պանում եյի փողոցով, յերբ լսեցի, վոր կանչում են ինձ: Յես կանգ առա: «Ո՛ւր եք գնում, — ասաց Իվան Իգնատիչը ինձ հասնելով: — Իվան Կուզմիչը հողապատնեղի վրա յե և ինձ ուղարկեց ձեզ կանչելու: Պուգաչն յեկավ»: — «Մարիա Իվանովնան գնաց», — հարցրի յես սրտատրոփ: — Վոչ, չհասցրեց, — պատասխանեց Իվան Իգնատիչը. — Որենքուրդի ճանապարհը կտրված է, բերդը պաշարված: Բաներս վատ է, Պյոտր Անդրեյիչ»:

Մենք գնացինք դեպի հողապատնեղը, վոր մի բնական բարձրություն էր, ցանկապատով ամրացված: Այնտեղ արդեն խռնված եյին բերդի բոլոր բնակիչները: Բերդապահ զորքը կանգնած էր հրացաններով: Թնդանոթը յերեկվանից այդտեղ եյին բերել: Բերդապետը գնում գալիս էր իր սակավաթիվ զորքի առջև: Վտանգի մոտիկությունը ծեր ռազմիկին վոգեվորում էր. արտասովոր արիությամբ: Տափաստանի վրա, բերդից վոչ էր հեռու, քսանի չափ ձիավորներ եյին շրջում: Թվում էր, թե կազակներ են, սակայն նրանց մեջ կային և բաշկիրներ, վորոնց հեշտ կարելի էր ճանաչել իրենց լուսանի մորթու գգակներից և կապարճներից: Բերդապետն իր զորքի առաջն անցավ, զինվորներին ասելով. «Դեհ, իմ տղաներ, այսօր պաշտպան կանգնենք մեր մայր Թագուհուն և ցույց տանք ամբողջ աշխարհին, վոր մենք տղամարդ ենք և մեր յերդումին հաստատ»: Զինվորները բարձր ձայնով պատրաստակամություն հայտնեցին: Շվաբները կանգնել էր ինձ մոտ և սևեռուն աչքերով նայում էր թշնամուն: Տափաստանի վրա դես ու դեն ընթացող ձիավորները բերդի մեջ շարժում նկատելով, խմբվեցին մի տեղ և սկզբեցին խորհրդակցել: Բերդապետը Իվան Իգնատիչին հրամայեց թնդանոթն ուղղել այդ ամբոխի վրա և ինքը դրեց պատրուկը: Ռումբը վզգալով թռավ նրանց վրայով, առանց մի ֆուս պատճառելու: Զիավորները ցրվելով իսկույն և եթ աչքից կորան ու տափաստանն ամայացավ:

Այդ միջոցին հողապատնեղ բարձրացավ Վասիլիսա Յեգորովնան, նրա հետ և Մաշան, վորը չեր ուղեցել հետ մնալ նրանից: — «Հը՛, վրնց է, — ասաց բերդապետի կինը: — Բատալիան»

1 Աղճատված՝ ֆրանսերեն bataille բառից — կռիվ, ճակատամարտ:

խնչպես ե դնում: Հապա թշնամին ուր ե»: — «Թշնամին հեռու
չե, — պատասխանեց իվան Կուզմիչը: — Հուլյա աստված, ամեն
ինչ լավ կլինի: Ի՞նչ ե, Մաշա, վախենում ես»: — «Վո՛չ, հայրիկ,
— պատասխանեց Մարիա իվանովնան. — տանը մենակ ավելի
յեմ վախենում»: Այդ խոսքերի հետ նա ինձ նայեց և ուշժ գործ
դնելով ժպտաց: Յես ակամա սեղմեցի իմ սուսերի դաստապանը,
հիշելով, վոր նախորդակին այն ստացել եմ նրա ձեռքից, կար-
ծես թե իմ սիրելուն պաշտպանելու համար: Սիրտս ալքովում եր:
Ինքս ինձ պատկերացրի նրա ասպետը: Յես ծարավի ելի ապա-
ցուցելու, վոր արժանի ելի նրա վստահությանը և անհամբեր
սկսեցի սպասել վճռական րոպեյին:

մոտ՝ գետնի ու ցանկապատի մեջ: «Վասիլիսա Յեդորովնա, —
 ասաց ընդդպետը: — Այստեղ կնկա գործ չկա. Մաշային տալը,
 տեսնում ես աղջիկը վո՞չ կենդանի յե, վո՞չ՝ մեռած»:

Գնդակները տարափել տակ խեղճացած Վասիլիսա Յեզո-
բովնան աչք ձգեց տափաստանի վրա, ուր մեծ շարժում էր նը-
կատվում, հետո դարձավ ամուսնուն և ասաց նրան. «Իվան
Կուզմիչ, մեր կյանքն ու մահը աստծու ձեռքն է, որհնիր Մա-
շային: Մաշա, մոտեցիր հայրիկիդ»:

Գրուհատ ու դողդողջուն Մաշան մտեցածով իվան Կուզմիչին,
ծուռնկ չոգեց և գետին խոնարհվեց նրա առաջ։ Ծեր բերդապետը
յերեք անգամ խաչակնքեց նրան, հետո բարձրացրեց և համբու-
րելով, ասաց նրան փոխված ձայնով. «Դեհ, Մաշա, բախտավոր
լեզիր, աղոթիր աստծուն, նա քեզ չի լքի։ Յեթե մի լավ մարդ
պատահի՝ աստված ձեզ սեր ու համաձայնություն տա։ Ապրեցեք
այնպես, ինչպես մենք ենք ապրել վասիլիսա Յեգորովնայի հետ։
Դեհ, մնաս բարով, Մաշա։ Վասիլիսա Յեգորովնա, շուտ արա,
տար նրան»։ (Մաշան ընկավ նրա վզովը և բարձրաձայն լաց
տար նրան)։ «Յեկ, մենք ել համբուրվենք, — ասաց բերդապետի
լեզավ)։ — Յեկ, մենք ել համբուրվենք, — ասաց բերդապետի
լեզուն տուր ինձ, յեթե չես վորեւ բանով վշտացրել եմ քեզ»։
«Գնամ բարով, գնամ բարով, մայր, — ասաց բերդապետը, գր-
կելով իր պառավ կնոջը։ Դեհ, հերիք ե, գնացեք, ասում եմ՝
տուն գնացեք։ Հա, յեթե հասցնես, Մաշային սարաֆան¹ հագ-
ցրու»։ Բերդապետի կինը հեռացավ իր աղջկա հետ։ Յես նալում
էյի Մարիա իվանովնայի հետեից. նա յետ նայեց և գլխով ա-
րեց ինձ։ Այդ բոպեյին իվան Կուզմիչը դեպի սեղ դարձավ և
նրա ամբողջ ուշադրությունը կենտրոնացավ թշնամու վրա։
Սուսկարարները հավաքվեցին իրենց առաջնորդի մոտ և հա-
կարծ սկսեցին ձիերից իջնել։ «Հիմա պինդ կացեք, — ասաց
բերդապետը, — հրոսում կլինի...»։ Այդ բոպեյին սոսկալի ձի
ու աղաղակ լավեց, խուսկարարները թափով վազեցին դեպի բեր-
դը։ Մեր թնդանոթը լցված եր կարտեչով։ Բերդապետը սպասեց
այնքան, մինչև նրանք բոլորովին մոտեցան և հանկարծ նորից
կրակեց։ Կարտեչը զարկեց ամբոխի հենց մեջտեղը։ Սուսկարար-
ները յերկու կողմի վրա շրջվեցին և հետ դարձան։ Նրանց ա-
ռաջնորդը մենակ մնաց առջևում... Նա թափահարում եր իր
թուրը և կարծես յեռանդուն կերպով հորդորում եր նրանց...

¹ Ս ա Ր ա Փ ա ն — ուղևորական կանոնների յերկար զգեստ:

Մի բուպե դադարած ճիչն ու աղաղակն իսկուհին նորոգվեց
վերստին: «Դեհ, տղերք, — ասաց բերդապետը, — հիմա դար-
պանները բացեք և թմբուկը զարկեք: Առաջ, տղերք, զբոհե՛, իմ
հետևից»:

տասխանեց հաստատուն ձայնով. «Դու իմ թագավորը չես, դու մի գող ես և ինքնակոչ, լսում ես»։ Պուգաչովը մռայլ հոնքերը կիտեց և սպիտակ թաշկինակով նշան արեց։ Մի քանի կազակներ բռնեցին ծերունի կապիտանին և քարշ տվին դեպի կախաղանը։ Նրա միջնափայտի վրա արդեն նստել եր խեղանդամ բաշկիրը, վորին մենք նախորդակին հարցաքննել էինք։ Ձեռքում նա բռնել եր պարանը և մի քանի բոպեյից հետո խեղճ իվան Կուզմիչին յես տեսա ողուժ վեր քաշած։ Այն ժամանակ Պուգաչովի մոտ բերին իվան Իգնատիչին։ «Յերդվիր,—ասաց նրան Պուգաչովը,—թագավոր Պյոտր Ֆեոդորովիչին»։ «Դու մեր թագավորը չես,—պատասխանեց իվան Իգնատիչը, կրկնելով իր կապիտանի խոսքերը։—Դու, քեռիս, գող ես և ինքնակոչի մեկը»։ Պուգաչովը նորից նշան արեց թաշկինակով և արիասիրտ պորուշիկը կախվեց իր ծերունի պետի կողքին։

եյին: Ինձ նորից տարան ինքնակոչի մոտ և նրա առաջ ծռենկ
չոգեցրին: Պուգաչովն ինձ յերկարացրեց իր ջղուտ ձեռքը:
«Համբուրի՛ ձեռքը, համբուրի՛ ձեռքը»,—ասում եյին ականջիս
տակ: Բայց յես ամենադաժան մահը կգերադասեյի նմանանարգ
ստորացման: «Տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, — շշուշում եր Սավելիչն
իմ յետև կանգնած և հրելով ինձ:—Մի համառու: Ի՞նչ մի գովար
բան ե վոր. թքի՛ր ու համբուրի չարագոր... (թո՛ւ), համբուրի
նրա ձեռքը»: Յես չեյի շարժվում: Պուգաչովը ձեռքը թողեց,
քմծիծաղով ասելով. «Յերևի թե նորին բարեծննդությունը շշմել
ե ուրախությունից: Բարձրացրե՛ք սրան»: Ինձ բարձրացրին և
ազատ թողին: Յես սկսեցի գիտել սոսկալի կատակերգության
շարունակությունը:

Բնակիչներն սկսեցին չերդում տալ: Մեկը մյուսի յետևից
նրանք մոտենում եյին, համբուրում խաչելությունը և գլուխ
տալիս ինքնակոչին: Բերդապահ զինվորները կանգնած եյին
հենց այդտեղ: Վաշտի դերձակը, զինված իր բուլթ մկրատով,
կտրում եր նրանց ծամերը: Նրանք մագերը թափ տալով մո-
տենում եյին առնելու աջը Պուգաչովի, վորը նրանց ներումն եր
շնորհում և ընդունում իր հրոսակի մեջ: Այս բոլորը շարունակ-
վեց մոտ չերեք ժամ: Վերջապես Պուգաչովը վեր կացավ բազ-
կաթուղի և իր ավագանիների հետ վայր իջավ տան մուտքի
պատշգամբիկից: Նրան մոտեցրին մի սպիտակ նժույգ, ճոխ
սարքով զարդարված: Յերկու կազակ մտան նրա թևերը և
նստեցրին թամբի վրա: Նա հայտնեց հայր Գերասիմին, վոր
նրա մոտ ե ճաշելու: Այդ բոպեյին կանացի մի ձայն լսվեց: Մի
քանի ավագաններ դեպի մուտքի պատշգամբիկը դուրս քարշ
տվին զզգզված և բոլորովին մերկ Վասիլիսա Յեգորովնային:
Նրանցից մեկն արդեն զուգվել եր նրա քաթիպալով: Մյուս-
ները դուրս եյին կրում բմբուլե ներքնակները, սնդուկները,
թեյի ամանեղենը, սպիտակեղենը և ամեն տեսակ տնային իրեր:
«Վհ, աստված իմ,—բղավում եր խեղճ պառավը:—Թողե՛ք,
հոգիս ապաշխարեմ: Ձեր վոտքին մեռնեմ, ինձ իվան Կուզմիչի
մոտ տարեք»: Հանկարծ նա նայեց կախաղանին և ճանաչեց իր
ամուսնուն: «Չարագործներ,—կանչեց նա մոլեգին:—Այդ ի՞նչ
եք արել նրան: Իմ աչքի՛ յույս իվան Կուզմիչ, դու կտրիճ զին-
վորի գլուխ, վհչ պրուսական սվինները ձեռք տվին քեզ, վհչ
թուրքական գնդակները. ազնիվ կովում չե, վոր դու զոհեցիր

կյանքդ, այլ ընկարփախստական տաժանակրի ձեռքից»:—«Կլտ-
րեցե՛ք եդ պառավ ջադուկի ձայնը»,—ասաց Պուգաչովը: Մի
չերիտասարդ կազակ սրով խփեց նրա գլխին և նա ընկավ
պատշգամբիկի աստիճանների վրա: Պուգաչովը մեկնեց, ժողո-
վուրդը հետևեց նրան:

Ἰ.ν.ωδ

Ամենից շատ ինձ տանջում էր Մարիա Իվանովնայի դրու-
թյան անորոշութիւնը: Ո՞ւր է նա, ի՞նչ վիճակի քե, արդդոք
կարողացա՞վ թագնւիլ, հուսալի՞ քե նրա թագստոցը... Տագնապա-
լի մտքերով քե մտա բերդապետի տունը... Ամեն տեղ դատար-
կութիւն եր—աթոռները, սեղանները, սնդուկները ջարդ ու-
փշուր ելին արված, ամանեղները կտրատված էր, ամեն ինչ
կողոպտված: Յես ներս վազեցի փոքրիկ սանդուխքով, վոր դեպի
վերնատունն եր տանում և իմ կշանքում առաջին անգամ մտա
Մարիա Իվանովնայի սենյակը: Յես տեսա նրա անկողինը, վոր
տակն ու վրա ելին արել ավազակները. պահարանը ջարդված էր
և կողոպտված. կանթեղը դեռևս լույս եր տալիս դատարկ տա-
պանակի առջև: Չեր կտրված փոքրիկ հայելին, վոր կախված
էր միջապատից: Ո՞ւր եր այդ համեստ, կուսական խուցի տի-
րուհին: Սոսկալի մի միտք անցավ իմ գլխով, քե նրան պատ-
կերացրի ավազակներէ ձեռքին... Իմ սիրտը ճմլվեց... Յես դառն
լաց քեղա և բարձր ձայնով արտասանեցի իմ սիրելու անունը...

1 Հայկանաբար թաթարական գերիշխանության ժամանակից մնացած առած, զոր հետագայում արտացոլել է ցարիզմի վարած ազգահալած քաղաքականութունը, մասնավորապես թաթար ժողովրդի նկատմամբ:

«Իմ աղափնյակը պառկած է մահճակալիս վրա, ալնտեղ՝ միջնորմի հետևը, — պատասխանեց յերեցկինը։— Ա՛խ, Պյոտր Անդ-րեյիչ, քիչ մնաց փորձանք պատահեր, բայց փառք աստծո, մենք ինչ լավ անցավ։ Չարագործը նոր եր նստել ճաշի, յերբ խեղճ աղջիկն ուշքի յեկավ ու հառաչեց... Են ե՛լ լեղիս ճաքեց։ Նա ձայնն առավ։— «Են ո՞վ ե քո տանը հառաչում, ա՛յ, պառավ»։ Յես մինչև գետին գլուխ եմ տալիս՝ ավազակին, քրոջս աղջիկն է, տեր իմ. հիվանդացել է, յերկրորդ շաբաթն է, ինչ ահա պառկած ե։— «Իսկ քրոջդ աղջիկը ջահե՞լ ե»։— «Չա՛հել ե, տեր իմ։— «Հապա մի ցույց տուր ինձ, պառավ, քրոջդ աղջկան»։— Սիրտս մի դող ընկնլվ զոր, բայց թե ճարս ինչ։— Համեցիր, տեր իմ. միայն աղջիկը դեռ չի կարող վեր կենալ և զալ քո վողորմածու-թյան մոտ»։— «Վոչինչ, պառավ. յես ինքս կգնամ, կտեսնեմ»։ Հապա, անիծյալը գնաց միջնորմի այն կողմը, ինչ ես կարծում, բա՛, վարագույրը հետ քաշեց, իր բազեյի աչքերով նայեց և՛ վոչինչ... աստված պահեց։ Բայց կհավատա՞ս, յես ու տերտերս են ե, պատրաստվել ելինք նահատակի մահով մեռնելու։ Բարեբախտաբար, նա՛ իմ աղափնյակը չձանաչեց նրան։ Տեր իմ աստված,

յերևի ես ել պիտի տեսնելի՞ք: Ել ի՞նչ անեմ: Խեղճ Ի-
վան Կուզմիչ, ով կարող եր մտածել... Հապա Վասիլիսա Յեզո-
րովան, հապա Իվան Իգնատի^օչը: Ախր նրան ինչո՞ւ համար...
Այդ ի՞նչպես յեղավ վոր ձեզ խնայեցին: Իսկ, ի՞նչ պտուղն
ե Շվարբինը, Ալեքսեյ Իվանիչը: Հապա մի տեսնես, մազերը
բոլորակ խուզել ե և հիմա աճատեղ՝ մեր տանը քեֆ ե անում
նրանց հետ: Ճարպիկ ե, ի՞նչ եմ ասում: Իսկ յերբ յես ասացի
իմ հիվանդ քրոջաղջակա մասին, հավատում ես, նա ենապես
մի նայեց ինձ, վոր ասես դանաղով ծակեցին. բայց չմատնեց,
շնորհակալ եմ զո՞նե դրա համար»:—Այդ բոպելին լավեցին հար-
բած հյուրերի աղաղակները և հայր Գերասիմի ձայնը: Հյուրերը
դինի եյին պահանջում, տանտերը կանչում եր կողակցին: Յե-
րեցիկնը ձեռ-վորտի ընկավ: «Գնացեք տուն, Պյոտր Անդրեյիչ,
—ասաց նա.—հիմա ձեզ հարցնողն ով ե. չարագործները քեֆ են
անում: Վայ ձեզ յեթե ընկնեք հարբածների ձեռքը: Մնաք բա-
րով, Պյոտր Անդրեյիչ: Ինչվոր լինելու յե՛ կլինի, գուցե աստված
մեզ չկորցնի»:

Յերեցիկները գնաց, Փոքր ինչ հանգստացած, չես ուղղվեցի դեպի իմ բնակարանը։ Հրապարակի մոտով անցնելիս, յես տեսա մի քանի բաշկիրներ, վորոնք խռնված եյին կախաղանի մոտ և կախվածների վոտքերից հանում եյին կոշիկները, չես դժվարությամբ զսպեցի զաչրուկթի բռնկումը, զգալով միջամտութեան անոգուտ լինելը։ Բերդում վխտում եյին ավազակները, թալանելով սպանների տները։ Ամեն տեղ լավում եյին հարժած խոռվարարների ձայները։ Յեկա տուն։ Մավելիչը դիմավորեց ինձ տան շեմքին։ «Փնռք աստծո, — կանչեց նա ինձ տեսնելով։ — Ասի՛ վայ թե քեզ նորից բռնեցին։ Ե՛հ, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, հավատա՜մ ես, սրիկաները մեր ամեն ինչը թալանեցին. շորերը, սպիտակեղենը, իրերը, ամանեղենը — վոչինչ չթողին։ Համա ինչ արած... Աստծուն փառք, վոր քեզ կենդանի բաց են թողել... Իսկ դու, տեր իմ, ճանաչեցի՞ր ատամանին»։

— Ձե, չճանաչեցի. իսկ նա ո՞վ ե վոր:

«Թնչպես թե, տեր իմ: Մի՞թե դու մոռացել ես են հարբեցողին, վոր գլուխդ չուղեիով առավ քո մուշտակը իջեանատան բակում: Նաղաստակի մորթուց կարած մուշտակը բոլորովին նորեր, իսկ նա, են գաղանն իր վրա քաշելիս պատառ-պատառ արեց»:

Յեա ապշեցի: Իսկապէս, Պուգաչովի նմանությունն իմ առաջնորդի հետ ապշեցուցիչ էր: Յեա հավաստիացա, վոր Պուգաչովը և նա միեկնույն անձնավորությունն ելին և նոր միայն հասկացա ինձ խնայելու պատճառը: Յեա չեյի կարող չզարմանալ հանգամանքների տարբորինակ կապակցության վրա— շրջմոլիկին նվիրած մուշտակն ինձ փրկում է կախաղանի պարանից և իջեւանատներում շրջող հարբեցողը բերդեր ե պաշարում ու ցնցում պետությունը:

«Ուտեի չէս ուզում,—հարցրեց իր սովորությունների մեջ անսկզբուն Սաւելիիչը:—Տանը վրէժն է չկա, զնամ, փնտռեմ, մի բան պատրաստեմ քեզ համար»:

Մենակ մնալով յես խորասուզվեցի խորհրդածությունների մեջ: Ի՞նչ պիտի անեյի յես: Մնալ չարագործի իշխանության տակ գտնվող բերդում կամ հետեւել նրա հրոսակին,—անվայել եր սպալի համար: Պարտականությունս պահանջում եր, վոր յես ներկայանայի, այնտեղ, ուր իմ ծառայությունը դեռ կարող եր ոգտակար լինել ներկա դժվարին հանգամանքներում: Սակայն իմ սերը սաստիկ դրդում եր ինձ մնալ Մարիա Իվանովնայի մոտ և լինել նրա պաշտպանն ու հովանավորը: Թեպետ և յես նախատեսում եի հանգամանքների արագ և աներկբա փոփոխություն, բայց և այնպես չեյի կարող չդողալ, պատկերացնելով նրա դրու-
թյան մտանգավորությունը:

Իմ խորհրդածուծություններն ընդհատվեցին կազակներից մեկի գալով, վորը վազելով յեկավ հայտարարելու, «վոր ինքը՝ մեծ թագավորը քեզ իր մոտ է պահանջում»։—«Իսկ վո՞րտեղ է նա»,—հարցրի յես, պատրաստվելով հնազանդվել։

«Բերդապետի տանը,—պատասխանեց կաղակը:—Ճաշից հետո մեր տերը բաղանիք գնաց, իսկ հիմա հանգստանում ե: Հն, ձերդ բարեծննդութուն, ամեն ինչից յերևում ե, վոր յերեկելի մարդ ե՝ ճաշին բարեհաճեց ուտել յերկու տապակած խոզի ձուտ, իսկ բաղանիքում ալ, քան տաք բուղ ե ընդունել,¹ վոր Տառաս Կուրոչկինը չեր դիմացել, ալելը ալել եր Ֆոմկա Բիկըայե: Վին իսկ ինքը հաղիվ ուշքի յեկել սառը ջրով: Խոսք չկա, բոլոր շարժուկացը մեծունական ե... Իսկ բաղանիքում, ասում են ցույց ե ալել իր թագավորական նշանները՝ կրծքի վրա. մի կողմը

1 Ռուսական բաղանիքներում ընդունված է լողանալուց առջև առանձին բաժանմունքում ջողի ընդունել և հատուկ ավելներով ծեծելը մարմինը:

յերկզխլանի արծիմն ե հինգ կողեկանոցի մեծությամբ, իսկ մյուսը՝ իր պատկերը»:

Յես հարկ չհամարեցի հերքել կազակի կարծիքը և նրա հետ միասին ուղղվեցի դեպի բերդապետի տունը, նախապես յերևակայելով իմ տեսակցությունը Պուգաչովի հետ, ջանալով նախագուշակել, թե այն ինչով կվերջանա: Ընթերցողը հեշտ կարող է պատկերացնել, վոր յես ընավ սառնարյուն չեցի:

Սկսում եր մթնել, յերբ յես չեկա բերդապետի տունը: Կախաղանն իր գոհերով սեին եր տալիս: Խեղճ բերդապետուհու մարմինը դեռևս ընկած մնացել եր տան դռների մոտ, ուր յերկու կազակներ պահապան եյին կանգնած: Ինձ ուղեկցող կազակը գնաց իմ մասին զեկուցելու և իսկույն և եթ վերադառնալով, ինձ ներս տարավ այն սենյակը, ուր նախորդակին յես այնպես քնքույշ հրաժեշտ տվի Մարիա Իվանովնային:

Իմ աչքի առջ բացվեց արտասովոր մի պատկեր: Մփռուցով ծածկված և վրան շտոֆներ ու բաժակներ դրած սեղանի շուրջը նստած եյին Պուգաչովը և տասի չափ կազակ ավագներ, գդակները գլխներին և գունագեղ շապիկներ հագած, գինուց տաքացած, կարմրած քիթ ու մոռթով և փայտափայտ աչքերով: Նրանց մեջ չկար վոչ Շվաբերինը, վոչ ել մեր ուրյադնիկը՝ նորակոչ դավաճանները: «Ա՛, ձերդ բարեծննդություն, — ասաց Պուգաչովն ինձ տեսնելով: — Բարով յեկաք, տեղ ու պատիվ ձեզ, համեցեք»: Զրուցակիցներն ինձ տեղ տվին: Յես լուռ նստեցի սեղանի ծայրին: Կողքիս նստած յերիտասարդ կազակը՝ բարեկազմ և գեղեցիկ, ինձ համար մի բաժակ հասարակ գինի լցրեց, վորին յես ձեռք չտվի: Հետաքրքրությամբ սկսեցի դիտել այդ հավաքույթը: Պուգաչովը նստած եր ամենից վերև, հենված սեղանին, սև մորուքը պահած իր լայն բուռնքի վրա: Նրա դիմագծերը՝ կանոնավոր և բավական դուրեկան, վոչ մի կատաղի արտահայտություն չունեցին: Նա ստեպ-ստեպ դիմում եր հիսուն տարեկան մի մարդու, մերթ դրաֆ անվանելով նրան, մերթ՝ Տիմոֆեյիչ, իսկ յերբեմն ել նրան մեծարելով վորպես իր քեռուն: Բոլորը միմյանց հետ վարվում եյին ինչպես ընկերներ և առանձնապես վոչ՝ մի գերապատվություն չեցին տալիս իրենց առաջնորդին: Խոսակցությունը առավոտվա հարձակման, խոռվության հաջողության և առաջիկա գործողությունների շուրջն եր: Ամեն մեկը պարծենում եր, առաջարկում իր կարծիքները և համարձակ կերպով առարկում Պուգաչովին: Յեվ հենց այս

արտասովոր հագմական խորհրդում վորոշվեց գնալ Որենբուրգի վրա, հանդուգն մի շարժում, վոր քիչ մնաց պսակվեր աղետալի հաջողությամբ: Արշավանքը հաջողությամբ եր վաղը: «Դեհ, յեղբայրներ, — ասաց Պուգաչովը, — չեկեք, քնից առաջ յերգենք իմ սիրելի լերգը: Զուգակով¹, սկսիր»: — Իմ հարեանը բարակ ձայնով սկսեց բուռնակներ² մեղամաղձոտ յերգը և բոլորը միասին ձայնակեցին:

Մի սոսափիր, կանաչ, մայր կաղնու անտառ,
Մի խանդարիւր քաջիս իր միտքն անելու,
Հարցման պիտ կանգնեմ վաղ առավոտյան,
Ահեղ արքայի դատաստանի դեմ:
Տիրակալ արքան ինձ հարցեր կտա —
Ասա՛, դեղջուկի տղա, ա՛յ ջահել.
Ի՞նչպես, ում հետ ես գողություն արել,
Յեղել թալանի՛ քեզ հետ շատ մարդ կար:
Կասեմ քեզ մեր հույս, արքա ուղղափառ,
Ճշմարտությունը ահա կասեմ քեզ,
Վոր ունեցել եմ լուկ չորս ընկեր յես.
Առաջին ընկերն եր գիշերը մոռթ,
Յերկրորդը՝ դանակս պողպատից շինած,
Յերրորդ ընկերն իմ՝ նժույգս եր հմուտ,
Զորրորդ ընկերս՝ աղեղն եր ձգված,
Մունետիկներս՝ նետերը շաշուն:
Խոսեց աղավեն արքան ուղղափառ՝
Պատիվ քեզ, տղա՛, դեղջուկի զավակ,
Վոր իմացել ես գողանալու հետ և պատասխան տալ,
Հենց դրա համար նվեր քեզ, տղա՛,
Դաշտումը փայտակերտ բարձր մի գլխակ,
Վոր ունի զույգ սյուն ու մի միջափայտ:

Անհնար ե նկարագրել, թե ինչ ազդեցություն թողեց ինձ վրա կախաղանի մասին հյուսած հասարակ ժողովրդական յերգը, վոր յերգում եյին կախաղանի դատապարտված մարդիկ: Նրանց

¹ Զուգակով, Ֆեդոր — Յախիլի կազակներից, Պուգաչովի բանակի հրետանապետը: հետագայում դավաճանեց Պուգաչովին և նրան հանձնեց կառավարության ձեռքը: Վերջինս խոստացված պարգևների փոխարեն Զուգակովին զրկեց կազակի կոչումից և աքսորեց Ռիզայի նահանգապետի հսկողության տակ:

² Այսպես եյին կոչվում Վոլգա գետի և նրա նավահանգիստներում աշխատող բանվորները, վորոնք ընդհանուր մի պարանից կամ փոկից լծված ափով՝ հոսանքն ի վեր քաշում եյին բեռնատար նավերը:

Պուգաչովը միտք արեց: «Իսկ թե վոր թողնեմ,—ասաց նա,—խոսք կտամ իմ դեմ դուրս չգալ»:

— Ի՞նչպես կարող եմ այդպիսի խոստում տալ—պատասխանեցի յես:—Ինքդ գիտես, վոր իմ կամքով չե՛ կհրամայեն քո դեմ դուրս գալ՝ կգամ, ճարս ինչ: Հիմա դու ինքդ ես մեծավոր, ինքդ ես հնազանդություն պահանջում քո մարդկանցից: Ինչի՞ համար կլինի, յեթե յես ծառայությունից հրաժարվեմ, յերբ իմ ծառայությունը պետք գա: Կյանքս քո ձեռքումն ե. թե բաց կթողնես—չնորհակալ եմ, թե մահապատիժ կտաս—աստված քեզ դատավոր, իսկ յես քեզ ճշմարիտն ասացի:

Իմ անկեղծությունը ապշեցրեց Պուգաչովին: «Թող այդպես լինի,—ասաց նա ուսիս խփելով:—Մահապատիժն իր տեղը, ներումն իր տեղը: Գնա՛ ուր ուզում ես, արա՛ ինչ քեֆդ տա: Վաղը լեկ ինձ մնաս—բարովի, իսկ հիմա գնա քնելու, իմ քունն ել ե տանում»:

Յես թողի Պուգաչովին և փողոց դուրս չեկա: Խաղաղ և ցուրտ գիշեր եր: Լուսինն ու աստղերը պայծառ փայլում էյին, լուսավորելով հրապարակն ու կախաղանը: Բերդում ամեն տեղ հանգիստ եր և մութ: Միայն կաբակում կրակի լույս եր լերեում: Եւ լավում էյին ուշացած զվարճացողների աղաղակները: Յես և լավում էյին ուշացած զվարճացողների աղաղակները: Յես հայացքս դարձրի քահանայի տան կողմը: Պատուհանի փեղկերն ու դարպասը փակ էյին: Թվում եր, թե այնտեղ ամեն ինչ պապանձվել ե:

Յես տուն չեկա և Սավելիչին տեսա իմ բացակայությունը վողբալիս: Նրան ահասելի ուրախացրեց իմ աղատության լուրը: «Փառք քեզ, տեր,—ասաց նա չերեսը խաչակնքելով:—Լույսը բացվելուն պես դուրս կգանք բերդից և կգնաք ուր վոր աստված հաջողի: քեզ համար բան ման եմ պատրաստել, անուշ արա, տեր իմ, և մինչև առավոտ քնիր հանգիստ, վոնց վոր Գրիստոսի գոգում»:

Յես հետևեցի նրա խորհրդին և մեծ ախորժակով ընթրելով, քնեցի մերկ հատակի վրա, հոգեպես և ֆիզիքապես սաստիկ հոգնած:

Գ Լ Ո Ի Խ IX

Հ Ր Ա Ժ Ե Շ Տ

Ծանոթանալը քաղցր եր շատ,
Գեղեցկուհի, ո՛ր, այնպես,
Անջատումը՝ ախուր, վհատ,
Հոգուցս եմ դատվում կարծես:

Խեղճակով¹

Վաղ առավոտյան թմրուկն ինձ արթնացրեց: Գնացի հավաքավայրը: Այնտեղ արդեն շարքի եյին կանգնում Պուգաչովի հրոսակները կախաղանի մոտ, վորից դուռն կախված էյին յերեկվա զոհերը: Կազակները ձիավորված էյին, զինվորները՝ հրացաններն ուսերին: Դրոշակները փողփողում էյին: Մի քանի թնդանոթներ, վորոնց մեջ յես ճանաչեցի և մերը, դրված էյին ռազմական հրետասայլերի վրա: Բնակիչները բոլորն ել ալդտեղ էյին, սպասելով ինքնակոչին: Բերդապետի տան մուտքի պատըզգամրիկի առաջ մի կազակ բռնած պահում եր կիրգիզական գեղեցիկ, սպիտակ ձիու սանձը: Յես աչքերով վորոնում հլի բերդապետի կնոջ դիակը: Նա փոքր ինչ մի կողմ եր տարված և ծածկված եր ճիւղով: Վերջապես Պուգաչովը դուրս յեկավ տան սրահից: Ժողովուրդը գդակները հանեց, Պուգաչովը կանգ առավ դռանը և վողջունեց բոլորին: Ավագներից մեկը նրան տվեց մի պարկ՝ լի պղնձե դրամներով, և նա սկսեց բռով շաղ տալ: Ժողովուրդն աղաղակներով վրա ընկավ հավաքելու և շատերը՝ կողն ու կուշտը ջարդվեց, Պուգաչովին շրջապատեցին նրա համախոհներից ամենապիսավորները: Նրանց մեջ կանգնել եր և Շվարերինը: Մեր հայացքները հանդիպեցին. իմ հայացքի մեջ նա կարող եր կարգալ արհամարհանք. նա չերեսը շուռ տվեց անկեղծ

¹ Մ. Մ. Խեղճակով (1733—1807)—XVIII դարի հայտնի պոետ:

զայրույթի և շինծու հեզնանքի արտահայտությամբ: Ինձ ամ-
բոխի մեջ տեսնելով Պուգաչովը գլխով արեց և մոտ կանչեց:
«Լսիր,—ասաց նա ինձ:—Հենց այս ժամին կգնաս Որենբուրգ և
իմ անունից նահանգապետին և բոլոր գեներալներին կհայտա-
բարես, վոր մի շաբաթից հետո ինձ սպասեն: Դու նրանց խոր-
հուրդ տուր մանկական սիրով ու հնազանդությամբ դիմավորել
ինձ, թե չե՞ ամենազափան մահապատժից չե՞ն պրծնի: Բարի
ճանապարհ, ձերդ բարեճննդություն»։ Հետո նա ժողովրդին
դարձավ և ասաց, ցույց տալով Շվաբերինին. «Ահա ձեզ, զավակ-
ներս, նոր բերդապետ: Ամեն բանում լսեցեք նրան, իսկ նա իմ
առջև պատասխանատու չե ձեզ և բերդի համար»։ Այս խոսքերը
յես սարսափով լսեցի. Շվաբերինը դարձավ բերդապետ. Մարիա
Իվանովնան մնում է նրա իշխանության տակ: Աստված իմ, ի՞նչ
պիտի չեմ ասում, Պուգաչովը ցած իջավ պատշգամբիկից: Ձին
պիտի նրա վիճակը: Պուգաչովը ցած իջավ պատշգամբիկից: Ձին
մոտեցրին նրան: Նա ճարպկությամբ թռավ թամբի վրա, չսպա-
սելով կազակներին, վորոնք այն է՝ ուզում էին նստեցնել
նրան:

Այդ ժամանակ ամբոխի միջից տեսնեմ դուրս լեկավ իմ
Սավելիչը, մոտեցավ Պուգաչովին և նրան տվեց մի թերթ թուղթ:
Խելքս բան չեմ կտրում, թե ինչու՞մ եր բանը: «Այս ի՞նչ ե»,
գոռոզ հարցրեց Պուգաչովը:

— Կարդա և հրամանքդ կիմանա,—պատասխանեց Սավե-
լիչը: Պուգաչովը թուղթը վերցրեց և յերկար նշանակա-
լից տեսքով: «Ի՞նչ դժար ես գրում,—ասաց նա վերջապես—
եստեղ մեր պայծառ աչքերը վոչինչ չեն կարում ջոկել: Ո՞ւր է
իմ որեր-քարտուղարը»¹:

Յերիտասարդի մեկը արագ մոտ վազեց Պուգաչովին: Բար-
ձրը կարդա,—ասաց ինքնակոչը, թուղթը նրան տալով: Յես
անչափ հետաքրքրվում եյի իմանալու, թե ինչի մասին կարող
եմ իմ դաստիարակի խելքին փչել Պուգաչովին թուղթ գրելու:
Որեր-քարտուղարն սկսեց բարձրաձայն, վանկ առ վանկ կար-
դալ հետևյալը:

«Յերկու խալաթ, միտկալի և մետաքսե՝ զոլավոր—վեց
մանեթ»:

— Սա ի՞նչ է նշանակում,—ասաց Պուգաչովը հոնքերը կի-
տելով:

¹ Դիմավոր քարտուղար:

«Հրամայիր՝ մնացածը կարդան»,—անվրդով պատասխանեց
Սավելիչը:

Որեր-քարտուղարը շարունակեց.

«Մի մուսկետի բարակ, կանաչ մահուդից—յոթ մանեթ:

«Մի սպիտակ մահուդի շալվար—հինգ մանեթ:

«Տասներկու հոլանդական քաթանի շապիկներ, մանժետ-
ներով—տաս մանեթ:

«Ճանապարհի փոքրիկ մի սնդուկ, թեյամաններով—յեր-
կու մանեթ ու կես...»

— Այս ի՞նչ փչոց ե, — ընդհատեց Պուգաչովը:—Յես ի՞նչ
գործ ունեմ սնդուկների և մանժետներով շալվարների հետ:

Սավելիչը խեղդված հաղաց և սկսեց բացատրություններ
տալ: «Ես վոր գրած ե, հրամանքդ կտեսնի, վոր իմ տիրոջ գույ-
քի ցուցակն ե, չարագործներն են թալանել...»

— Ի՞նչ չարագործներ, — ահեղ հարցրեց Պուգաչովը:

«Ներողություն, բերանիցս թռավ,—պատասխանեց Սավե-
լիչը:—Չարագործները չարագործներ չեն, բայց քո տղերքը մեր
տունը մի քիչ քրքրել են ու բան-ման են տարել: Մի զայրա-
նա. ձին վոր ձի է, չորս վոտքով ելի սայթաքում ե: Հրամայի,
թող կարդա պրծնի»:

— Կարդա,—ասաց Պուգաչովը: Գարտուղարը շարունակեց.

«Մի չթե վերմակ, մյուսը տափտալից¹, բամբուկ—չորս
մանեթ:

«Մի քուրք աղվեսի մորթուց, վրան կարմիր ռատին² քա-
շած—40 մանեթ:

«Մեկ ել նապաստակի մուշտակը, վոր իմ տերը ձեր վո-
ղորմածության բախշեց իջևանատանը—15 մանեթ»:

— Այդ ի՞նչ բան ե,—գոռաց Պուգաչովը հրացայտ աչքերը
փայլեցնելով:

Սոստովանում եմ, վոր յես սաստիկ վախեցա իմ խեղճ
դաստիարակի համար: Նա այն է՝ ուզում էր նորից բացատրու-
թյուններ տալ, սակայն Պուգաչովը նրան ընդհատեց. «Ի՞նչպես
դու համարձակվեցիր եստեսակ դատարկ բաներով յերևալ իմ

¹ Տափտա—պարսկական մետաքս գործվածք, վոր լայն գործածու-
թյուն ունեւ հին Ռուսաստանում՝ արտոնյալ գասերի մեջ:

² Ռատին—յերեսը խոպոպավոր բրդե գործվածք:

զայրուլթի և շինծու հեգնանքի արտահայտությամբ: Ինձ ամ-
բոխի մեջ տեսնելով Պուգաչովը գլխով արեց և մոտ կանչեց:
«Լսիր,—ասաց նա ինձ:—Հենց այս ժամին կգնաս Որենբուրգ և
իմ անունից նահանգապետին և բոլոր գեներալներին՝ կհայտա-
բարես, վոր մի շաբաթից հետո ինձ սպասեն: Դու նրանց խոր-
հուրդ տուր մանկական սիրով ու հնազանդությամբ դիմավորել
ինձ, թե չե՞ ամենադաժան մահապատժից չեն պրծնի: Բարի
ճանապարհ, ձերդ բարեծննդություն»: Հետո նա ժողովրդին
դարձավ և ասաց, ցույց տալով Շվաբրինին. «Ահա ձեզ, զավակ-
ներս, նոր բերդապետ: Ամեն բանում լսեցեք նրան, իսկ նա իմ
առջև պատասխանատու յե ձեզ և բերդի համար»: Այս խոսքերը
յես սարսափով լսեցի. Շվաբրինը դարձավ բերդապետ. Մարիա
Իվանովնան մնում է նրա իշխանության տակ: Աստված իմ, ի՞նչ
Վլինի նրա վիճակը: Պուգաչովը ցած իջավ պատշգամբիկից, Ձին
մոտեցրին նրան: Նա ճարպկությամբ թռավ թամբի վրա, չսպա-
սելով կազակներին, վորոնք այն է՝ ուզում էին նստեցնել
նրան:

Այդ ժամանակ ամբոխի միջից տեսնեմ դուրս չեկավ իմ
Սավելիչը, մոտեցավ Պուգաչովին և նրան տվեց մի թերթ թուղթ:
Քեյքս բան չեր կտրում, թե ինչումն եր բանը. «Այս ի՞նչ է»,
գոռոզ հարցրեց Պուգաչովը:

— Կարգա և հրամանքդ կիմանա,—պատասխանեց Սավե-
լիչը: Պուգաչովը թուղթը վերցրեց և յերկար նայեց նշանակա-
լից տեսքով: «Ի՞նչ դժար ես գրում,—ասաց նա վերջապես—
Եստեղ մեր պայծառ աչքերը վոչինչ չեն կարում ջոկել: Ո՞ւր է
իմ ռեբր-քարտուղարը»¹:

Յերիտասարդի մեկը արագ մոտ վազեց Պուգաչովին: Բար-
ձր կարգա,—ասաց ինքնակոչը, թուղթը նրան տալով: Յես
անչափ հետաքրքրվում եյի իմանալու, թե ինչի մասին կարող
եր իմ դաստիարակի խելքին փչել Պուգաչովին թուղթ գրելու:
Որեբ-քարտուղարն սկսեց բարձրաձայն, վանկ առ վանկ կար-
գալ հետևյալը:

«Յերկու խալաթ, միտկալի և մետաքսե՝ զուլվոր—վեց
մանեթ»:

— Սա ի՞նչ է նշանակում,—ասաց Պուգաչովը հոնքերը կի-
տելով:

¹ Գլխավոր քարտուղար:

«Հրամայիր՝ մնացածը կարդան»,—անվրդով պատասխանեց
Սավելիչը:

Որեբ-քարտուղարը շարունակեց.

«Մի մուշկեր բարակ, կանաչ մահուդից—յոթ մանեթ:

«Մի սպիտակ մահուդի շալվար—հինգ մանեթ:

«Տասներկու հոլանդական քաթանե շապիկներ, մանժետ-
ներով—տաս մանեթ:

«Ճանապարհի փոքրիկ մի սնդուկ, թեյամաններով—յեր-
կու մանեթ ու կես...»

— Այս ի՞նչ փչոց է,—ընդհատեց Պուգաչովը:—Յես ի՞նչ
գործ ունեմ սնդուկների և մանժետներով շալվարների հետ:

Սավելիչը խեղդված հաղաց և սկսեց բացատրություններ
տալ: «Ես վոր գրած է, հրամանքդ կտեսնի, վոր իմ տիրոջ դույ-
քի ցուցակն է, չարագործներն են թալանել...»

— Ի՞նչ չարագործներ,—ահեղ հարցրեց Պուգաչովը:

«Ներողություն, բերանիցս թռավ,—պատասխանեց Սավե-
լիչը:—Չարագործները չարագործներ չեն, բայց քո տղերքը մեր
տունը մի քիչ քրքրել են ու բան-ման են տարել: Մի զայրա-
նա. ձին վոր ձի չե, չորս վոտքով ելի սայթաքում է, Հրամայի,
թող կարգա պրծնի»:

— Կարդա,—ասաց Պուգաչովը: Քարտուղարը շարունակեց.

«Մի չթե վերմակ, մյուսը տափտայից¹, բամբակե—չորս
մանեթ:

«Մի քուրք աղվեսի մորթուց, վրան կարմիր ռատին² քա-
շած—40 մանեթ:

«Մեկ ել նապաստակի մուշտակը, վոր իմ տերը ձեր վո-
ղորմածության բախշեց իջևանատանը—15 մանեթ»:

— Այդ ի՞նչ բան է,—գոռաց Պուգաչովը հրացայտ աչքերը
փայլեցնելով:

Ոստովանում եմ, վոր յես սաստիկ վախեցա իմ խեղճ
դաստիարակի համար: Նա այն է՝ ուզում էր նորից բացատրու-
թյուններ տալ, սակայն Պուգաչովը նրան ընդհատեց. «Ի՞նչպես
դու համարձակվեցիր եստեսակ դատարկ բաներով յերևալ իմ

¹ Տափտա—պարսկական մետաքսե գործվածք, վոր լայն գործածու-
թյուն ունեի հին Ռուսաստանում՝ արտոնյալ գասերի մեջ:

² Ռատին—յերեսը խոպոպովոր բրդե գործվածք:

ընդհատելով:—Իմ կողմից շնորհակալությունն արա նրան, ով
քեզ ուղարկել է. իսկ կորցրած կես-մանեթանոցը հետ դառնա-
լիս աշխատիր գտնել և վերցրու քեզ՝ արաղի փող: «Շատ շնոր-
հակալ եմ, ձերդ բարեծննդությունն,—պատասխանեց նա, ձիու
գլուխը շրջելով.—հավիտյան պետք է աստծուն աղոթեմ ձեզ
համար: Այս ասելով նա քչեց ձին, մի ձեռքով ծոցը բռնած, և
մի բոպեցից կորավ մեր աչքից:

Յես հագա քուրքը և հեծա ձին, իմ գավակին նստեցնելով
Սավելիչին: «Այ, տեսնում ես, տեր իմ,—ասաց ծերունին,—ի-
զուր չեմ, վոր յես եդ սրիկային խնդրագիր տվի. գողի խղճ-
մըտանքը բռնել է, բնա. թեև բաշկիրական ցոկցոկ յաբուն ու
վոչխարի քուրքը չաբժեն կեսը են բոլորի, ինչ վոր նրանք՝
սրիկաները մեզնից գողացել են և ինչ վոր դու ինքդ բարեհա-
ձեցիր նրան բախշել, համա ելի պետք կգա. քոսոտ շնից մի
մազ պոկելն ել բան ե»:

Գ Լ Ո Ւ Ն X

Ք Ա Ղ Ա Ք Ի Պ Ա Շ Ա Ր Ո Ւ Մ Ը

Տիրելով մարդ ու լեռներ,
Նա քաղաքին, արծվի պես, բարձրից նետում էր հայացքներ,
Բանակատեղի յետև նա հրամայեց պատվար շինել,
Ուր շանթարկները¹ պահելով, բերել նրանց քաղաքի վրա
մի մութ գիշերով:

Խեղճական

Որենքուրդին մոտենալիս մենք տեսանք կոճղավորներին
մի ամբողջ՝ ածիլած գլուխներով, դահճի ունեկներով ալլան-
դակված դեմքերով: Նրանք աշխատում էին ամբուլթյունների
մոտ, կայազորի ինվալիդների հսկողության տակ: Վրմանք փոք-
րիկ սայլակներով դուրս էին կրում խրամատը լցված աղբը,
մյուսները բահերով փորում էին հողը. պատնեշի վրա վորմնա-
դիրները աղյուս էին կրում և նորոգում քաղաքի պարիսպը:
Դարպասների մոտ ժամապահները մեզ կանգնեցրին և պահան-
ջեցին մեր անցագրերը: Հենց վոր սերժանտը լսեց, թե յես Բե-
լոգորսկի բերդից եմ գալիս, իսկուհն և եթ ինձ տարավ ուղիդ
գեներալի տունը:

Յես նրան տեսա այգում: Նա զննում էր աշնան շնչից
մերկացած խնձորենիներն ու ծեր այգեպանի հետ բները խնամ-
քով փաթաթում տաք ծղոտով: Նրա դեմքը հանգստություն էր
արտահայտում, առողջություն և բարեհոգություն: Իմ գալուն
նա ուրախացավ և սկսեց հարց ու փորձ անել սարսափելի անց-
քերի մասին, վորոնց յես ականատես էի յեղել: Յես ամեն
ինչ պատմեցի նրան: Ծերունին ուշադրությամբ լսում էր ինձ
և մերթ ընդ մերթ կտրատում չորացած ճյուղերը: Խեղճ Միրո-
նով,—ասաց նա, յերբ յես վերջացրի իմ խոսքը պատմությունը:

¹ Շ ա ն թ ա ր կ ն ե ր (պատկ.)—Թնդանոթներ:

—Ամսոս, լավ սպա չեր: Տիկին Միրոնովն ել լավ կին եր և ինչպիսի ֆարպետն եր սունկերը թթու դնելում: Իսկ Մաշան ինչ յեղով, կապիտանի աղջիկը: Յես պատասխանեցի, վոր նա մնացել է բերդում, յերեցկնոջ ձեռքին: «Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ,—նկատեց գեներալը:—Դա վատ է, շատ վատ: Ավաղակների դիսցիպլինայի վրա յերբեք չի կարելի վստահանալ: Ի՞նչ կլինի խեղճ աղջկա վիճակը: Յես պատասխանեցի, վոր Բելոգորսկի բերդը հեռու չէ և վոր հավանորեն նորին գերազանցությունը չի հապաղի զորք ուղարկել նրա դժբախտ բնակիչներին ազատելու համար: Գեներալը գլուխը ճոճեց անվստահությամբ: «Կտեսնենք, կտեսնենք,—ասաց նա:—Այդ մասին մենք դեռ ժամանակ կունենանք խոսելու: Խնդրեմ՝ ինձ մոտ համեցեք մի բաժակ թեյ խմելու: ա՛յսոր իմ տանը ռազմական խորհուրդ կլինի: Դու կարող ես մեզ ճիշտ տեղեկություններ տալ այդ անպիտան Պուգաչովի և նրա զորքի մասին: Հիմա, առայժմ դու գնա հանգստացի»:

Յես գնացի ինձ հատկացված բնակարանը, ուր Մավելիչն արդեն տանտերութուն եր՝ անուձ, և անհամբեր սկսեց սպասել նշանակված ժամանակին: Ընթերցողը հեշտ կպատկերացնի, վոր յես փութացի ներկայանալ այդ խորհրդակցությանը, վորն այնպիսի ազդեցություն պիտի ունենար իմ ճակատագրի վրա: Նշանակված ժամին յես արդեն գեներալի մոտ եյի:

Նրա տանը յես տեսա քաղաքային չինովներին մեկին, հիշում եմ՝ մաքսատան դիրեկտորին—մի հաստ ու կարմրերես ծերուկի, գլադետից¹ կարած կափտանը² հագին: Նա սկսեց հարց ու փորձ անել ի վան Կուզմիչի մասին, վորին սանահայր եր անվանում, և հաճախակի իմ խոսքը կտրում եր լրացուցիչ հարցերով և խրատական նկատողություններով, վորոնք թեպետ և չեյին վկայում, վոր նա ռազմական արվեստին տեղյակ մարդ է, ապա համեմատյալ դեպս յերևան եյին հանում նրա ուշիմությունն ու բնական խելքը: Մինչ այս, մինչ այն՝ հավաքվեցին և մյուս հրավիրվածները: Յերբ ամենքը նստեցին և բոլորին մի-մի բաժակ թեյ տվին, գեներալը միանգամայն պարզ և մանրամասն բացատրեց բանի ելությունը. «Հիմա, պարոնայք—շարունակեց նա,—պետք է վճռել, թե մենք ինչպես պետք է

¹ Գլադետ—գործվածք, վորի հենքը մետաքս է, իսկ շարք՝ վոսկու կամ արծաթի թելեր—մեծ մասամբ կեղծ:

² Կափտան—աղամարդու վերնաշոր լայն փեղերով:

գործենք խոովարարների դեմ՝ հարձակողական թե՛ պաշտպանողական: Սույն յեղանակներից յուրաքանչյուրն ունի իր ոգուտե՛ ու մնասը: Հարձակողական գործողությունն ավելի հուսալի յե թշնամուն շուտափուլ ժողնչացնելու համար. պաշտպանողական գործողությունն ավելի հաստատ է և անվտանգ... Յեմ այսպես, սկսեմք ձայներ հավաքել որինական կարգով, այսինքն՝ սկսած աստիճանով կրտսերներից: Պ. պրապորշչիկ¹,—շարունակեց նա ինձ դառնալով:—Հաճեցեք մեզ պարզել ձեր կարծիքը:

Յես կանգնեցի և համառոտակի նկարագրելով նախ Պուգաչովին և նրա հրոսակը, հաստատապես ասացի, վոր ինքնակոչը հնար չունի կանոնավոր զորքի դիմադրելու:

Իմ կարծիքը չինովներին կողմից ընդունվեց ակնհայտ անբարեհաճությամբ: Դրանում նրանք տեսնում եյին խուճապայնություն և յերիտասարդի հանգսնություն: Լավեցին տերտունջի ձայներ և յես վորոշակի լսեցի ծծկեր բառը, կիսաձայն արտասանված մեկի կողմից: Գեներալը ինձ դարձավ և ժպիտով ասաց. «Պ. պրապորշչիկ. ռազմական խորհրդակցությունների ժամանակ առաջին ձայները սովորաբար տրվում են հոգուտ հարձակողական շարժումների. որինական կարգն այդ ե՛: Հիմա ըսկըսենք շարունակել ձայներ հավաքելը: Պ. կոլեժսկի խորհրդական², ասացեք ձեր կարծիքը»:

Գլադետի կափտան հագած ծերունին շտապով խմեց յերրորդ բաժակ թելը, վորի մեջ բավականաչափ ռոմ եր խառնած, և պատասխանեց գեներալին. «Յես կարծում եմ, ձերդ գերազանցություն, վոր չպետք է գործենք վնչ հարձակողական, վոչ ել պաշտպանողական»:

«Այդ ի՞նչպես թե, պարոն կոլեժսկի խորհրդական,—զարմացած առարկեց գեներալը:—Տակտիկան³ ուրիշ յեղանակներ չունի. պաշտպանողական կամ հարձակողական...»

¹ Պրապորշչիկ—ցարական բանակի կրտսեր սպայական աստիճան:

² Կոլեժսկի խորհրդական—քաղաքացիական աստիճաններից մեկը, վոր ցարական Ռուսաստանում կրում եյին պետական բոլոր ծառայողները՝ չինովներին բաց (աստիճանավորները):

³ Տակտիկա (հուն.)—գիտություն, վորը ուսումնասիրում է մարտավարության հիմունքները, զորաշարժերի կազմակերպումը և զորամասերը դավադրելու յեղանակները:

— Զերդ գերադասնություն, շարժվեցեք կաշառողական:

«Եհնե, ձեր կարծիքը հուշք վողջամիտ ե: Տակտիկան թույլ ե տալիս կաշառողական շարժում անել և մենք կողմնակիք ձեր խորհրդից: Կարելի կլինի անպիտանի գլխի համար խոստանալ... չթանասուն կամ մինչև իսկ հարյուր ուրբի... գաղտնի գումարից...»

— Յեվ այն ժամանակ,— ընդհատեց մաքսատան վերատեսուչը,— թող յես կիրգիզական վոչխար լինեմ և վոչ թե կոլեծակի խորհրդական, յեթե այդ գողերը մեզ չհանձնեն իրենց առամանին¹ վոտք ու ձեռքը չղթայած:

«Այդ մասին մենք դեռ կմտածենք ու կխոսենք,— պատասխանեց գեներալը:— Սակայն համենայն դեպս պետք ե ձեռնարկել նաև ռազմական միջոցներ: Պարոնայք, տվեք ձեր ձայներն ըստ որինական կարգի»:

Բոլոր կարծիքները հակառակ եյին իմին: Զինոյնիկներն ամենքն ել խոսում եյին գործի անհուսալիություն, հաջողություն անվստահելիության, զգուշություն և այլ նման բաների մասին: Բոլորն ել այն կարծիքին եյին, վոր ավելի խոհեմ կլինի մնալ թնդանոթների պաշտպանության տակ քարե հաստատուն պարիսպի ներսում, քան թե բաց դաշտում փորձել գնեքի բախտը: Վերջապես գեներալը բոլորի կարծիքները լսելուց հետո իր ծխամորճից թափ տվեց մոխիրը և հետևյալ ճառն արտասանեց.

«Տյարք իմ. յես պետք ե ձեզ հայտարարեմ, վոր յես իմ կողմից միանգամայն համամիտ եմ պարոն պրապորշչիկի կարծիքին, քանի վոր սուչն կարծիքը հիմնված ե առողջ տակտիկայի բոլոր կանոնների վրա, վոր համարյա միշտ գերադասում ե հարձակողական շարժումները պաշտպանողականից»:

Այս խոսքի վրա նա դադար առավ և սկսեց լցնել ծխամորճը: Իմ ինքնասիրությունը ցնծում եր: Յես հպարտությունմբ նայեցի չինոյնիկներին, վորոնք միմյանց հետ փսփսում եյին անբավական ու անհանգիստ տեսքով:

«Սակայն, տյարք իմ,— շարունակեց նա խոր հոգոցի հետ ծխի մի թանձր քուլա թողնելով,— յես չեմ համարձակվում այդքան մեծ պատասխանատվություն վերցնել, յերբ հարցը վերա-

բերում ե նորին արքայական մեծություն, իմ ամենավողորմած թագուհու՝ ինձ հավատացած գավառների ապահովությունը: Յեվ այսպես, յես համաձայնվում եմ ձայների մեծամասնության հետ, վորը վճռեց, թե ավելի խոհեմ և անվտանգ կլինի քաղաքի ներսում սպասել պաշարման, իսկ թշնամու հարձակումները հրետանու ույժով և (յեթե հնարավոր լինի) արտելքներով հետ մղել»:

Զինոյնիկներն իրենց հերթին ծաղրանքով նայեցին ինձ: Խորհրդակցությունը վերջացավ: Յես չեյի կարող չափսոսալ թուլությունը հարգելի գորականի, վորը հակառակ սեփական համոզման, վճռեց հետևել անտեղյակ ու անփորձ մարդկանց կարծիքներին:

Այս նշանավոր խորհրդակցությունից մի քանի ուր հետո մենք իմացանք, վոր Պուգաչովը հավատարիմ իր խոստման, մոտենում ե Ուրենբուրգին: Խոսվարարների գործք յես տեսա մտեցնում ե ինձ թվաց, վոր նրանց թիվը տասնքաղաքի պարսպի գլխից: Ինձ թվաց, վոր նրանց թիվը տասնպատիկ ավելացել ե վերջին հարձակումից հետո, վորին յես նապատիկ ավելացել ե վերջին հարձակումից հետո, վոր Պուգաչովը գրաներկա եյի: Նրանք ունեյին նաև հրետանի, վոր Պուգաչովը գրավել եր իր՝ արգեն իսկ նվաճած փոքրիկ բերդերում: Հիշելով խորհրդակցության վորոշումը, յես նախատեսում եյի յերկարատև արգելափակում Ուրենբուրգի պարիսպների մեջ և սրտնեղումից քիչ մնաց, վոր լաց լինեցի:

Յես չեմ նկարագրի Ուրենբուրգի պաշարումը, վոր պատմությունն ե պատկանում և վ. չ. թե ընտանեկան հուշագրություններին: Կարճ կասեմ, վոր սուչն պաշարումը տեղական իշխանության անզգուշության պատճառով կործանարար յեղավ բնակիչների համար, վորոնք սով և ամեն տեսակ աղետներ կրեցին: Հեշտ ե պատկերացնել, վոր կյանքը Ուրենբուրգում ամենաանտանելին եր: Ամենքը վհատությունմբ եյին սպասում իրենց բախտի վորոշմանը, ամենքն ախ ու վախ ելին քաշում թանգությունից, վոր իրոք սոսկալի յեր: Բնակիչները սովորեցին թնդանոթի ուղմբերին, վոր ընկնում եյին նրանց տան բակերը: Մինչև իսկ Պուգաչովի հրոսակները այլևս չեյին գրավում ընդհանուր հետաքրքրություն: Յես մեռնում եյի ձանձրությունից: Ժամանակն անցնում եր: Բելոգորսկի բերդից նամակներ չեյի ստանում: Բոլոր ճանապարհները կտրված եյին: Մարիա Իվանովնայից հեռու լինելն անտանելի չեր դառնում ինձ համար: Նրա վիճակի անհայտությունն ինձ տանջում եր: Իմ միակ բա-

¹ Առաման— այս տիտղոսն եյին կրում կազակների գործադեմները. փոխաբերաբար՝ առաջնորդ, հրոսակապետ:

վազանալթյունը ձի նստելն եր: Պուգաչովի վողորմածությամբ յես մի լավ ձի ունեյի, վորի հետ բաժանում ելի իմ աղքատիկ սնունդը և վորը նստած, ամեն որ դուրս ելի գալիս քաղաքից: Պուգաչովի ձիավորների հետ հրացանաձգության բռնվելու համար: Այս հրացանաձգությունների մեջ գերակշռությունը սովորաբար չարագործների կողմն եր, վորոնք կուշտ եյին, քեֆները տեղը և լավ ձիեր նստած: Քաղաքի վտիտ աչրուծին չեր կարողանում հաղթել նրանց: Յերբեմն դաշտ եր դուրս գալիս և մեր սոված հետևակագորը, սակայն ձյան խորությունը նրան խանգարում եր հաջողակ գործել ցաք ու ցրիվ ձիավորների դեմ: Հրետանին ապարդյուն զդրդում եր պատնեշի վրայից, իսկ դաշտում ձիերի ուժասպառության պատճառով խրվում եր ձյան մեջ ու չեր շարժվում: Այս պատկերն ունեյին մեր ռազմական գործողությունները: Ահա թե Որենբուրգի չինովնիկներն ինչն եյին անվանում զգուշություն և վողջամտություն:

Մի անգամ, յերբ ինչպես յեղավ մեզ հաջողվեց ցրել ու քշել խռովարարների բավական մի սովոր ամբոխ, յես ձիս քշեցի մի կազակի վրա, վոր հետ եր մնացել իր ընկերներէից: Յես արդեն պատրաստ էյի իմ թուրքական թրով հարվածել նրան, յերբ նա հանկարծ զլխարկը հանեց ու բղավեց. «Բարև՝ ձեզ, Պլոտր Անդրեյիչ: Աստծով ինչ հալի յեք»:

Յես նա յեցի նրան և ճանաչեցի մեր ուրյաղնիկին: Անասելի ուրախացա նրան հանդիպելուս համար: «Բարե՛, Մակարի-մի՛չ,—ասացի նրան:—Վաղմեց ե վոր դուրս ես յեկել Բերդորս-կից»:

«Վաղուց չե, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, հենց յերեկ եմ
վերադարձել այնտեղից: Նամակ ունեմ ձեզ տալու»:

— Ո՞ւր ե,—կանչեցի յես, ամբողջովին կրակ կտրելով:

«Մոտոս է, — պատասխանեց Մազկութիւնը ձեռքը ծոցը դնելով: — Յեա խոստացա Պալաշային մի կերպ հնար գտնել նամակը ձեզ հանձնելուն»: Այս ասելով նա ինձ հանձնեց ծախլած թղթի մի կտոր ու իսկուհն և եթ ձին քնեց հեռացավ: Յեա թուղթը բաց արի և սրտի թրթռումով կարդացի հետեւյալ տողերը.

«Աստուծուն հաճելի յեր ինձ հանկարծ զրկել հորից ու մորից, աշխարհիս յերեսին վոչ հարազատներ ունեմ, վոչ ել հովանավորներ: Դիմում եմ ձեզ, գիտենալով, վոր դուք միշտ ել իմ բարին եք կամեցել և վոր դուք պատրաստ եք ամեն մե-

կիրն ոգնելու: Աղոթում եմ ասածուն, վոր աչն համակը մի կերպ
հասնի ձեր ձեռքը: Մակսիմիչն ինձ խոստացավ այն հասցնել
ձեզ: Պալաշան Մակսիմիչից լսել եր նուշնպես, վոր նա հաճախ
հեռվից ձեզ տեսնում ե արտելքների ժամանակ և վոր դուք բո-
լորովին չեք պահպանում ձեզ և չեք մտածում նրանց մասին,
վորոնք արտասուքն աչքերին ձեզ համար աղոթք են անում
ասածուն: Յերկար ժամանակ յես հիվանդ եյի, իսկ յերբ առող-
ջացա, Ալեքսեյ Իվանովիչը, վորը մեղանում իշխանավոր ե-
ղարձել հանգուցյալ հայրիկի փոխարեն, հայր Գերասիմին հար-
կադրեց ինձ իրեն հանձնել, սպառնալով Պուգաչովի անունից:
Այլում եմ մեր տանը, հակողության տակ: Ալեքսեյ Իվանովիչն
ինձ հարկադրում ե իր հետ ամուսնանալ: Նա ասում ե, վոր
փրկել ե իմ կյանքը, վորովհետև ծածկել ե Ակուլինա Պամֆի-
լովնայի խաբեբայութունը, վորը չարագործներին ասել ե, թե
իբր յես նրա քրոջաղջիկն եմ: Իսկ ինձ համար ավելի հեշտ
ե մեռնել, քան թե կին լինել այնպիսի մի մարդու, ինչպիսին
Ալեքսեյ Իվանովիչն ե: Նա ինձ հետ շատ դաժան ե վարվում և
սպառնում ե, վոր չեթե խելքս գրուխս չհավաքեմ, և չհամաձայնվեմ,
ապա ինձ կտանի բանակատեղ՝ չարագործի մոտ և վորպես թե ինձ
հետ ել նուշնը կլինի, ինչ յեղավ Լիզավետա Խարլովայի¹ հետ:
Յես խնդրեցի Ալեքսեյ Իվանովիչին, վոր ինձ ժամանակ տա մտա-
ծելու: Նա համաձայնվեց սպասել նորից չերեք որ, իսկ յեթե
յերեք ուրից հետո յես նրան մարդու չգնամ, աչն ժամանակ
այլևս մոչ մի փրկութուն չի լինի ինձ: Սիրելի Պյոտր Անդրեյ-
իչ. դուք եք իմ միակ հովանավորը, պաշտպանեցեք խեղճիս:
Խնդրեցեք գններալին և բոլոր հրամանատարներին՝ շտապել
սիկուբս ուղարկել մեզ, ինքներդ ել յեկեք, չեթե կարող եք:
Մնամ խոնարհաբար ձեր խեղճ վորդուհի

Մարիա Միլոտնովա»:

Այս նամակը կարդալով քիչ մնաց, վոր խելքս թոցննյի:
Յես դեպի քաղաք սլացա, անողորմաբար խթանելով իմ խեղճ

1 Տատիշևսկայա³ Երեղի պարետի աղջիկը, լորը Նիժնե-Ողեբնայա կոչ-
ված ամուլթյան պետի կինն էր։ Այս բերգերը գրավելուց հետո Պուգաչովը
մահապատի յեր յենթարկէի Պարոլայի հորը, մորը և ամուսնուն, իսկ նրան,
լորպեւ գեղատեսիլ կնոջ, դարձրել էր իր հարճը։ Մի լորոշ ժամանակ անց
այս կինը ևս սպանվեց։

ձիուհին: Զանապարհին ել ինչ ասես, վոր չեյի ծրագրում դժբախտ աղջկան փրկելու համար և վոչ մի հնար չկարողացա մտածել: Քաղաք հասնելով, յես ուղիղ գեներալի մոտ գնացի և շտապով ներս վազեցի:

Գեներալը հետ ու առջ եր գնում իր սենյակում, ծխելով կոճղափայտից պատրաստած իր ծխամորճը: Ինձ տեսնելով նա կանգ առավ: Հավանորեն իմ տեսքը նրան աղջեցրեց. նա հոգատարութեամբ հարց ու փորձ արեց իմ շտապ գալու պատճառի մասին: «Ձերդ գերազանցություն, — ասացի յես նրան, — զիմում եմ ձեզ ինչպես հարադատ հորս. ի սեր աստծու, մի մերժեք իմ խնդիրը. հարցը իմ ամբողջ կյանքի յերջանկությանն և վերաբերում»:

«Ի՞նչ ե պատահել, սիրելիս, — հարցրեց ապշած ծերունին: — Ի՞նչ կարող եմ անել քեզ համար: Ասա»:

— Ձերդ գերազանցություն, հրամայեցեք, վոր ինձ մի վաշտ զինվոր և մի հիսնյակ կազակներ տան և թույլ տվեք Բելոգորսկի բերդը մաքրեմ:

Գեներալը աչքերը սևեռեց ինձ վրա, յերևի կարծելով, վոր յես գժվել եմ (վորում նա համարյա թե չսխալվեց):

«Այդ ի՞նչպես: Մաքրել Բելոգորսկի բերդը», — ասաց նա վերջապես:

— Հաջողության համար յերաշխավորում եմ, — յեռանդով պատասխանեցի յես: — Միայն թե՛ ինձ թողեք:

«Վհչ, յերիտասարդ, — ասաց նա գլուխը ճռճելով: — Այդպիսի մեծ տալածության վրա թշնամին ձեզ հեշտութեամբ կկտրի գլխավոր ռազմակետի կոմունիկացիայից¹ և կատարյալ հաղթություն կտանի ձեր դեմ: Կտրված կոմունիկացիան...»

Յես վախեցա, տեսնելով վոր նա տարվում ե ռազմական դատողություններով և շտապեցի ընդհատել նրան. «Կապիտան Միրոնովի աղջիկը, — ասացի յես նրան, — ինձ նամակ ե գրել. նա ոգնություն ե խնդրել. Շվարբինը նրան հսրկադրում ե իր հետ ամուսնանալ»:

«Միթե՛ Ո՞, այդ Շվարբինը ամենամեծ Schelm-ն² և յես թե ձեռքս ընկնի, յես կհրամայեմ 21 ժամվա ընթացքում

¹ Կոմունիկացիա (լատ.) — կոմունիկացիոն ուղիները հաղորդակցության այն ճանապարհներն են, վորոնք կապում են բանակի զբաղված վայրը իր մասնաճարարման հենակետի հետ:

² Schelm — շելմ (գերմ.) — խարդախ, ստահակ մարդ:

դատել և մենք նրան կգնդակահարենք բերդի պարապետի¹ վրա: Իսկ առայժմ պիտո յե համբերություն ունենալ...»

— Համբերություն ունենալ, — գոռացի յես ինձ կորցրած: — Իսկ մինչ այդ կամուսնանա՞մ Մարիա Իվանովնայի հետ...

«Ո՞, — առարկեց գեներալը: — Դա դեռ դժբախտություն չե. նրա համար ավելի լավ կլինի առայժմ լինել Շվարբինի կինը. նա հիմա կարող ե հովանավորել այդ աղջկան, իսկ յերբ մենք նրան կգնդակահարենք, այն ժամանակ, աստված վողորմած ե, նրան կգնդակահարենք, այն ժամանակ, աստված վողորմած ե, կգտնվեն և լավ փեսացուներ: Գեղեցիկ և յերիտասարդ այրիները տանը չեն մնում, այսինքն յես ուղում եյի ասել, վոր յերիտասարդ այրին ավելի շուտ կգտնի իրեն ամուսին, քան թե աղջիկը»:

— Ավելի շուտ կհամաձայնվեմ մեռնել, — ասացի յես կատաղած, — քան թե նրան զիջել Շվարբինին:

«Բա՛, բա՛, բա՛, բա՛, — ասաց ծերունին: — Ինձ յես հասկանում եմ, վոր դու սիրահարված ես Մարիա Իվանովնային: Ո՞, դա ուրիշ բան ե. խեղճ տղա: Բայց այնուամենայնիվ յես չեմ կարող քեզ մի վաշտ զինվոր և մի հիսնյակ կազակ տալ: Այդ արշավանքն անմիտ բան կլինի. յես չեմ կարող դա վերցնել իմ պատասխանատվության վրա»:

Յես մնացի գլխիկոր. հուսահատությունն ինձ պատեց: Հանկարծ մի միտք անցավ իմ գլխով. թե ինչ եր դա, ընթերցողն այն կտեսնի հետևյալ գլխում, ինչպես ասում են հնամենի վիպագիրները:

¹ Պարապետ (ֆր.) — պարիսպ, պատնեշ, պատվար (մեծ մասամբ՝ քերդի, ամրոցի), հողաթուճառ:

Խ Ռ Ո Վ Ա Ր Ա Ր Ա Վ Ա Ն Ը

Կուշտ եր առյուծն այդ պահին, թեև ի ծնե կատաղի—
«Իմ քարանձավը, ասա, ինչո՞ւ շնորհ բերեցիր»—
Հարցրեց նա սիրալիր։

Ա. Սուխարով

Յես թողի գեներալին և շտապեցի գեպի իմ բնակարանը։ Սավելին ինձ դիմավորեց իր սովորական հորդորանքով։ «Դու յեղ հավաս ունես, տեր իմ, գլուխ դնել հարբած ավազակների հետ։ Միթե բոյարինին¹ վայել գործ ե դա։ Ո՛վ գիտե՝ ինչ կգա գլխներին—ժամանակը չար ե. վոտքով-գլխով կկորչես։ Են ել մի բան եր, թե ասենք թուրքերի կամ շվեդների դեմ կռվի գնալիր. թե չե, ասելն ել ամոթ ե՝ ախր համ վրա յես քշում»։

Յես նրա խոսքը կտրեցի հարցով. ընդամենն ինչքան փող ունեմ։ «Բեզ հերիք կանի,—պատասխանեց նա ինքնագոհ տեսքով։—Մրիկաներն ինչքան ուշադիր տնտղեցին ամեն քունջ ու պոճախ, չես ելի կարողացա թագցնել»։ Այդ խոսքերի հետ նա գրպանից հանեց մի յերկար, գործված քսակ՝ լի արծաթով։ «Սավելիչ,—ասացի չես նրան,—տուր ինձ հիմա դրա կեսը, իսկ մնացածը վերցրու քեզ։ Յես գնում եմ Բելոգորսկի բերդը»։

«Տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ,—ասաց բարի դաստիարակս դողդոջուն ձայնով։—Աստճուց վախեցիր. դու ի՞նչպես պիտի ձանապարհ ընկնես հիմա, յերբ ավազակների ձեռքից վոչ մի տեղ գնալ չի կարելի։ Գոնե ծնողներիդ խղճա, թե վոր ինքդ քեզ չես մեղքանում։ Ո՛ւր պիտի գնաս։ Ինչո՞ւ։ Մի քիչ սպասիր, զորքերը կգան, բոլոր ավազակներին կբռնոտեն, են ժամանակ գնա հւր վոր ուզում ես»։

¹ Боярин—խոշոր ազնվական հին Ռուսաստանում։

Բայց իմ դիտավորութունը հաստատ եր։ «Այլևս ուշ ե խորհուրդներ տալ,—պատասխանեցի յես ծերունուն։—Յես պետք ե գնամ, յես չեմ կարող չգնալ։ Հոգ մի անի, Սավելիչ, ասոված վողորմած ե, յերեկ-կտեսնվենք։ Բայց տես՝ չլինի ափսոսաս ու ժլատութուն անես։ Բեզ համար ինչ վոր պետք լինի, կգնես՝ թեկուզ թանգ գնով։ Այդ փողերը չես քեզ եմ նվիրում։ Յեթե յերեք որից չվերադառնամ...»

«Եդ ի՞նչ ես ասում, տեր իմ,—ընդհատեց ինձ Սավելիչը։—Լինելու բան ե, վոր քեզ մենակ թողնեմ։ Եդ մեկը դու յերազիդ ել չես կարող ինձնից խնդրել։ Համա վոր դու արդեն վճռել ես գնալ, են ժամանակ յես, թեկուզ վոտով, կգամ քո հետևից և քեզ մենակ չեմ թողնի։ Լինելու բան ե, վոր յես առանց քեզ նստեմ պարսպի ներսում։ Ի՞նչ ե, գժվել եմ, հա։ Դու կամքն ե, տեր իմ, բայց յես քեզնից ձեռք չեմ քաշի»։

Յես գիտելի, վոր իզուր ե վիճել Սավելիչի հետ և թույլ տվի նրան ձանապարհի պատրաստութուն տեսնել։ Կես ժամից յես նստեցի իմ լավ նժույգը, իսկ Սավելիչը՝ մի վտիտ ու կաղ ձի, վոր նրան ձրի տվեց քաղաքի բնակիչներից մեկը, միջոցներ չունենալով կերակրելու նրան։ Մենք ուղղվեցինք գեպի քաղաքի դարպասները. պահապանները մեզ բաց թողին. մենք դուրս լեկանք Որենբուրգից։

Սկսում եր միջնել։ Ձանապարհս գնում եր Բերդսկ կոչված ավանով, վորը Պուգաչովի հանգրվանն եր։ Ուղիղ ձանապարհը ծածկված եր ձյունով, սակայն տափաստանի վրա ամենուր նկատելի եյին ձիավորների ամեն ուր նորոգվող հետքերը։ Ձիա ընթանում եր խոշոր վազքով։ Սավելիչը հազիվ եր կարողանում հեռվից հետևել և ամեն ըուպե ձայն եր տալիս ինձ. «Կամաց, տեր իմ, ի սեր աստճո՛ւ կամաց. իմ անիծյալ քոստը հազիվ ե հասնում քո յերկար-վոտանի դեի հետևից։ Ախր ո՞ւր ես շտապում։ Լավ եր, թե քեֆի եյինք կանչվել, թե չե, արի տես, վոր կորստյան անդունդն ենք քշում... Պյոտր Անդրեյիչ, տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ... Մի սպանի... Աստված իմ, տիրոջ յերեխեն ձեռից գնաց»։

Շուտով առկայծեցին Բերդսկի կրակները։ Մենք մոտեցանք խրավանդներին՝ ավանի բնական ամրութուններին։ Սավելիչն ինձնից հետ չեր մնում, չընդհատելով իր աղերսալից պաղատանքը։ Յես հույս ունեյի ավանի կողքով ապահով

Խ Ռ Ո Վ Ա Ր Ա Ր Ա Վ Ա Ն Ը

Կուշտ եր առյուծն այդ պահին, թեև ի ծնե կատաղի՝
«Իմ քարանձավը, աստ, ինչո՞ւ շնորհ բերեցիր» —
Հարցրեց նա սիրալիր։

Ա. Սումարոկով

Յես թողի գեներալին և շտապեցի դեպի իմ բնակարանը։ Մավելին ինձ դիմավորեց իր սովորական հորդորանքով։ «Դու յեղ հավաս ունես, տեր իմ, գլուխ դնել հարձած ավազակների հետ։ Մի՞թե բոյարինին¹ վայել գործ ե դա։ Ո՛վ գիտե՝ ինչ կգա գլխներին—ժամանակը չար ե. վտաքով-գլխով կկորչես։ Են ել մի բան եր, թե ասենք թուրքերի կամ շվեդների դեմ կռվի գնայիր. թե չե, ասելն ել ամոթ ե՝ ախր հւմ վրա յես քշում»։

Յես նրա խոսքը կտրեցի հարցով. ընդամենն ինչքան փող ունեմ։ «Քեզ հերիք կանի,—պատասխանեց նա ինքնագոհ տեսքով։—Սրիկաներն ինչքան ուշադիր տնտղեցին ամեն քուշ ու պուճախ, յես ելի կարողացա թագցնել»։ Այդ խոսքերի հետ նա գրպանից հանեց մի յերկար, գործված քսակ՝ լի արծաթով։ «Մավելիչ,—ասացի յես նրան,—տուր ինձ հիմա դրա կեսը, իսկ մնացածը վերցրու քեզ։ Յես գնում եմ Բելոգորսկի բերդը»։

«Տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ,—ասաց բարի դաստիարակս գող-դոջուն ձայնով։—Աստճուց վախեցիր. դու ի՞նչպես պիտի ձա-նապարհ ընկնես հիմա, յերբ ավազակների ձեռքից վոչ մի տեղ գնալ չի կարելի։ Գոնե ծնողներիդ խղճա, թե վոր ինքդ քեզ չես մեղքանում։ Ո՞ւր պիտի գնաս։ Ինչո՞ւ։ Մի քիչ սպասիր, գործերը կգան, բոլոր ավազակներին կբռնոտեն, են՝ ժամանակ գնա հւր վոր ուզում ես»։

¹ Боярин—խոշոր ազնվական հին Ռուսաստանում։

Բայց իմ դիտավորութունը հաստատ եր։ «Այլևս ուշ ե խորհուրդներ տալ,—պատասխանեցի յես ծերունուն։—Յես պետք ե գնամ, յես չեմ կարող չգնալ։ Հոգ մի անի, Մավելիչ. ասոված վողորմած ե, յերեկ կտեսնվենք։ Բայց տես՝ չլինի ավսոսաս ու ժլատութուն անես։ Քեզ համար ինչ վոր պետք լինի, կգնես՝ թեկուզ թանգ գնով։ Այդ փողերը յես քեզ եմ նվիրում։ Յեթե յերեք որից չվերադառնամ...»

«Եդ ի՞նչ ես ասում, տեր իմ,—ընդհատեց ինձ Մավելիչը։—Լինելու բան ե, վոր քեզ մենակ թողնեմ։ Եդ մեկը դու յերա-զիդ ել չես կարող ինձնից խնդրել։ Համա վոր դու արդեն վճռել ես գնալ, են ժամանակ յես, թեկուզ վոտով, կգամ քո հետևից և քեզ մենակ չեմ թողնի։ Լինելու բան ե, վոր յես առանց քեզ նստեմ պարսպի ներսում։ Ի՞նչ ե, գովել եմ, հա։ Քո կամքն ե, տեր իմ, բայց յես քեզնից ձեռք չեմ քաշի»։

Յես գիտեցի, վոր իզուր ե վիճել Մավելիչի հետ և թույլ տվի նրան ձանապարհի պատրաստութուն տեսնել։ Կես ժամից յես նստեցի իմ լավ նժույգը, իսկ Մավելիչը՝ մի վտիտ ու կաղ ձի, վոր նրան ձրի տվեց քաղաքի բնակիչներին մեկը, միջոցներ չունենալով կերակրելու նրան։ Մենք ուղղվեցինք դեպի քաղա-քի դարպասները. պահապանները մեզ բաց թողին. մենք դուրս յեկանք Որենբուրգից։

Միսում եր միջնել։ Ճանապարհս գնում եր Բերդսկ կոչված ավանով, վորը Պոզգաչովի հանգրվանն եր։ Ուղիղ ձանապարհը ծածկված եր ձյունով, սակայն տափաստանի վրա ամենուր նկատելի եյին ձիավորների ամեն որ նորոգվող հետքերը։ Ձիս ըն-թանում եր խոշոր վազքով։ Մավելիչը հազիվ եր կարողանում հեռվից հետևել և ամեն ըոպե ձայն եր տալիս ինձ. «Կամաց. տեր իմ, ի սեր աստճո՞ կամաց. իմ անիծյալ քոստուր հազիվ ե հասնում քո յերկար-վոտանի դեկի հետևից։ Ախր հւր ես շտա-պում։ Լավ եր, թե քեֆի եյինք կանչվել, թե չե, արի տես, վոր կորստյան անդունդն ենք քշում... Պյոտր Անդրեյիչ, տեր իմ, Պյոտր Անդրեյիչ... Մի սպանի... Ասոված իմ, տիրոջ յերեխեն ձեռից գնաց»։

Շուտով առկայծեցին Բերդսկի կրակները։ Մենք մոտե-ցանք խրավանդներին՝ ավանի բնական ամրություններին։ Մավելիչն ինձնից հետ չեր մնում, չընդհատելով իր աղերսալից պաղատանքը։ Յես հույս ունեյի ավանի կողքով ապահով

անցնել, չերբ հանկարծ կիսախափարի մեջ, ուղիղ իմ առջև տեսա հինգ գեղջուկներ, մահակներով զինված. դա Պուգաչովի հանգրվանի առաջավոր պահակախումբն էր: Մեզ ձայն տվին: Նշանաբանը չիմանալով, յես ուզում եյի լռելյալն անցնել նրանց մոտով, բայց նրանք իսկույն և եթ շրջապատեցին ինձ և նրանցից մեկը ձանկեց ձիուս սանձը: Յես սուրս հանեցի և խփեցի գեղջուկի գլխին. գդակը փրկեց նրան, սակայն նա չերերաց ու սանձը ձեռքից թողեց: Մյուսները շփոթվեցին և փոքր ինչ հեռու փախան. յես ոգտվեցի այդ բոպեյից, խթանեցի ձիւս ու սլացա:

Վերահաս գիշերվա մութը կարող էր ինձ փրկել ամեն տեսակ վտանգից, յերբ հանկարծ, հետ նայելով տեսա, վոր Սավելիչն ինձ հետ չէ: Խեղճ ծերունին իր կաղ ձիով չեր կարողացել պրծնել ավազակների ձեռքից: Ճարս լինչ էր: Մի քանի բոպե նրան սպասելուց հետո և հավաստիանալով, վոր նա բռնված է, յես շրջեցի ձիուս գլուխը և հետ դարձա նրան ազատելու:

Խրավանդին մոտենալով, հեռվից յես լսեցի աղմուկ, աղաղակներ և իմ Սավելիչի ձայնը: Յես ավելի արագացրի ձիուս ընթացքը և շուտով նորից ընկա պահակող գեղջուկների մեջ, վորոնք մի քանի բոպե առաջ ինձ կանգնեցրել էին: Սավելիչը նրանց մեջն էր: Նրանք ծերունուն իջեցրել էյին ձիուց և պատրաստվում էյին նրան կապտել: Իմ մոտենալը նրանց ուրախացրեց: Աղաղակներով հարձակվեցին ինձ վրա և մի ակնթարթում քարշ տվին ձիուս վրայից: Նրանցից մեկը, ըստ լերևույթին գլխավորը, հայտնեց մեզ, վոր նա իսկույն և եթ մեզ կտանի թագավորի մոտ: «Իսկ մեր տերը, — ավելացրեց նա, — իրավունք ունի հրամայելու՝ ձեզ հիմա՞ կախեն, — թե սպասենք առավոտ լուսին»: Յես չընդդիմացա. Սավելիչը հետևեց իմ որինակին և պահակները հանդիսավոր կերպով մեզ տարան:

Մենք կտրեցինք խրավանդը և մտանք ավանը: Բոլոր խրճիթներում կրակներ էյին վառվում: Աղմուկն ու աղաղակները լսվում էյին ամենուր: Փողոցում յես բազմաթիվ մարդիկ տեսա, բայց մթուղթյան մեջ վոչ վոք մեզ չնկատեց և հանձինս ինձ չնկատեց Որենբուրգի սպային: Մեզ ուղիղ տարան յերկու փողոցների խաչաձևման անկյունում գտնվող խրճիթը: Դարպասի մոտ կային գինու մի քանի տակառներ և յերկու թնդանոթ: «Ահա և պալատը, — ասաց գեղջուկներից մեկը, — իսկույն կտեղեկացնենք ձեր մասին»: Նա մտավ խրճիթը: Յես նայեցի Սավելիչին. ծերունին խաչակնքում էր, քթի տակ աղոթք մրմըն-

ջալով: Յերկար սպասեցի յես. վերջապես գեղջուկը վերադարձավ և ասաց ինձ. «Գնա, մեր տերը հրամայեց ներս թողնել սպային»:

Յես մտա խրճիթը կամ պալատը, ինչպես անվանում էյին գեղջուկները: Ներսը լուսավորված էր յերկու ճարպամոմով, իսկ պատերը պաստառել էին վոսկեզոծ թղթով. սակայն, յերկար նստարանները, սեղանը, թոկից կախած լվացարանը, մեխից քարշ յերեսսրբիչը, անկյունում դրված ունեղին և լայն թարեքը՝ վրան կճուճներ, — ամեն ինչ այնպես էր, ինչպես սովորական խրճիթում: Պուգաչովը նստած էր սրբերի պատկերների տակ, կարմիր կաֆտանը հագին, յերկարավուն գդակը գլխին և ձեռքերը հանդիսավոր կերպով մեջքին դրած: Շինծու քծնության տեսքով նրա մոտ կանգնած էին մի քանիսն իր գլխավոր ընկերներից: Յերևում էր, վոր Որենբուրգից սպա դալու լուրը խռովարարների մեջ մեծ հետաքրքրություն էր դարթեցրել և, վոր նրանք պատրաստվել էին ինձ հանդիսավորությամբ դիմավորելու: Պուգաչովն ինձ ճանաչեց առաջին իսկ հայացքից: Նրա կեղծ հանդիսավորությունը հանկարծ չքացավ: «Ա, ձերդ բարեծնություն, — ասաց նա ինձ աշխուժությամբ: — Ի՞նչպես եք: Բարի լինի. ինչի՞ յեք յեկել»: Յես պատասխանեցի, վոր գնում եյի իմ գործով և վոր նրա մարդիկ ինձ կանգնեցրին: «Իսկ լինչ գործով», — հարցրեց նա ինձ: Յես չգիտեյի՝ ինչ պատասխանել: Պուգաչովը յենթադրելով, վոր յես չեմ ուզում բացատրություն տալ վկաների ներկայությամբ, դարձավ իր ընկերներին և նրանց հրամայեց դուրս գնալ: Բոլորը հնազանդվեցին, բացի յերկուսից, վորոնք տեղերից չշարժվեցին: «Խոսի՛ր համարձակ, — ասաց ինձ Պուգաչովը. — սրանցից յես վոչինչ չեմ թագնում»: Յես նայեցի ինքնակոչի մտերիմներին: Նրանցից մեկը՝ վտիտ ու կուզիկ մի ծերունկ — ճերմակ մորուքով, աչքի ընկնող վոչինչ չուներ, բացի կապտագույն ժապավենից, վոր պատել էր ուսովը, գորշ արմյակի վրայից: Բայց յես հավիտյանս չեմ մոռանա նրա ընկերոջը: Նա բարձրահասակ էր, մարմնեղ ու լայնաթիկունք, և ինձ թվաց մոտ քառասունհինգ տարեկան: Թավ, շեկ մորուքը, գորշ պապղուն աչքերը, քիթը՝ առանց քթածակների և ճակատի ու աչտերի վրայի կարմրավուն բծերը անմեկնելի մի արտահայտություն էին տալիս նրա չեչոտ, լայն դեմքին: Նա հագին ուներ կարմիր շալիկ, կիրգիզական խալաթ և կաղակի շալվար: Առաջինը (ինչպես հետո

իմացա) փախստական կապրալ Բելոբորոդով¹ եր. յերկրորդը՝ Աֆանասի Սոկոլովը (Խլոպուշա² կոչեցյալ) աքսորական մի հանցավոր, վորը չբեք անգամ փախել եր Սիբիրի հանձնորեն-րից: Չնայած այն զգացումներին, վոր սաստիկ հուզում եյին ինձ, իմ յերեւակայությունը խիստ զբաղեցնում եյին այս մարդիկ, վորոնց մեջ այսպես անսպասելի ընկել ելի յես: Սակայն Պուգաչովն ինձ ուշքի բերեց իր հարցով. «Ասա, ի՞նչ գործով ես դու Որենբուրգից դուրս յեկել»:

Արտասովոր մի միտք ծագեց իմ գլխում: Ինձ թվաց, թե նախախնամությունը, վոր սրանով յերկրորդ անգամ եր ինձ բերում Պուգաչովի մոտ, առիթ եր տալիս իմ դիտավորությունն իրագործելու: Յես վճռեցի ոգտվել դրանից և դեռևս անելիքս չմտածած, պատասխանեցի Պուգաչովի հարցին.

— Յես գնում եյի Բելոբորոսկի բերդը մի վորբուհու փրկելու, վորին այնտեղ նեղացնում են:

Պուգաչովի աչքերը փայլատակեցին: «Իմ մարդկանցից ով ե համարձակվում վորբուհու նեղացնել,—գոռաց նա:—Յոթ գլուխ ել վոր նա ունենա, իմ դատաստանից չի ազատվի: Ասա, ով ե հանցավորը»:

— Շվաբրինն ե հանցավորը, — պատասխանեցի յես:—Նա բանտարկած պահում ե այն աղջկան, վորին դու չբեք կնոջ մոտ հիվանդ տեսար, և զոռով ուզում ե հետն ամուսնանալ:

«Յես Շվաբրինին խելքի կբերեմ,—անավոր ձայնով ասաց Պուգաչովը:—Նա կիմանա, թե իմ որոք ինչպես կարելի յե բռնություն բանեցնել և ժողովրդին նեղացնել: Յես կկախեմ նրան»:

«Հրամայիր մի խոսք ասեմ,—ասաց Խլոպուշան խռպոտ ձայնով:—Դու շտապեցիր Շվաբրինին բերդապետ նշանակել, իսկ հիմա ել շտապում ես նրան կախել: Դու կազակներին արդեն

1 Ի. Ն. Բելոբորոդով—նախկին հրետավոր՝ շաքաձայն հասարակ զինվոր ե յեղել ցարական բանակում, պուգաչովյան շարժման աչքի ընկնող մասնակիցներից, վոր ապստամբներից Պերմի շրջանի գործարաններում աշխատող ձորա-բանվորներին:

2 Խլոպուշա—գյուղացի, ապստամբության ամենաականավոր ղեկավարներից մեկը, վորը Ուրալի գործարաններում ձորա-բանվոր եր: Գործարանից քանիցս կատարած փախուստների համար կառավարությունը խեղանդամ եր դարձրել նրան: Առաջնորդել ե Ուրալի ապստամբ բանվորներին դուրսբերել: Գլխավորած ե 1775 թ.:

վերավորել ես, աղնվականին նրանց պետ նշանակելով. դեհ ել մի վախեցնի աղնվականներին—առաջին չարախոսության հիման վրա նրանց կախաղան հանելով»:

«Չպետք ե նրանց վնչ խղճալ, վոչ ել շնորհ անել,—ասաց կապուշտ ժապավենավոր ծերուկը:—Շվաբրինին կախելը ցավ չե, համա թե վատ չի լինի և՛ պարոն սպային մի լավ հարցաքննել, թե ինչո՞ւ յե բարեհաճել շնորհ բերել մեզ մոտ: Յեթե նա քեզ թագավոր չի ճանաչում, ապա հարկավոր չի քեզ մոտ դատաստան փնտռել. իսկ թե վոր ճանաչում ե, ինչո՞ւ նա մինչև այսօր նստել ե Որենբուրգում քո թշնամիների հետ միասին: Արդոք չի՞ս հրամայի դրան դատաստանատուն տանել և այնտեղ կրակը մի լավ թեթացնել. ինձ այնպես ե յերևում, վոր նորին վորդորձածությունը մեզ մոտ ուղարկված ե Որենբուրգի հրամանատարների կողմից»:

Ծեր չարագործի տրամաբանությունն ինձ բավական համոզիչ թվաց: Իմ ամբողջ մաքմնով մի դող անցավ այն մտքից, թե յես ում ձեռքում եմ: Պուգաչովը նկատեց իմ հուզմունքը: «Հը՞, ձերդ բարեծննդություն,—ասաց նա ինձ աչքով անելով:—Իմ ֆելդմարշալը, կասենաս՝ խելք բան ե ասում: Դո խելքն ի՞նչ ե կարում»:

Պուգաչովի ծաղրանքը վերադարձրեց իմ աշխուժությունը: Յես հանգիստ պատասխանեցի, վոր գտնվում եմ նրա իշխանության տակ և վոր նա ազատ ե ինձ հետ վարվելու, ինչպես ինքը կկամենա:

«Բարի,—ասաց Պուգաչովը:—Հիմա ինձ ասա, թե ի՞նչ դրության մեջ ե ձեր քաղաքը»:

— Փառք աստուծո, — պատասխանեցի յես. — ամեն ինչ լավ ե:

«Լավ ե,—կրկնեց Պուգաչովը:—Իսկ ժողովուրդը սովից կոտորվում ե»:

Ինքնակոչը ճիշտ եր ասում, բայց յես ըստ յերգման պարտականության սկսեցի հավատացնել, վոր այդ բոլորը դատարկ լուրեր ե և վոր Որենբուրգում ամեն տեսակի բավականաչափ պաշար կա:

«Տեսնում ես,—մեջ ընկավ ծերուկը,—վոր նա քեզ յերես առ յերես խաբում ե: Բոլոր փախստականները միաբերան պատմում են, վոր Որենբուրգում սով ու համաճարակ ե, վոր այնտեղ լեշ են ուտում, այն ել փառք՝ յեթե ճարում են, իսկ նո-

ըին վողորձածուլթունը հավատացնում է մեզ, վոր ամեն ինչ առատ է այնտեղ: Յեթե դու ուզում ես Շվաբերինն կախել, ապա լավ կանես նույն այդ կախաղանից կախես և աչս կտրի՛ճին, վորպեսզի վոչ վոք չնախանձի»:

Անիծյալ ծերունու խոսքերը կարծես թե տատանեցին Պուլգա-
նովին: Բարեբախտաբար Նյուպոլշան սկսեց հակառակել իր ընկե-
րոջը: «Հերիք, Նահմիշ,—ասաց նա:—Գեղ վոր մնա՝ ամեն ինչ
կխեղդես ու կմորթես: Ի՞նչ մի աժդահան ես: Տեսնում եմ, հրեն
հոգիդ տալիս ես: Մի վոտքդ գերեզմանումն ե, բայց ուրիշներ
տունն ես քանդում: Գի՞շ արյուն կա խղճիդ վրա»:

— Ի՞նչ ե, դու սուրբ ես, ելի, — առարկեց Բեկրբորոդովը։
— Եթ վորտեղի՞ց դու խղճմտանք ձեռք բերեցիր։

«Իհարկե, — պատասխանեց Խլոպուշան, — յես ել եմ մեղապարտ և այս ձեռքը (այդ խոսքերի հետ նա սեղմեց իր վոսկրոտ ըռունցքը և թևքերը հետ ծալելով մերկացրեց մազոտ թևը), այս ձեռքն ել ե մեղավոր թափած քրիստոնեական արյան համար: Բայց յես հակառակորդիս եմ սպանել, և վոչ թե հյուրիս, բաց ճանապարհի վրա և մութ անտառում և վոչ թե տանը, վառարանի վրա վեր ընկած՝ լախտով ու կոթակով, և վոչ թե կնկա չարախոսությամբ»:

Մերունին յերեսը շուռ տվեց և քթի տակ մրթմրթաց.
«Ճոթուած քթածակեր»...

— Ի՞նչ ես քնիչում, պառավ,—գոռաց իտպուշան։—Յես քեզ ցույց կտամ ձոթոած քթածակեր. սպասիր, քո ժամանակն ել կգա, աստծմով դու յեկ կառնես քալիաթիհների հոտը... Իսկ առայժմ ուշքդ վրադ պահի, քանի չեմ պոկել ցանցաւ մորուքդ։

«Պարոն լեհնարալներ, — հանդիսավոր ձայնով խոսեց Պոլզա-
չովը: — Հերիք ե վիճեք: Յավ չե, լեթե Որենբուրգի բոլոր շները
մի միջնափայտից կախվեյին ու վոտքերը ձգեյին. ցաֆլ այն
կլինի, յերբ մեր շներն իրար գզգզեն: Դե, հաշտվեցեք»:

Խլուպուշան և Բեղբորոգովը վոչ մի բառ չասացին և մոռալ նայեցին իրար: Յես անհրաժեշտ համարեցի խոսակցությունը փոխել, վո՞րն ինձ համար շատ վատ կարող եր վերջանալ, և դառնալով Պոգաչովին, ասացի ուրախ դեմքով. «Ա՛խ, քիչ մնաց մոռանալի քեզ շնորհակալություն հայտնել ձիու և քուրքի համար: Առանց քեզ յես քաղաք չեյի հասնի և կսառչեյի ճանապարհին»:

Խորամանկությունս անցավ: Պուզաչովի դեմքը բացվեց:

«Պարտքը տալով, մեղքը լալով,—ասաց նա աչքով անելով և
կոպերը կկոցելով,— Ապա մի պատմի ինձ հիմա թե դու ԲՅՆՀ
գործ ունես աչն աղջկա հետ, զորին Շվաբրինը նեղացնում ե:
Զիրնի՛ ջահել սրտիդ սիրեկանն ե, հը՞:

—Նա իմ հարսնացուն է, — պատասխանեցի ինս Պուգաչովին, տեսնելով Վոր արամադրուծթյունը դեպի լավը գնաց և կարիք չկա իսկուծթյունը թագգնելու:

«Քո հարսնացո՞ւն,—գոռաց Պուգաչովը։—Ինչո՞ւ դու առաջուց չասացիր։ Դե մենք քեզ կնշանենք և քո հարսանիքին ել քեֆ կանենք»։ Հետո դառնալով Բելոբորոդովին. «Լսի՛ր, ֆելդշմարտալ։ Մենք նորին բարեօննդության հետ հին բարեկամներ ենք. նստենք ընթրիք անենք, առավոտվա չաբը իրելվա բարուց լավ ե։ Վաղը կտեսնենք, թե ինչ կանենք սրա հետ»։

Յես ուրախությամբ կ'ըրթարվեյի նրա առաջարկած պատվից, բայց ճարս ի՞նչ եր: Յերկու յերիտասարդ կազակուհիներ՝ խրճիթի տիրոջ աղջկաները, սեղանը ծածկեցին սպիտակ սփռոցով, հաց բերին, ուխտ¹ և մի քանի շտոֆ գինի ու գարեջուր, և յես յերկրորդ անգամ սեղան նստեցի Պուզաշովի և նրա սարսափելի բնկերների հետ:

Խրախճանքը, վորին յես ակամա ականատես յեղա, տեսց
մինչև խոր գիշեր: Վերջապես գինովությունն սկսեց պատել
զրուցակիցներին: Պուգաչովը նիրհեց իր տեղում նստած. նրա
ընկերները վեր կացան և ինձ նշան արին՝ մենակ թողնել նրան:
Յես դուրս յեկա նրանց հետ միասին: Խլապուշալի կարգադրու-
թյամբ պահակն ինձ տարավ դատական խրճիթը, ուր յես գտա
և Սավելիչին՝ աչքտեղ ել ինձ նրա հետ թողին, դուռը դռից
կողպելով: Դաստիարակս այնպիսի ապշության մեջ եր՝ տեսնե-
լով այս բոլորը, վոր ինձ վոչ մի հարց չտվեց: Նա պառկեց
միթան մեջ և յերկար ան ու վախ եր անում. վերջապես նա
խռմիաց և յես ընկա խորհրդածությունների մեջ, վոր ամբողջ
գիշեր վոչ մի ըուպե ինձ թույլ չտվին նիրհելու:

Առավոտայան լեկան, Պուգաչովի անունից կանչեցին ինձ։
Յեա գնացի նրա մոտ։ Նրա տան դռներին առաջ մի կիբիրտկա
յեր կանգնած, թաթարական յերեք ձի լծած։ Ժողովուրդը խոնավել
եր փողոցում։ Սրահում յես հանդիպեցի Պուգաչովին. նա ճա-
նապարհի շորեր եր հագել, մուշտակը վրան, կիրգիզական գդակը

1 Ու ինչպե՞ս—ձեռնարկարար։

գլխին: Յերեկոյա խոսակիցները շրջապատեցին նրան, դեմքերին ստորաքարշուկայն արտահայտութուն տալով, վոր անշափ հակասում եր այն ամենին, ինչին յես ականատեսս յեղա նախորդակին: Պուգաչովը ուրախ-ուրախ բարևեց ինձ, և հրամայեց, վոր նրա հետ նստեմ կիբիտկայի մեջ:

Մենք տեղավորվեցինք: «Բեկոգորսկի բերդը»,—ասաց Պուգաչովը լայնաթիկունք թաթարին, վորը կանգնած կառավարում եր լեռնաձի կիբիտկան: Միտոս սաստիկ խփեց: Ձիերը շարժվեցին, դանդակը կարկաչեց, կիբիտկան սլացավ...

«Կաց, կաց»,—լսվեց ինձ շատ ծանոթ մի ձայն և յես տեսա Սավելիչին, վորը մեզ դեմ եր վազում: Պուգաչովը հրամայեց կանգ առնել: «Տեր իմ Պյոտը Անդրեյիչ, —բղավեց դաստիարակս:—Ես ծեր հասակիս մի ձգիր ինձ սրիկանե...» —Ան, քալ-թառ,—ասաց նրան Պուգաչովը:—Աստված տվեց նորից տեսնվեցինք: Արի, նստիր այստեղ՝ առջևում:

«Շնորհակալ եմ, տեր իմ, շնորհակալ եմ, հարազատ հայրս, —ասաց Սավելիչը իր տեղը նստելով:—Աստված քեզ հարյուր տարի կյանք տա, վոր ինձ՝ ծերունուս մեղքացար և հանգստացրիր: Հավիտյան քեզ համար աղոթք պիտի անեմ աստծուն, իսկ նապաստակի մորթուց կարած ձուլշտակի մասին ել ձայն չեմ հանի»:

Այդ նապաստակի մուշտակը վերջապես կարող եր սաստիկ զայրացնել Պուգաչովին: Բարեբախտաբար ինքնակոչը կամ լավ չլսեց, կամ ուշք չդարձրեց այդ անտեղի ակնարկին: Ձիերը վազեցին. փողոցում ժողովուրդը կանգ եր առնում և մարդիկ մինչև գետին խոնարհվելով, վողջունում էին: Պուգաչովը գլխով եր անում աջ ու ձախ: Մի բուլեչից մենք դուրս յեկանք ավանից և սլացանք հարթ ճանապարհով:

Հեշտ ե պատկերացնել, թե յես ինչ զգացի այդ բուլեչին: Մի քանի ժամից յես պետք ե տեսնեյի նրան, վորին այլևս կորած եյի համարում ինձ համար: Յես յերևակայում էյի իմ հանդիպման բուլեչն... Նմանապես մտածում ելի և այն մարդու մասին, վորի ձեռքումն եր իմ բախտը, և վորը հանգամանքների տալու-րինակ դասավորությամբ խորհրդավոր կերպով կապված եր ինձ հետ: Յես հիշեցի փութկոտ դաժանությունն ու արյունոտ խոլորություններն այն մարդու, վորը պատրաստակամություն հայտնեց իմ սիրելի փրկարարը լինելու: Պուգաչովը չգիտեր, վոր նա կապիտան Միրոնովի աղջիկն ե. կատաղած Շվաբրինը

կարող եր նրան պարզել ամեն ինչ: Պուգաչովը կարող եր ճշմարտությունն իմանալ և՛ այլ կերպ... Ի՞նչ կլինեք այն ժամանակ Մարիա Իվանովնայի վիճակը: Մարմնովս դող եր անցնում և մազերս բիզ-բիզ եյին կանգնում...

Հանկարծ Պուգաչովն ընդհատեց իմ խորհրդածությունները, դառնալով ինձ այսպիսի հարցով.

«Ձերդ բարեձնանքությունն ինչի՞ մասին ե հաճում մտածել»:

— Ի՞նչպես չմտածես, — պատասխանեցի յես նրան:— Յես սպա չեմ և ազնվական. դեռևս յերեկ յես կովում եյի քո դեմ, իսկ այսոր քեզ հետ եմ գնում միևնույն կիբիտկայով և իմ ամբողջ կյանքի յերջանկությունը քեզնից ե կախված:

«Ի՞նչ ե, — հարցրեց Պուգաչովը:— Ձինի՞ վախենում ես»:

Յես պատասխանեցի, վոր արդեն մի անգամ նրանից ներում ստանալով, յես հույս ունեյի, վոր նա վոչ միայն կխնայի ինձ, այլ մինչև իսկ կոգնի:

«Յեվ դու իրավացի յես, աստված վկա՝ իրավացի յես, — ասաց ինքնակոչը:— Դու տեսնո՞ւմ, վոր իմ տղաները քեզ խեթ-խեթ եյին նաչում, իսկ ծերունին դեռ այսոր ել պնդում եր, վոր դու լրտես ես և վոր պետք ե քեզ տանջել ու կախել, բայց յես չհամաձայնվեցի, — ավելացրեց նա ձայնն իջեցնելով, վորպեսզի Սավելիչը և թաթարը չկարողանան իրեն լսել, — հիշելով քո մի բաժակ ողին ու նապաստակի մուշտակը: Դու տեսնո՞ւմ ես, վոր յես դեռ այնպիսի արնախումբ չեմ, ինչպես իմ մասին պատմում են ձեր մարդիկ»:

Յես հիշեցի Բեկոգորսկի բերդի առումը, բայց հարկ չհամարեցի առարկել նրան և վոչ մի բառով չպատասխանեցի:

«Որենքուրդում ի՞նչ են ասում իմ մասին», — հարցրեց Պուգաչովը քիչ լռելուց հետո:

— Դե ասում են, վոր քեզ հետ դժվար ե գլուխ դնել խոսք չկա, դու քեզ ցույց տվիր:

Պուգաչովի դեմքին գոհ ինքնասիրություն յերևաց: «Հա, — ասաց նա ուրախ տեսքով. — Թուրս կտրուկ ե, բա: Ձեր Որենքուրդում գիտե՞ն արդյոք Յուզեկոյի¹ կովի մասին: Գառնա՞ն

¹ Յուզեկո — գյուղ, վորի մոտ 1773 թվի նոյեմբերի 9-ին Պուգաչովը գլխովին ջախջախեց կառավարական մի սովար գործառ, վոր դենեբալ Կառի հրամանատարությամբ ուղարկված եր Որենքուրդի պաշարումը վերացնելու նպատակով:

յենարալ ե սպանված, չորս բանակ ե դերի վերցված: Ի՞նչ ես կարծում, պրուսական թագավորը կարող ե ինձ հետ չափվել»:

Ավագակի սնապարծությունն ինձ զվարճալի թվաց: Ինքդ ի՞նչպես ես կարծում,—ասացի յես նրան.—կարող ես Ֆրիդբերկի¹ հախից գաս:

«Ֆյոդոր Ֆյոդորովիչ: Ի՞նչպես չե: Ձեր յենարալների հախից հո գալիս եմ, իսկ սրանք քանի անգամ են նրան ջարդել: Մինչև հիմա թուրս կտրուկ ե յեղել: Ժամանակ տուր, դեռ ինչե՛ր կլինի, յերբ կշարժվեմ Մոսկվայի վրա»:

— Իսկ դու միտք ունես Մոսկվայի վրա գնալու:

Ինքնակոչը մի քիչ մտածեց ու կիսաձայն ասաց. «Աստված գիտե: Տեղս նեղվածք ե. ձեռքս՝ կարճ: Իմ տղերքը խելք՝ ներին շատ են դու տալիս: Նրանք գողեր են: Յես պետք ե ականջս կախ պահեմ. առաջին անհաջողության դեպքում նրանք իրենց շլինքը կպրծացնեն իմ գլխի գնով»:

— Ա՛յ, տեսնում ես,—ասացի յես Պուգաչովին:— Լավ չի՞ լինի, վոր ինքդ որ առաջ ձեռք քաշես նրանցից ու դիմես թագուհու վողորմածությանը:

Պուգաչովը դառնորեն քմծիծաղ տվեց: «Վ՛նչ,—պատասխանեց նա,—այլևս ուշ ե ինձ մեղա գալ: Ինձ համար ներում չի լինի: Կշարունակեմ, ինչպես սկսել եմ: Ի՞նչ իմանաս: Մի գուցե ե կհաջողվի: Գրիշկա Ոտրեպլովը հո թագավորե՞ց Մոսկվայում»:

— Իսկ դու գիտես, թե նա ինչով վերջացրեց: Նրան դուրս նետեցին պատուհանից, մորթեցին, այրեցին, նրա մոխիրը լըցրին թնդանոթի բերանը ե արձակեցին:

«Լսիր,—ասաց Պուգաչովը մի ինչ վոր վայրագ վոգեվորությամբ:— Գեղ մի հեքիաթ կասեմ, վոր տղա ժամանակս ինձ պատմել ե մի ծեր կալմիկուհի: Մի անգամ արծիվը հարցնում ե ազնավին. ասո՛ւ, ազնավ-թուշուն, այդ ինչի՞ցն ե, վոր դու աշխարհքում ապրում ես յերեք հարյուր տարի, իսկ չես՝ ընդամենը յերեսուն ու յերեք տարի:—Այդ նրանից ե, տեր իմ, պատասխանում ե ազնավը, վոր դու տաք արյուն ես խմում, իսկ յես՝ լեշով եմ սնվում: Արծիվը մտածեց. յեկ փորձենք, մենք ել

դրանով սնվենք: Լավ: Թուան միասին արծիվն ու ազնավը: Ահա նրանք տեսան մի սատկած ձի: Ազնավը սկսեց կտցել ու գովել: Արծիվը կտցեց մի անգամ, կտցեց մեկ ել, թե ինչ դարկեց ե ասաց ազնավին՝ վ՛նչ ազնավ յեղբայր, քան թե յերեք հարյուր տարի լեշով սնվել, ալելի լավ ե մի անգամ տաք արյուն խմել, հետո՛ սատկած վողորմած ե:—Վ՛հեց ե կալմիկների հեքիաթը»:

— Սրամիտ ե,—պատասխանեցի յես նրան:— Բայց սպանությամբ ու կողոպուտով ապրել, իմ խելքով, ասել ե թե՛ լեշ կտցել:

Պուգաչովը նայեց ինձ դարմանքով ե վոչինչ չպատասխանեց: Մենք յերկուսս ել լռեցինք, յուրաքանչյուրս իր մտքերի մեջ ընկղմած: Թաթարը մի տխուր յերգ սկսեց: Սավելիչը նիրհելով ճոճվում եր իր տեղում: Կիբիտկան սլանում եր ձմեռային հարթ ճանապարհով... Հանկարծ Յաիկ գետի դարափին յես տեսա մի փոքրիկ գյուղ՝ ցանկապատով ե զանգակատնով — ե քառորդ ժամից մենք մտանք Բելոգորսկի բերդը:

¹ Ֆրիդբերկ — Ֆյոդոր Ֆյոդորովիչ, ինչպես նրան անվանում ե Պուգաչովը — պրուսական թագավոր Ֆրիդրիխ Մեծն ե (1712—1786), վոր նշանավոր զորավարի համբավ ուներ XVIII դարում:

Վ ՈՐԲԸ

Ինչպես մեր տան խնձորենին,
Վոր վոչ շյուղեր ունի, վոչ դադաթ,
Ենպես ել մեր իշխանուհիկը,—
Վոչ հայր ունի, վոչ մայր զթառատ:
Ո՛վ կողքի արդյոք նրան,
Ո՛վ որհնություն կտա նրան:

Հարսանեկան յերգ

Կիրիտկան մոտեցավ բերդապետի տան պատշգամբիկին: Ժողովուրդը ճանաչեց Պուգաչովի զանգակի ձայնը և խռնված վաղեց նրա հետևից: Շվաբերինն ինքնակոչին դիմավորեց պատշգամբիկի առաջ: Նա կաղակի զգետտ եր հագել և մորուք թողել: Դավաճանը Պուգաչովին ոգնեց կիրիտկայից դուրս գալ, ստորաքարշ խուքերով իր ուրախությունն ու ջանասիրությունն արտահայտելով: Ինձ տեսնելով նա շփոթվեց, բայց շուտով հավաքեց իրեն, ձեռքը պարզեց, ասելով. «Դու լի՛ մերն ես: Վաղճ պետք է այդպես անեիր»: Յես յերեսս շուռ տվի նրանից և վոչինչ չպատասխանեցի:

Սիրտս կսկծաց, յերբ մենք մտանք վաղուց ծանոթ սենյակը, ուր պատից դեռ կախված եր հանգուցյալ բերդապետի դիպլոմը, վորպես անցած ժամանակի տխուր դամբանագիր: Պուգաչովը նստեց այն բազկաթոռի վրա, ուր յերբեմն նիրհում եր Իվան Կուզմիչը, իր ամուսնու քրթմնջոցի տակ քուն մտած: Շվաբերինն իր ձեռքով նրան ողի մատուցեց: Պուգաչովը լամեց մի գավաթ և ինձ ցույց տալով, ասաց նրան. «Նորին բարե՝ ծննդությանն ել հյուրասիրի»: Շվաբերինը մոտեցավ ինձ իր մատուցարանով, բայց յես յերկրորդ անգամ յերեսս շուռ տվի նրանից: Յերևում եր, վոր նա գլուխը կորցրել է: Իր սովորա-

կան զգաստությամբ նա, իհարկե գլխի ընկավ, վոր Պուգաչովն անբավական է իրենից: Շվաբերինը վախեցում եր նրանից, իսկ ինձ անվստահությամբ եր նայում: Պուգաչովը տեղեկացավ բերդի դրության, թշնամու զորքերի վերաբերյալ պատվող լուրերի և նման բաների մասին, և հանկարծ անսպասելի հարցրեց նրան. «Ասա, յեղբայր, այդ լի՛ն աղջիկ է, վորին քեզ մոտ պահում ես հսկողության տակ: Հապա մի ցույց տուր ինձ»:

Շվաբերինը մեռելի պես դուռնատվեց:—Տեր իմ,—ասաց նա դողդոջուն ձայնով...—Տեր իմ, նա հսկողության տակ չե... նա հիվանդ է... նա վերևի սենյակումն է պառկած:

«Դե տար ինձ նրա մոտ»,—ասաց ինքնակոչը տեղից վեր կենալով: Հրաժարվել անհնար եր: Շվաբերինը Պուգաչովին տալով Մարիա Իվանովնայի սենյակը: Յես հետևեցի նրանց:

Շվաբերինը կանգ առավ սանդուխքի վրա: «Տեր իմ,—ասաց նա:—Դուք իրավազոր եք ինձնից պահանջելու ամեն բան, ինչ վոր կամենաք, բայց մի հրամայեք կողմնակի մարդուն մտնել ննջարանն, իմ կնոջ մոտ»:

Յես ցնցվեցի: «Ուրեմն դու ամուսնացած ես»,—ասացի յես Շվաբերինին, պատրաստվելով պատառոտել նրան:

«Հանգիստ,—ընդհատեց ինձ Պուգաչովը:—Դա իմ գործն է: Իսկ դու,—շարունակեց նա, Շվաբերինին դառնալով,—խելքիդ դու մի տա և մի կտորատվիր. նա քո կիսն է, թե կիսդ չե, յես նրա մոտ տանում եմ ու՛մ կամենամ: Ձերդ բարեձննդություն, յեկ իմ հետևից»:

Սենյակի դռների մոտ Շվաբերինը նորից կանգ առավ և ասաց ընդհատվող ձայնով. «Տեր իմ, նախազգուշացնում եմ ձեզ, վոր նա սաստիկ ջերմի մեջ է և չերկրորդ որն է, վոր անդադար զառանցում է»:

—Բայց,—ասաց Պուգաչովը:

Շվաբերինն սկսեց տնտղել իր գրպանները և ասաց, վոր բանալին հետը չի վերցրել: Պուգաչովը վտարով խփեց դռանը, կողպեքը թռավ. դուռը բացվեց և մենք ներս մտանք:

Յես նայեցի և քարացա: Հատակին, գեղջկական պատառոտված զգեստով նստած եր Մարիա Իվանովնան—գուռատ, նիհար, զզզված մաղերով: Նրա առաջ դրված եր մի կուժ ջուր, վրան հացի պատառ: Ինձ տեսնելով նա ցնցվեց ու աղաղակեց: Թե ինձ հետ ինչ յեղավ այն ժամանակ՝ չեմ հիշում:

Պուգաչովը նայեց Շվաբերինին և ասաց դռն քմծիծաղով.

«Լճով հիվանդանոց ես ունեցել»։ Հետո, մոտենալով Մարիա Իվանովնային. «Ասա ինձ, աղափնյակս, ինչո՞ւ համար ե քո ամուսինը քեզ պատժում։ Ի՞նչով ես դու մեղավոր նրա առաջ»։

— Իմ ամուսինը,— կրկնեց նա։— Իմ ամուսինը չե՛ նա։ Յես յերբեք նրա կինը չեմ դառնա։ Յես վճռել եմ՝ լավ ե մեռնել և կմեռնեմ, չեթե ինձ չազատեն։

Պուգաչովը ահեղ նայեց Շվաբրինին. «Յե՛վ դու համարձակվեցիր ինձ խաբել,—ասաց նա։— Իսկ դու գիտե՞ս, անպիտան, թե ինչի՞նչ չես արժանի»։

Շվաբրինը ծուռնկ չոքեց... Այդ բոլորներն արհամարհանքն իմ մեջ խեղդեց ատելության և զայրութի ամեն մի զգացում։ Յես նողկանքով եյի նայում աղնվականին, վոր ընկել եր փախըստական կազակի վոտքերը։ Պուգաչովը մեղմացավ։ «Այս անգամ ներում եմ քեզ,—ասաց նա Շվաբրինին.—բայց իմացած լինես, վոր առաջին իսկ հանցանքիդ հետ այս ել կհիշվի»։ Հետո նա դիմեց Մարիա Իվանովնային և սիրալիր ասաց նրան. «Դուրս յեկ, սիրուն աղջիկ. ազատություն եմ պարգևում քեզ։ Յես թագավորն եմ»։

Մարիա Իվանովնան արագ նայեց նրան և գլխի ընկավ, վոր առջևը կանգնած ե իր ծնողներին սպանողը։ Նա դեմքը ծածկեց զուլգ ձեռքերով և ընկավ ուշագնաց։ Յես վրա հասա. բայց այդ բոլորներն շատ համարձակ սենյակ սողոսկեց իմ վաղեմի ծանոթ Պալաշան և սկսեց հոգ տանել իր որբորդի համար։ Պուգաչովը դուրս յեկավ սենյակից, և մենք յերեքս իջանք հյուրասենյակը։

«Հը՞, ձերդ բարեծննդություն, — ծիծաղելով ասաց Պուգաչովը — Գեղեցկուհուն փրկեցինք։ Ի՞նչ ես կարծում, մարդ չուղարկեմ տերտերի հետևից և չստիպեմ, վոր նա պսակի իր բարեկամուհուն։ — Յես ել կդառնամ հարսանահայրը, Շվաբրինը՝ խաչեղբայրը։ Տուն-դուռ ծածկենք, խմենք ու մի լավ քեֆ անենք»։

Ինչից յերկյուղ եյի կրում, այն ել կատարվեց. Շվաբրինը լսելով Պուգաչովի առաջարկությունը, ինքն իրեն կորցրեց։ «Տեր իմ,—կանչեց նա կատաղած։— Յես մեղավոր եմ, չես խաբեցի ձեզ, բայց Գրինյովն ել ե ձեզ խաբում։ Այս աղջիկը յերեցկնոջ քրոջ աղջիկը չե. նա Իվան Միրոնովի աղջիկն ե, բերդապետի, վորին կախեցինք այս բերդը վերցնելիս»։

Պուգաչովը ինձ հռեց իր կրակոտ աչքերը։ «Այս ինչ բան ե» — հարցրեց նա ինձ տարակուսանքով։

— Շվաբրինը քեզ ճիշտն ասաց, — պատասխանեցի չես հաստատ։

«Դու ինձ այդ բանը չես ասել», — նկատեց Պուգաչովը, վորի դեմքը մռայլվեց։

— Ինքդ դատիր, — պատասխանեցի չես նրան, — արդյոք կարելի՞ չե՞ր քո մարդկանց մոտ հայտնել, վոր Միրոնովի աղջիկը կենդանի յե։ Չե՞ վոր նրանք կբզկտեյին աղջկան։ Վոչի՞նչ չե՞ր փրկի նրան։

«Այդ ել ճիշտ ե, — ծիծաղելով ասաց Պուգաչովը։— Իմ հարեցողները չեյին խնայի խեղճ աղջկան։ Լավ ե արել սանամեր յերեցկինը, վոր խաբել ե նրանց»։

— Լսիր, — շարունակեցի չես, տեսնելով նրա բարյացակամ վերաբերմունքը։ — Ի՞նչ անուշով կանչեմ քեզ՝ չգիտեմ ու չեմ ել ուզում իմանալ... Բայց տեսնում ե աստված, վոր չես ուրախ կլինեյի իմ կյանքով յերախտահատույց լինել քեզ այն ամենի համար, ինչ դու արեցիր ինձ համար։ Միայն՝ մի պահանջիր այն, ինչ հակառակ ե իմ պատվին ու քրիստոնեական խղճին։ Դու իմ բարեբարն ես։ Ավարտիր ինչպես վոր սկսել ես. բայց թող ինձ խեղճ վորքուհու հետ՝ զնանք, ուր վոր աստված մեզ ճանապարհ ցուլց կտա։ Իսկ մենք, սւր ել վոր դու լինես, ինչ ել վոր քեզ հետ պատահելու լինի, ամեն որ աստծուն աղոթք կանենք քո մեղապարտ հոգու համար...

Կարծես թե Պուգաչովի դաժան սիրտը զգացվեց։ «Յ՛հ, թող քո ասածը լինի,—ասաց նա։— Մահապատիժ՝ մահապատիժ ե, շնորհս՝ շնորհ։ Այդպես ե իմ սովորությունը։ Ա՛ռ քո գեղեցկուհուն, տար ուր վոր կուզես և թող աստված ձեզ սեր ու համաձայնություն շնորհի»։

Այդ խոսքերի հետ նա դարձավ Շվաբրինին և հրամայեց, վոր նա անցաթուղթ տա ինձ, իր իշխանության տակ գտնվող բոլոր ուղեփակներով ու բերդերով անցնելու համար։ Շվաբրինը միանգամայն խորտակված, կանգնել եր ինչպես քարացած։ Պուգաչովը գնաց բերդը դիտելու։ Շվաբրինը նրան ուղեկցում եր, իսկ չես մնացի ճանապարհի պատրաստություններ տեսնելու պատրվակով։

Յես վաղեցի դեպի սենյակը։ Դռները փակված եյին։ Յես բաղխեցի։ «Ո՞վ ե», — հարցրեց Պալաշան։ Յես ասացի անունս։

եյին մեղ մոտ, խանգարեցին ինձ արտահայտել ա՛յն ամենը, ինչով լի յեր իմ սիրտը:

Մենք բարեկամաբար բաժանվեցինք: Պուգաչովը ամբոխի մեջ տեսնելով Ակուլինա Պամֆիլովնային, մատով սպառնաց նրան և խորիմաստ կերպով աչքով արեց. հետո նստեց կիրիտկան, հրամայեց քշել դեպի Բերդա և յերբ ձիերը շարվեցին, այն ժամանակ նա մեկ եւ դուրս շրջվեց կիրիտկայից և կանչեց ինձ. «Մնաս բարով, ձերդ բարեծննդութուն՝ գուցե՝ յերբեկեց տեսնուվենք»:— Իրոք մենք տեսնվեցինք, սակայն ի՛նչ պարզանեւրում...

Պուգաչովը մեկնեց: Յերկար յես նայեցի սպիտակ տափաստանին, վորով ընթանում եր նրա յեռածի կառքը: Ժողովուրդը ցրվեց: Շվաբրինը ծլկվեց: Յես վերադարձա քահանայի տունը: Լձմեն ինչ պատրաստ եր մեր ուղևորման համար. յես չեյի ուղում այլևս դանդաղել: Մեր բոլոր ունեցած-չունեցածը տեղավորված եր բերդապետի հին սալակի վրա: Կառապանները մի ակնթարթում լծեցին ձիերը: Մարիա Իվանովնան գնաց իր ծնողների գերեզմաններին հրաժեշտ տալու. նրանք թաղված եյին յեկեղեցու յետևը: Յես ուղում եյի ուղեկցել նրան, բայց նա խնդրեց ինձ իրեն մենակ թողնել: Մի քանի րոպեից նա վերադարձավ, լուռ ու խաղաղ արտասվելով: Սալակը պատրաստ եր: Հայր Գերասիմը և նրա կինը դուրս յելան տան պատշգամբիկը: Մենք յերեքով նստեցինք կիրիտկան. Մարիա Իվանովնան Պալաշայի հետ և յես: Սավելիչը բարձրացավ, նստեց կառապանի կողքին: «Գնա՛ք բարով, Մարիա Իվանովնա, աղունակս գնա՛ք բարով, Պյոտր Անդրեյիչ, մեր աչքի լույս, — ասում եր բարի յերեցկինը: — Բարի ճանապարհ, աստված ձեզ յերկուսիդ եւ յերջանկութուն տա»: Մենք շարվեցինք: Բերդապետի տան պատուհանի մոտ տեսա կանգնած Շվաբրինին: Նրա դեմքը մոռյլ չարություն եր արտահայտում: Յես չեյի կամենում ցնծալ ջախջախված թշնամուս հանդեպ և աչքերս ուրիշ կողմ դարձրի: Վերջապես մենք դուրս յեկանք բերդի դարպասներից և հավիտյան թողինք Բելոգորսկի բերդը:

Գ Լ Ո Ի Խ XIII

Ձ Ե Ր Բ Ա Կ Ա Լ Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

Մի դայրանաք, տեր իմ, պարտքս ե պահանջում
Ուղարկել ձեզ բանտը, հիմա անմիջապես:
— Խնդրեմ, յես պատրաստ եմ. սակայն հույս ունեմ,
Նախ թույլ կտաք ինձ դործը պարզաբանեմ:

ԿՆՅԱԾՃԻՃ

Այդպես անակնկալ կապվելով սիրած աղջկա հետ, — վորի մասին դեռևս առավոտյան այնպես ցավազին անհանգիստ եյի, — յես չեյի հավատում ինքս ինձ և կարծում եյի, թե ինձ հետ պատահած ամեն ինչ դատարկ յերազ եր: Մարիա Իվանովնան մտադրաղ նայում եր մերթ ինձ, մերթ՝ ճանապարհին և թվում եր, թե դեռ ուշքի չի յեկել ու չի հավաքել իրեն: Մենք լուռ եյինք: Մեր սրտերը չափից դուրս հոգնատանջ եյին: Աննկատելի կերպով մի յերկու ժամից հետո մենք հասանք մերձակա մի բերդ, վոր նույնպես Պուգաչովի իշխանության տակ եր: Այստեղ մենք փոխեցինք ձիերը: Տեսնելով, թե ինչ արագությամբ են լծում ձիերին, թե ինչ փութկոտ պատրաստակամություն ե ցույց տալիս մորուքավոր կազակը, վորին Պուգաչովը պարետ եր կարգել, — յես հասկացա, վոր շնորհիվ մեզ բերող կառապանի շատախոսության, ինձ ընդունում են վորպես բախտի բերմամբ արքունիքում շնորհ գտած մի բարձրաստիճանավորի:

Շարունակեցինք մեր ճանապարհը: Սկսեց մթնել: Մենք մոտենում եյինք մի փոքրիկ քաղաքի, ուր, մորուքավոր պարետի ասելով մի ուժեղ զորախումբ եր գտնվում, վորը գնում եր ինքնակոչին միանալու: Պահակները մեզ կանգնեցրին: Այն հարցին, թե ո՞վ ե դալիս, կառապանը բարձրաձայն պատասխանեց. — «Թագավորի խնամին իր տանտիկնոջ հետ»: Հանկարծ, հուսարների բազմությունը մեզ շրջապատեց սարսափելի հայհոյանքով:

«Դուք արի, դեի խնամի, — ասաց ինձ բեխավոր վախժիտորը¹։
— Այժմ ետեւդ բարերար կհանենք — քոնն ել, քո տանտիկնոջն ել»։

Յես դուրս յեկա կիրիտկայից և պահանջեցի, վոր ինձ տանեն իրենց պետի մոտ։ Տեսնելով, վոր յես սպա յեմ, զին-
վորները դադարեցրին հայոյանքը։ Վախժիտորն ինձ տարավ
մայորի մոտ։ Սովելիչն ինձնից հետ չեր մնում, քթի տակ
քրթնջալով. «Ե՛ս ել քու թագավորի խնամին։ Մրից յեկանք՝
մըջուրն ընկանք... Տե՛ր աստված, արդյոք ինչո՞վ կվերջանա ես
բոլորը»։ Կիրիտկան դանդաղ հետեւում եր մեզ։

Հինգ րոպեյից մենք մոտեցանք պայծառ լուսավորված մի
տնակի։ Վախժիտորն ինձ թողեց պահակի հետ և գնաց իմ մա-
սին հայտնելու։ Նա իսկույն և եթ վերադարձավ, հայտարարե-
լով ինձ, վոր նորին բարձր բարեծննդությունը ժամանակ չունի
ինձ ընդունելու և, վոր նա հրամայել է բանտ տանել ինձ, իսկ
տանտիկնոջն իր մոտ բերել։

— Դա ի՞նչ է նշանակում, — բղավեցի յես կատաղած։ —
Միթե նա գովել է, ի՞նչ է։

«Ձեմ կարող իմանալ, ձերդ բարեծննդություն, — պատաս-
խանեց վախժիտորը։ — Միայն թե նորին բարձր բարեծննդու-
թյունը հրամայեց ձերդ բարեծննդության բանտ տանել, իսկ
նորին բարեծննդությանը՝ տիկնոջը հրամայված է նորին բարձր
բարեծննդության մոտ տանել, ձերդ բարեծննդություն»։

Յես նետվեցի դեպի մուտքը։ Պահակները չփորձեցին ինձ
բռնել և յես ուղղակի ներս ընկա մի սենյակ, ուր հինգ-վեց հո-
գի հուսարական սպաներ բանկ եյին խաղում։ Թուղթ բաժա-
նողը մայորն էր։ Մեծ եր իմ զարմանքը, յերբ նրան նայելուն
պես ճանաչեցի իվան Իվանովիչ Չուրինին, վորը ժամանակով
թղթախաղի մեջ տարավ ինձ Սիմբիրսկի պանդոկում։

— Միթե կարելի բան է, — կանչեցի յես, — իվան Իվանո-
վիչ, արդյոք դե՞ս լես։

«Բա՛, բա՛, բա՛, Պյոտր Անդրեյիչ։ Այս վճիռ քամին բերեց
քեզ։ Վճիռեղից ես գալիս։ Բարե, յեղբայր, բարե։ Չե՞ս ուզում
արդյոք թուղթ դնել»։

— Շնորհակալ եմ։ Ավելի լավ է հրամայիր, վոր ինձ բնա-
կարան տան։

«Ինչի՞դ ե պետք բնակարանը։ Մնա ինձ մոտ»։

— Ձեմ կարող. յես մենակ չեմ։

«Դե ընկերովդ ել այստեղ բեր»։

— Յես ընկերով հետ չեմ. յես... մի տիկնոջ հետ եմ։

«Տիկի՛ն։ Այդ վճիռեղից ես դու նրան ճանկել եմ», լեզ-
բայր։ (Այս խոսքերի հետ Չուրինն այնպես նշանակալից սու-
լեց, վոր ամենը հրեացիքն, իսկ յես բոլորովին շփոթվեցի)։

«Դե, — շարունակեց Չուրինը, — թող այդպես լինի։ Բնա-
կարան կստանաս։ Բայց ափսո՛ս... Մենք մի լավ քեֆ կանեցինք,
ինչպես անցյալ անգամ... Հէյ տղա։ Հապա ինչո՞ւ այստեղ չե՞ս
բերում Պուգաչովի պատվական սանամորը։ չլինի՞ համառո՞ւմ է։
Ասեք նրան, վոր չվախենա, բարինը շատ լավ մարդ է, վոչնչով
չի վիրավորի նրան։ Ու մի լավ զարկեք շինքին»։

— Ի՞նչ ես անում, — ասացի յես Չուրինին։ — Ի՞նչ Պու-
գաչովի սանամայր, ի՞նչ բան։ Նա հանգուցյալ կապիտան Մի-
րոնովի աղջիկն է։ Յես նրան դուրս եմ բերել գերությունից և
հիմա ուղեկցում եմ մինչև հորս գյուղը, ուր և կթողնեմ նրան։

«Ի՞նչպես։ Ասել է թե հիմա քո մասի՞ն եր, վոր ինձ դե-
կուցեցին։ Աստված սիրես, այս ի՞նչ է նշանակում»։

— Հետո կպատմեմ ամեն ինչ։ Իսկ հիմա, ի սեր աստծո,
հանգստացրու խեղճ աղջկան, վորին քո հուսարները սրտաճաք
արին։

Չուրինն իսկույն կարգադրություն արեց։ Նա ինքը դուրս
յեկավ փողոց ներդրություն խնդրելու Մարիա Իվանովնայից՝
ակամա թյուրիմացության համար և վախժիտորին հրամայեց
քաղաքում ամենալավ բնակարանը նրան հատկացնել։ Յես մնացի
Չուրինի մոտ գիշերելու։

Մենք ընթրեցինք և, յերբ լերկուսով մնացինք, յես նրան
պատմեցի իմ արկածները։ Չուրինն ինձ լսում եր մեծ հետա-
քըքրությամբ։ Յերբ լես վերջացրի, նա գլուխը շարժեց և ասաց.
«Յեղբայր, այս բոլորը՝ լավ. մի բան է վատը. վո՞ր սատանան
է դրում քեզ ամուսնանալու։ Յես, վորպես ազնիվ սպա, չեմ
ուզում քեզ խաբել. ուրեմն հավատա ինձ, վոր ամուսնությունը
խելագություն է։ Ասա՛, մի՞թե կարող ես դու կնոջ դարդ քաշել
և յերեխաներ խնամել։ Ե՛հ, թքիր եդ բանի վրա։ Ինձ լսիր.
ձեռք քաշիր կապիտանի աղջկանից։ Սիմբիրսկի ճանապարհը
յես մաքրել եմ և անվտանգ է։ Վաղն և եթ նրան մենակ ուղար-
կիր քո ծնողների մոտ, իսկ ինքդ մնա իմ ջոկատում։ Կարիք

¹ Վախժիտոր — հեծյալ զորախմբի ալմադ։

չկա, վոր դու վերադառնաս Որենքուրդ: Նորից կընկնես խռովա-
րարներէ ձեռքը և այլևս դժվար թե մեկ ել գլուխդ պրծացնես:
Այսպիսով, սիրային հիմարությունն ինքն իրեն կանցնի և
ամեն ինչ լավ կլինի»:

Թեպետ յես լիովին համաձայն չեյի նրա հետ, սակայն
զգացի, վոր պատվո պարտքս պահանջում ե իմ ներկայությունը
թագուհու զորքի մեջ: Յես վճռեցի հետեւել Զուրինի խորհրդին՝
Մարիա Իվանովնային ուղարկել գյուղ և մնալ նրա ջոկատում:

Սավելին յեկավ շորերս հանելու: Յես հայտնեցի նրան,
վոր մյուս օրն և եթ պատրաստ լինի ճանապարհ ընկնելու
Մարիա Իվանովնայի հետ: Նա ուզում եր համառել:

«Ի՞նչ ես ասում, տեր իմ: Յես ինչպես թողնեմ քեզ: Ո՞վ
պիտի հոգ տանի քո մասին: Ի՞նչ կասեն քո ծնողները»:

Դիտենալով իմ վերակացուի համառությունը, յես մտքումս
դրի փաղաքշանքով ու անկեղծությամբ համոզել նրան. — Իմ
բարեկամ, Արիստ Սավելի, — ասացի յես: — Մի մերժի, յեղի
իմ բարերարը. այստեղ յես ծառայի պետք չեմ ունենա, մինչ-
դեռ հանգիստ չեմ լինի, յեթե Մարիա Իվանովնան ճանապարհ
ընկնի առանց քեզ: Ծառայելով նրան, դու և՛ ինձ ես ծառայում,
վորովհետեւ հաստատ վորոշել եմ՝ յերբ շուտով հանգամանք-
ներն ինձ թույլ տան, ամուսնանալ նրա հետ:

Այստեղ Սավելին ձեռքերն իրար տվեց աննկարագրելի զար-
մանքով: «Ամուսնանալ, — կրկնեց նա: — Յերեխան ամուսնանալ
ե ուզում: Հապա ի՞նչ կասի հայրիկդ, իսկ մայրիկդ ի՞նչ կմտա-
ծի»:

— Կհամաձայնվեն: Ծիշտ կհամաձայնվեն, — պատասխանե-
ցի յես, — յերբ կճանաչեն Մարիա Իվանովնային: Դեղ վրա յեւ
յես հույս ունեմ: Հայրիկս ու մայրիկս քեզ կհավատան. դու
մեր միջնորդը կլինես, այնպես չէ:

Ծերունին զգացված եր: «Ո՛հ, տեր իմ Պյոտր Անդրեյիչ, —
պատասխանեց նա: — Թեև վաղ ես մտածել ամուսնանալ, բայց
դե Մարիա Իվանովնան ենպես ավ աղջիկ ե, վոր մեղք ե ես
պատահմունքը ձեռքից բաց թողնել: Թող քո ասածը լինի:
Աստուծո հրեշտակի հետ ճանապարհ կընկնեմ և խոնարհարար
կասեմ քո ծնողներին, վոր եդ տեսակ հարսնացուն ոժիտի պետք
եւ չունի»:

Յես շնորհակալություն հայտնեցի Սավելիին և պառկեցի
քնելու միենունս սենյակում Զուրինի հետ: Տաքացած և հուզ-

ված լինելով, յես ամեն ինչ պատմեցի նրան: Զուրինն սկզբում
հաճույքով եր զրուցում, բայց կամաց-կամաց նրա բառերը սա-
փավ և անկապ դարձան: Վերջապես, ի պատասխան մի ինչ վոր
իմ հարցի նա խռովացրեց ու քթով սուլեց: Յես լռեցի և շու-
տով հետեցի նրա որինակին:

Հետեյալ օրն առավոտյան յես գնացի Մարիա Իվանով-
նայի մոտ: Յես նրան հաղորդեցի իմ մտադրությունները: Նա
խեղացի գտավ այդ ամենը և խկուչն համաձայնվեց ինձ հետ:
Զուրինի ջոկատը քաղաքից դուրս պիտի գար հենց նույն օրը:
Չպետք եր դանդաղել: Յես հենց այդտեղ բաժանվեցի Մարիա
Իվանովնայից, նրան Սավելիին հանձնարարելով և հետը մի
նամակ տալով՝ ուղղված իմ ծնողներին: Մարիա Իվանովնան
չաց յեղավ: «Մնաք բարով, Պյոտր Անդրեյիչ, — ասաց նա կամա-
ցուկ: — Կտեսնվեմք արդե՞ք թե վոչ՝ միայն աստված գիտե. բայց
յես հավիտյան չեմ մոռանա ձեզ. մինչև գերեզման իմ սրտում
միայն դու կմնաս»: Յես վոչինչ չկարողացա պատասխանել:
Մարդիկ շրջապատեցին մեզ: Յես չեյի ուզում նրանց մոտ անձ-
նատուր լինել ինձ հուզող զգացմունքներին: Վերջապես նա
մեկնեց: Յես վերադարձա Զուրինի մոտ՝ տխուր ու լուռ: Նա
կամեցավ ինձ ուրախացնել: Յես ուզեցի ցրել մտքերս. այդ օրը
մենք անցկացրինք աղմուկով ու մոլեգին և յերեկոյան ռազմ-
յերթի լիւնք:

Փետրվարի վերջն եր: Ռազմական կարգադրությունները
դժվարացնող ձմեռն անցնում եր և մեր զենքերալները պատրաստ-
վում ելին միահամուռ գործակցության: Պուգաչովը դեռևս կանգ-
նած եր Որենքուրդի մոտ: Այնինչ, հետզհետե ջոկատները միա-
նում ելին նրա շուրջը և բոլոր կողմերից մոտենում ելին չարա-
գործների բույնին: Ապստամբող գյուղերը մեր զորքերը տես-
նելուն պես հնազանդություն ելին հայտնում. ավազակախմբերն
ամենուրեք փախչում ելին մեր առջևից և ամեն ինչ նախա-
գուշակում եր արագ և բարեհաջող վախճան:

Շուտով իշխան Գոլիցինը Տատիշկա բերդի մոտ ջարդեց
Պուգաչովին, ցրեց նրա խռոնիճաղանձ զորքերը, ազատեց
Որենքուրդը ու թվում եր թե խռովությանը հասցրեց վերջին և
վճռական հարվածը: Այդ ժամանակ Զուրինին ուղարկեցին
խռովարար բաշկիրներին մի հրոսախմբի դեմ, վորոնք ցրվում
եյին ավելի շուտ, քան մենք տեսնում ելինք նրանց: Գարունը
մեզ կաշկանդեց թաթարական մի գյուղում: Դետակները վարա-

րել ելին և ճանապարհներն անանցանելի դարձել. մեր անգործությունն մեզ մենք մեզ մխիթարում ելինք ավազակների ու վալրենիների դեմ մղվող ճանճրալի ու չնչին պատերազմի շուտափուլ զարման մտքով:

Սակայն Պուզաշովը չե՛ր բռնված։ Նա հայտնվեց սիբիրյան դժբախտներում, այնտեղ նորանոր խմբեր հավաքեց և վերստին սկսեց չարագործություններ անել։ Նրա հաջողությունները լուրջ նորից տարածվեց։ Մենք իմացանք սիբիրյան բերդերի ավերման մասին։ Շուտով Ղազանի գրավման և ինքնակոչի դեպի Մոսկվա արշավելու լուրն անհանգստացրեց զորապետներին, վորոնք անհոգ քնած ելին, հույսերը դրած արհամարհելի խռովարարի անզորության վրա։ Զուրինը հրաման ստացավ անցնել Վոլգան։

Չեմ պատմի մեր արշավանքներն ու պատերազմի վախճանը: Կարճ կասեմ, վոր աղետը ծայրահեղության եր հասնում: Ամենուրեք խափանվել եր վարչությունը. կարվածատներեն անտառներում եյին թաղնվում: Ավազակախմբերը չարագործություններ եյին անում ամեն տեղ: Առանձին զորամասերի պետերն ինքնակամ կերպով պատժում եյին և ներումն շնորհում: Լայնարձակ յերկրի վիճակը, ուր հրդեհն եր մոլեգնում, սալասփեկ յեր: Աստված մի արասցե տեսնել ոռոսական բունտը՝ անմիտ ու անողոր:

Պուզաչովը փախչում էր Իվան Իվանովիչ Միխեևսոնի՝
զորքերից հետամուտ։ Շուտով մենք լսեցինք նրա կատարյալ
չախչախման մասին։ Վերջապես Ձուրինը տեղեկություն ստա-
ցավ, վոր ինքնակոչը բռնված է, դրա հետ միասին և հրաման՝
վոր կանգ առնենք։ Պատերազմն ավարտվեց։ Վերջապես յես կա-
րող եյի ճանապարհվել իմ ծնողների մոտ։ Այն միտքը, վոր
նրանց կզրկեմ, կտեսնեմ Մարիա Իվանովնային, վորից յես վոչ
մի լուր չունեյի—վոզևորում էր ինձ ցնծությամբ։ Ձուրինը
ծրձաղում էր և ուսերը թրթափում։ «Ձե, քո բանը պրծած ե։
Կամուսնանաս—իցո՞ւր տեղը կկորչես»։

Բայց և այնպես, տարրորինակ մի զգացում թունավորվում էր իմ ուրախությունը, ակամա միտք ելի անում այնքան անմեղ զոհերի արցունքով թաթախված չարագործի, նրան սպա-

սող մահապատժի մասին և անհանգստանում եյի. Յեմէլյա, Յեմէլյա,—նտածում եյի յես սրտնեղված. —ինչո՞ւ դու սվինի չհանդիպեցիր, կարտեչի տակ չընկար: Դրանից լավ ի՞նչ կարող եր լինել քեզ համար: Ի՞նչ կհրամայեք անել՝ նրա մասին ունեցած մտածմունքն իմ մեջ անբաժան եր փրկության՝ վոր նա տվեց ինձ իր կյանքի ամենասուկալի բոպեններից մեկում և իմ հարսնացուն զազրելի Շվաբրինի ձեռքից ազատելու մտքի հետ:

Չուրինն ինձ արձակուրդ տվեց: Մի քանի որից յես վերստին պետք ե գտնվեյի իմ ընտանիքում, նորից տեսնեյի Մարիա իվանովնային... Հանկարծ անսպասելի մի փոթորիկ ինձ տապալեց:

Մեկնումի որը, հենց այն ըոպեյին, յերբ յես պատրաստ-վում եյի ճանապարհ ընկնելու, Զուրինը խրճիթ մտալ՝ ձեռքին մի թուղթ բռնած, արտակարգ մտահոգ դեմքով։ Ասես մի բան սիրտս խալթեց։ Յես վախեցա, ինքս ել չիմանալով թե ինչից։ Նա դուրս արեց իմ սպասյակ ղինվորին և հայտնեց, վոր հետս գործ ունի։ «Ի՞նչ կա»,—հարցրի յես անհանգստությամբ։—«Մի փոքրիկ անախորժութուն,—պատասխանեց նա թուղթը ինձ տալով։—Կարդա թե հիմա յես ի՞նչ ստացա»։ Յես սկսեցի կարդալ թուղթը, վոր մի գաղտնի հրաման եր, ուղղված բոլոր առանձին զորապետերին՝ ձերբակալել ինձ, ուր ել վոր նրանց ձեռքն ընկնեմ, և պահակներն հսկողությամբ անհապաղ ուղարկել Ղազան—քննիչ հանձնաժողովին, վոր հիմնված եր Պուգաչովի գործով։

Ինչ մնաց, վոր թուղթը ձեռքիցս ընկներ: «Ճար չկա, — ասաց Զուրինը:— Իմ պարտքն ե հնազանդվել հրամանին: Հա՛վանական ե, վոր Պուգաչովի հետ ունեցած քո բարեկամական հարաբերությունների լուրը մի վորևե կերպ հասել ե կառավարության: Հուսով եմ, վոր գործը վոչ մի հետևանք չի ունենա ե վոր դու կարգադրանա հանձնաժողովի առաջ: Մի ընկճվի ե ուղեվորովիր»: Խիղճս հանգիստ եր, դատաստանից չես չեջի վա՛խենում, բայց ջաղցր տեսակցություն ըսկես թերևս նորից մի քանի ամսով հետաձգելու միտքը սարսափեցնում եր ինձ: Սայլ լակը պատրաստ եր: Զուրինը մտերմաբար ինձ հրաժեշտ ավեց: Ինձ նստեցրին սայլակը: Հետո նստեցրին չերկու սուսերամեղկ հուսարներ ե յես ուղևորվեցի մեծ ճանապարհով:

1 ի. ի. Մ ի խ ե լ ս ո չ ն—(1740—1807)—գեներալ, վորդ վճռական պար
տություն հասցրեց Պուգաչովին:

Աշխարհի լուր, ասելիք—
Ծովի բազմադան ակերք:

Առած

Յես հավատացած եյի, վոր ամեն ինչի պատճառն իմ ինքնակամ բացակայությունն եր Որենբուրգից: Յես հեշտությամբ կարող եյի արդարանալ, ասպատականությունը վոչ միայն յերբեք չեմ արգելված, այլ մինչև իսկ ամեն կերպ խրախուսվում եր: Յես կարող եյի մեղադրվել ավելորդ տաքարյունություն և վոչ թե անհնազանդություն մեջ: Սակայն բազմաթիվ վկաներ կարող եյին ապացուցել Պուգաչովի հետ ունեցած իմ բարեկամական հարաբերությունները, վորոնք համենայն դեպս պետք ե թվային խիստ կասկածելի: Ամբողջ ճանապարհին յես մտածում եյի ինձ սպասող հաջաքնությունների մասին, կշռում եյի իմ պատասխանները և վճռեցի դատարանի առաջ հայտնել զուտ ճշմարտությունը, արդարացման այս յեղանակը կարծելով վորպես ամենապարզը, միաժամանակ և ամենահուսալին:

Հասա Ղազան. քաղաքն ամայի եր և հրաճարակ: Փողոցներում, տների տեղ ածուխի շեղջեր ելին մնացել և մրոտած պատերը ցցված ելին առանց կտուրի ու պատուհանների: Այդպես եր Պուգաչովի թողած հետքը: Ինձ տարան բերդը, վոր անվթար մնացել եր այրված քաղաքի մեջտեղում: Հուսարներն ինձ հանձնեցին պահակապալային: Նա հրամայեց, վոր դարբնին կանչեն: Վոտքերիս շղթա հագցրին և պինդ ամրացրին: Հետո ինձ բանտ տարան և մենակ թողին նեղլիկ ու մութ սենյակում, վորի պատերը բոլորովին մերկ եյին և մի փոքրիկ պատուհան ունեւր, խափանված յերկաթե վանդակով:

Այսպիսի սկիզբը վոչինչ լավ բան չեմ գուշակում ինձ համար: Սակայն յես չեյի կորցնում վոչ արիությունս, վոչ ել հույսս: Յես դիմեցի բոլոր վշտացողների մխիթարություն և առաջին անգամ ճաշակելով հստակ, սակայն խոցոտված սրտից զեղված աղոթքի քաղցրությունը, խաղաղ ննջեցի, չմտածելով այն մասին, թե ինչ ե սպասում ինձ:

Մյուս որը բանտային պահապանն արթնացրեց ինձ, հայտնելով, վոր հանձնաժողովն ինձ պահանջում ե: Յերկու զինվորներ բակի միջով ինձ տարան բերդապետի տունը, նախասենյակում իրենք կանգ առան և ինձ մենակ ներս թողին ներքին սենյակները:

Յես մտա բավական ընդարձակ մի դահլիճ: Թղթերով ծածկված սեղանի շուրջը նստած ելին յերկու մարդ՝ հասակավոր գեներալը, տեսքով խիստ ու սառն, և յերիտասարդ գլարդիա-կան կապիտանը՝ քսանութ տարեկան, շատ հաճելի արտաքինով, շարժումների մեջ ճարպիկ ու ազատ: Պատուհանի մոտ, հատուկ մի սեղանի առջև նստած եր քարտուղարը գրիչն ականջի չետեր, թղթի վրա թեքված, պատրաստ՝ իմ ցուցմունքները գրելու: Հարցաքնություն սկսվեց: Հարցրին անունս և կոչումս: Գե-ներալը տեղեկացավ, թե Անդրեյ Պետրովիչ Գրինցովի վորդին ներալը տեղեկացավ, թե Անդրեյ Պետրովիչ Գրինցովի վորդին չեմ արդյոք: Յեվ իմ պատասխանին առարկեց խստությամբ՝ «Ափսոս, վոր այդպիսի պատվավոր մարդն այս տեսակ անարժան վորդի ունի»: Յես հանգիստ պատասխանեցի, թե ինչպիսին ել վորդի ունի»: Յես հանգիստ պատասխանեցի, թե ինչպիսին ել վորդի ունի: Յես ժամանակ յերիտասարդը հարցրեց ինձ, թե ինչ առիթով և ինչ ժամանակ եմ յես ծառայության մտել Պուգաչովի մոտ և ինչ հանձնարարություններով ե նա ոգտագործել ինձ: Յես վրդովմունքով պատասխանեցի, թե յես վորպես սպա և ազնվական, Պուգաչովի մոտ վոչ մի ծառայության մտնել չեյի կարող և վոչ մի հանձնարարություն նրանից ընդունել չեյի կարող:

«Հապա այդ ինչպես ե, — առարկեց ինձ հարցաքնողը, — վոր մենակ ազնվականն ու սպան ե խնայված ինքնակոչի կողմից, մինչդեռ նրա բոլոր ընկերները չարաչար մահացված են»:

Ի՞նչպե՞ս ե, վոր այդ սպան ու ազնվականը մտերմաբար խնճուղք ե անուամ խռովարարների հետ, գլխավոր չարագործից նվերները ե ընդունում՝ մոռշտակ, ձի և կես մանեթ փող: Ի՞նչի՞ց ե առաջացել այդ տեսակ տարորինակ բարեկամությունը և ի՞նչի՞ վրա յե այն հիմնված, յեթե վոչ դավաճանության, կամ առնվազը՝ զազրելի և հանցավոր փոքրոգության վրա»:

Յեւս խորապէս վերաձորված էյի գվարդիական սպայի խոսքերից և յիւսանդով սկսեցի ինձ արդարացնել։ Յես պատմեցի, թե ինչպէս սկսվեց իմ ծանոթությունը Պուգաչովի հետ տափաստանում, բքի ժամանակ։ Ինչպէս Բելոգորսկի բերդի առմանն ժամանակ նա ինձ ճանաչեց և խնայեց։ Առաջի, վոր մուշտակը և ձին, ճիշտ ե, չեմ ամաչել ընդունել ինքնակոչից, բայց թե՛ մինչև վերջին հնարավորություն պաշտպանել եմ Բելոգորսկի բերդը չարագործից։ Վերջապէս յես մատնացուցց արի նաև իմ գնահերալին, վորը կարող եր վկայել իմ ջանքն ու ճիղը Որենբուրգի աղետալի պաշարման միջոցին։

Խրոխտ ծերունին սեղանի վրայից վերցրեց բացած մի նամակ և սկսեց ըստ ձայնով կարդալ այն.

«Ձերդ գերազանցության հարցմունքին՝ պրապորշչիկ Գրին-յովի վերաբերյալ, վոքը իբրև թե խառն է ներկա խռովության և հարաբերության մեջ և մտել չարագործի հետ, վորպիսի քայլը հակառակ է ծառայության և յերգման պարտավորության,— պատիվ ունեմ հայտնելու, վոր հիշյալ պրապորշչիկ Գրինյովը Որենբուրգում ծառայության մեջ գտնվել է անցյալ 1773 թվի հոկտեմբերի սկզբից մինչև սույն տարվա փետրվարի 24-ը, յերբ նա քաղաքից բացակայեց և այն ժամանակվանից այլևս չի ներկայացել իմ գորախումբը: Մինչդեռ, մեր կողմն անցած գորահաններին լսել ենք, վոր նա յեղել է Պուգաչովի մոտ՝ ավանում և նրա հետ միասին գնացել և Բելոգորսկի բերդը, վորտեղ նա առաջ յեղել է ծառայության մեջ. ինչ վերաբերում է նրա վարք ու բարքին, ապա յես կարող եմ...» Այդտեղ նա իր ընթերցումն ընդհատեց և խստությամբ ասաց ինձ. «Հիմա ի՞նչ կասես քո արգարացման համար»:

Յեւ այն ե, ուզում եյի շարունակել, ինչպես սկսել եյի և բացատրել իմ կապը Մարիա Իվանովնայի հետ նուկնքան անկեղծ, ինչպես և մնացած բոլորը, սակայն հանկարծ զգացի մի անհաղթելի նողկանք: Մի միտք անցավ իմ գլխով, վոր յեթե յես նրա անունը տամ, ապա հանձնաժողովը նրան ևս հարցա-

ժընսության կկանչի. և այն միտքը, թե նրա անունը կհյուսեմ
չարագործների զաղբելի զբաղառություններին և նրան յերես
առ յերես կհանեմ սրանց դեմ — այդ սոսկալի միտքն այնպես
հարվածեց ինձ, վոր լեզուս բռնվեց և յես շփոթվեցի:

Գաղտնիության հարցը, իհարկե, վերաբերում է միայն այն դեպքին, երբ պատմությունը կապված է ժողովրդական հիշատակի հետ։ Այս դեպքում պատմությունը կարող է լինել ընդհանուր, բայց այն դեպքում, երբ պատմությունը կապված է միայն մի օրվա, մի քանի օրվա, մի քանի տարիների հետ, ապա պատմությունը կարող է լինել և՛ ընդհանուր, և՛ մասնավոր։

Դրանով չենք ուզում ասել, որ պատմությունը միայն ժողովրդական հիշատակի հետ կապված է։ Իհարկե, պատմությունը կարող է լինել և՛ ընդհանուր, և՛ մասնավոր։ Բայց այն դեպքում, երբ պատմությունը կապված է միայն մի օրվա, մի քանի օրվա, մի քանի տարիների հետ, ապա պատմությունը կարող է լինել և՛ ընդհանուր, և՛ մասնավոր։

Այսպես, պատմությունը կարող է լինել ընդհանուր, բայց այն դեպքում, երբ պատմությունը կապված է միայն մի օրվա, մի քանի օրվա, մի քանի տարիների հետ, ապա պատմությունը կարող է լինել և՛ ընդհանուր, և՛ մասնավոր։

Եվ այսպես, պատմությունը կարող է լինել ընդհանուր, բայց այն դեպքում, երբ պատմությունը կապված է միայն մի օրվա, մի քանի օրվա, մի քանի տարիների հետ, ապա պատմությունը կարող է լինել և՛ ընդհանուր, և՛ մասնավոր։

ճառը: Նա ամենից թագցնում է իր արցունքները և տանջանքները, մինչդեռ անդադար մտածում է միջոցների մասին, թե ինչ կերպ ինձ փրկի:

Մի անգամ հայրս բազկաթուռի վրա նստած թերթում է Պալատական օրացույցը, բայց նրա մտքերը հեռուն ելին և ընթերցումը նրա վրա չի թողնում իր սովորական ազդեցությունը: Նա սկսում է սուլել մի հին մարշ: Մայրս լուռ դործում է բրդե ֆուֆայկան և արտասուքները մեկ-մեկ կաթում են նրա ձեռագործի վրա: Հանկարծ Մարիա Իվանովնան, վոր այդտեղ նստած աշխատելիս է լինում, հայտնում է, վոր անհրաժեշտությունը նրան հարկադրում է գնալ Պետերբուրգ և վոր նա խնդրում է իրեն մի միջոց տալ մեկնելու: Մայրս սաստիկ տրտմում է: «Բո ինչի՞ն է պետք Պետերբուրգը,—ասում է նա:—Մի՞թե Մարիա Իվանովնա, դու ել ես ուղում մեզ թողնել»: Մարիա Իվանովնան պատասխանում է, վոր ապագա նրա ամբողջ բախտը կախված է այդ ճանապարհորդությունից, վոր նա գնում է փնտռելու հզոր մարդկանց հովանավորությունը, վորպես դուստրը մի մարդու, վոր տուժել է իր հավատարմության համար:

Հայրս գլուխը կախում է իր վորդու կարծեցյալ հանցանքը հիշեցնող ամեն մի խոսք ծանր եր նրա համար և թվում է սուր կշտամբանք: «Գնա՛, սիրելիս,—ասում է նա հառաչելով:—Մենք չենք ուզում արգելք լինել քո բախտին: Աստված տա, վոր քո փեսացուն լինի մի լավ մարդ և վոչ թե անարգված դավաճանը»: Նա վեր է կենում և դուրս գալիս սենյակից:

Մորս հետ մենակ մնալով, Մարիա Իվանովնան մասամբ պարզում է նրան իր դիտավորությունները: Մայրս արտասուքն աչքերին գրկում է նրան և ասածուն աղոթում, վոր մտադրված գործը բարեհաջող վերջանա: Մարիա Իվանովնայի համար ճանապարհի պատրաստություն են տեսնում և մի քանի օրից նա մեկնում է հավատարիմ Պալաշայի և հավատարիմ Մավելիչի հետ, վորը բռնություններ ինձնից բաժանված լինելով, մխիթարվելիս է լեզել գոնե այն մաքուր, վոր ծառայում է իմ հարսնացուն:

Մարիա Իվանովնան բարեհաջող հասնում է Սոֆիա¹ և

¹ Սոֆիա—նախկին Царское Село-ի (Ցարական Գյուղի) արվարձաններից մեկը:

տեղեկանալով, վոր այդ ժամանակ արքունիքը Ցարսկոյե Սելոյումն է, վճռում է իջևանել այդտեղ: Նրան մի անկյուն են հատկացնում միջնորմի մյուս կողմը: Վերակացուի կինը իսկույն և եթ խոսքի յե բռնվում նրա հետ, հաղորդում, վոր ինքը պալատական հնոցպանի բարեկամուհին է և հայտնում է նրան պալատական կյանքի բոլոր գաղտնիքները: Նա պատմում է, թե թագուհին սովորաբար վճր ժամին է արթնանում, յերբ է սուրճ խմում, զրոսնում, ինչպիսի ազնվատոհմ իշխաններ են լեզել նրա մոտ այդ ժամանակ, ինչ է հաճել նա խոսել յերեկ ճաշին, ի՞նչ է ընդունել յերեկոյան,—մի խոսքով, Աննա Վլասենայի խոսակցությունն արժեք պատմական հիշատակարանների մի քանի եջը և թանգարժեք կարող եր լինել հետագա սերնդի համար: Մարիա Իվանովնան ուշադրություն լսում է նրան: Գնում են այգի: Աննա Վլասենան պատմում է ամեն մի ծառուղու և ամեն մի կամրջակի պատմությունը և մի լավ զրոսնելուց հետո նրանք վերադառնում են կայան, անչափ գոհ միմյանցից:

Մյուս օրը վաղ առավոտյան Մարիա Իվանովնան արթնանում է, հագնվում և կամացուկ դուրս գալիս այգի: Գեղեցիկ առավոտ եր, արեւ լուսավորում եր լորենիների գազաթները, վոր արդեն դեղնել էյին աշնան դով շնչից: Լայն փոված լիճը անշաբժ փայլում եր: Արթնացած կարագները հանդիսավոր դուրս ելին լողում ափը սովորող թփերի տակից: Մարիա Իվանովնան լիցում է գեղատեսիլ մարգագետնի մոտով, ուր հենց մոտերս մի հուշարձան եր դրված, ի պատիվ գրաֆ Պյոտր Ալեքսանդրովիչ Ռումյանցևի¹ վերջերս տարած հաղթությունների: Հանկարծ, անդիսական ցեղի մի փոքրիկ շնիկ հաջում է և վագում նրա դեմ: Մարիա Իվանովնան վախենում է և կանգ առնում: Հենց այդ ըոպելին լսվում է կանացի հաճելի մի ձայն. «Մի վախե՛ք, նա չի կծի»: Յեվ Մարիա Իվանովնան տեսնում է մի տիկնոջ, վոր նստած եր նստարանի վրա՝ հուշարձանի դիմաց: Մարիա Իվանովնան տեղավորվում է նստարանի մյուս

¹ Պ. Ա. Ռումյանցևի (1725—1796)—աչքի ընկնող ռուս ազնվատոհմիկ, վարչական և ռազմական գործիչ, վորը Յեկատերինա II-ի ժամանակ ջատագով եր ճորտատեր աղնվականների գաղաթի քաղաքականության: 1769—1774 թ. թ. տեղ ուսուցիչական պատերազմին Ռ. Նշանակվում է բանակի գերագույն հրամանատար. նրա ղեկավարությամբ ռուս զորքը տարավ մի շարք հաղթություններ և կնքեց Քյուչուկ-Կայնարջի հաշտությունը, վորով Սեյմ ծովի ափերը միացան Ռուսաստանին:

ծայրին: Տիկինը շեշտակի նայում է նրան, իսկ Մարիա Իվանովնան իր կողմից ձգելով մի քանի շեղակի հայացքներ, կարողանում է նրան դիտել վոտքից գլուխ: Տիկինն առավոտյան ձերմակ շորերով եր, գիշերային գլխանոց դրած, հագին՝ քաթիկա: Կլիններ մոտ քառասուն տարեկան: Նրա լիքը և վարդագույն դեմքը վեհուկություն և խաղաղություն եր արտահայտում, իսկ կապույտ աչքերն ու թեթև ժպիտը անասելի հրապույժ ունեյին: Տիկինը առաջինն է խզում լուսնություն:

«Դուք անշուշտ այստեղացի չեք»,—ասում է նա:

— Շիշտ այդպես, յես հենց յերեկ եմ յեկել գավառից:

«Դուք ձեր ծնողների հետ եք յեկել»:

— Ամենևին վոչ: Յես մենակ եմ յեկել:

«Մենակ: Բայց դուք դեռ այնքան յերիտասարդ եք»:

— Յես վոչ հայր ունեմ, վոչ՝ մայր:

«Դուք, ի հարկե, վորեք գործով եք այստեղ»:

— Շիշտ այդպես: Յես յեկել եմ թագուհուն խնդիրք տալու:

«Դուք վորք եք, հավանորեն գանգատվում եք անարդարությունից և վիրավորանքից»:

— Ամենևին վոչ: Յես յեկել եմ վոդորմածություն խնդրելու, և վոչ թե արդարագատություն:

«Թույլ տվեք հարցնելու՝ ով եք դուք»:

— Յես կապիտան Միրոնովի աղջիկն եմ:

«Կապիտան Միրոնովի՝ նրա, վորը որենքուրդյան բերդերից մեկի պետն եր»:

— Շիշտ այդպես:

Թվում եր, թե տիկինը զգացված է: «Ներեցեք ինձ,—ասում է նա ավելի փաղաքշական ձայնով,—յեթե յես խառնվում եմ ձեր գործերին, բայց յես լինում եմ արքունիքում, պարզեցեք ինձ, թե ինչումն ե ձեր խնդիրը և մի գուցե ինձ կհաջողվի ոգնել ձեզ»:

Մարիա Իվանովնան վեր է կենում տեղից և հարգանքով շնորհակալություն հայտնում: Անհայտ տիկնոջ ամեն ինչը սաստիկ զբաղում է աղջկա սիրտը և հավատ ներշնչում նրան: Մարիա Իվանովնան գրպանից հանում է ծալած թուղթը՝ և տալիս իր անձանոթ պաշտպանին, վոր սկսում է ինքն իրեն կարդալ:

Սկզբում նա կարդում է ուշադիր և բարձրացված տեսքով,

բայց հանկարծ նրա դեմքը այլալվում է,—և Մարիա Իվանովնան, վորը աչքերով հետևում եր նրա բոլոր շարժումներին, վախենում է այդ դեմքի խիստ արտահայտությունից՝ մի րոպե առաջ աչքերն հաճելի ու խաղաղ:

«Դուք խնդրում եք Գրինյովի համար,—ասում է տիկինը սառը դեմքով:—Թագուհին չի կարող նրան ներել: Նա միացել եր ինքնակոչին վոչ թե անգիտություն և դյուրահավատություն և, այլ վորպես անբարոյական ու ֆլասակար մի անպիտան»:

— Ախ, սուտ է,—բացականչում է Մարիա Իվանովնան:

«Ի՞նչպես թե սուտ է»,—առարկում է տիկինը զայրույթից կրակ կտրած:

— Սուտ է, աստված վկա, սուտ է: Յես ամեն ինչ գիտեմ, յես ամեն ինչ կպատմեմ ձեզ. միմիայն իմ պատճառով է նա յենթարկվել այն բոլորին, ինչ յեկավ նրա գլխին: Յեվ յեթե նա չարդարացավ դատարանի առաջ, ապա միայն նրա համար, վոր չի ուզեցել ինձ ևս խառնել գործին:—Այդ ասելով նա հուզված պատմում է այն բոլորը, ինչ արդեն հայտնի յե իմ ընթերցողին:

Տիկինը նրան լսում է ուշադրությամբ:—«Դուք ուր եք իջևանել,—հարցնում է նա հետո և լսելով, վոր՝ Աննա Վլասենայի մոտ, ասում է ժպիտով:—Այ, գիտեմ: Մնաք բարով: Վոչ վոքի չասեք մեր հանդիպման մասին: Յես հույս ունեմ, վոր դուք յերկար չեք սպասի ձեր նամակի պատասխանին»:

Այդ խոսքից հետո նա վեր է կենում և դուրս գալիս փակ ծառուղին, իսկ Մարիա Իվանովնան ուրախ հույսերով լի, վերադառնում է Աննա Վլասենայի մոտ:

Տանտիրուհին հանդիմանում է նրան՝ վաղ աշնանային դրոսանքի համար, վոր, նրա ասելով, ֆլասակար է յերիտասարդ աղջկա առողջությանը: Նա ներս է բերում ինքնայեռը և մի զավթ թեյի շուրջը հազիվ ինչ սկսում է անվերջ պատմություններ անել արքունիքի մասին, յերբ հանկարծ պալատական մի կառք կանգ է առնում տան մուտքի առաջ և կամեք-լակեյը¹ մի կառք կանգ է առնում տան մուտքի առաջ և կամեք-լակեյը¹ ներս է մտնում հայտարարելով, վոր թագուհին բարեհաճում է իր մոտ հրավիրել որիորդ Միրոնովային:

¹ Կամ երևակայող պալատական սենյակի սպասավոր:

տակ: նամակն ուղղված է Պյոտր Անդրեեկիչի հորը և բովանդակում է նրա վորդու արդարացումը և գովեստներ՝ կապիտան Միրոնովի աղջկա խելքին ու սրտին: Պյոտր Անդրեեկիչ Գրինյովի ձեռագիրը մեզ հասցրեց նրա թոռներից մեկը, վորը լսել էր, թե մենք զբաղված ենք նրա պապի նկարագրած ժամանակի վերաբերյալ աշխատանքով: Մենք վճեցինք, ազգակիցների թույլտվությամբ, այդ ձեռագիրը հրատարակել առանձին, յուրաքանչյուր գլխի համար վորոնեւով վայելուչ եպիգրաֆ¹ և մեզ թույլ տալով փոփոխել վորոշ հատուկ անուններ:

Հրատարակիչ

19 Հոկտ., 1836 թ.:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

¹ Եպիգրաֆ (հուն.) — հատված, ասույթ, վոր դրվում է յերկի կամ նրա առանձին մասերի սկզբում, վորպեսզի ակնարկվի նրա բովանդակությունը, շեղավի հեղինակի հիմնական միտքը: — Իմաստագիր, նշանաբան:

«Կապիտանի աղջիկը» վիպակի վերջնական խմբագրության ժամանակ այս մասն հանված է յեղել հեղինակի կողմից: Նրա թղթերի մեջ այն պահվում է վորպես սոսկ սևագրություն և իր իսկ Պուշկինի ձեռքով խորագրված է—«Բաց քողած գլուխ»: Տասնյակ տարիներ զրոյի թղթերի մեջ մնալուց հետո այս հատվածը առաջին անգամ լույս է տեսնում «Русский архив» պարբերականի յերրորդ դրքում, 1880 թվին: Նույն այդ տարում և նա զետեղվում է Պ. Ա. Յեֆրեմովի խմբագրությանը լույս տեսնող «Պուշկինի յերկերի ժողովածուի» 4-րդ հատորում:

Այն հարցին, թե ինքը հեղինակը ինչո՞ւ յե դուրս թողել այդ գլուխը, պուշկինագետներն այլևայլ մեկնություններ են տվել: Նրանցից վոմանը (այդ թվում և վերևում հիշված Յեֆրեմովը) այս պարագան բացատրել են անցյալ դարի 30-ական թվականների ցենզուրային խիստ պայմաններով և, ինչպես խմբագիր Յեֆրեմովն և արել, նպատակահարմար են գտել այդ հատվածը մոցնել յերկի XIII գլխի վերջին մասում, վորպես թե նույնը կաներ Պուշկինը, յեթե անկաշկանդ գլար իրեն: Ուրիշները սակայն բոլորովին այլ հիմնավորում են տալիս խնդրին: Սորանալով վիպակի մեջ տեղի ունեցող դեպքերի հաջորդականության, ինչպես և դործող անձանց բնութագրերի մեջ, նրանք յեզրակացնում են, վոր այդ գլուխը հեղինակը բաց է թողել ավելի առաջ, քան վերջնականապես ավարտել և իր յերկը, ինչու և այն մեղ հասել և համեմատաբար անմշակ վիճակում: Վորպես ապացույց նրանք մատնադրում են մի շարք ակնբախ հակասություններ, վոր կան այդ հատվածում և թե ամբողջ դործի ու նրա այդ մասի համաձայնության մեջ:

Վորքան մեզ հաջողվեց ստուգել, սկսած այդ թվից (1880) հիշյալ գլուխը (մեծ մասամբ վորպես հավելված) տեղ է գտել համարյա բոլոր հրատարակությունների մեջ: Թե պուշկինագետների, թե հրատարակիչների ու բանասերների համար կասկածից դուրս է յեղել, վոր Պուշկինի ստեղծագործության լուրջ ուսումնասիրության տեսակետից այդ հատվածը ինքնին խոշորագույն հետաքրքրություն և ներկայացնում վորպես մի աշխատանք, վոր անկախ ընդհանուր ներդաշնակությունը խախտող վորոշ անհամաձայնություններից, անպայման բացառիկ գրական-գեղարվեստական արժեքներ ունի: Այս իսկ նկատառումով և զետեղում ենք XIII գլխից դուրս մնացած հատվածի թարգմանությունը, զնելով այն վիպակի վերջում իբրև հավելված,—սկզբունք, վոր ընդունված է Պուշկինի յերկերի արդի լավագույն հրատարակությունների մեջ:

Անհրաժեշտ է նաև նկատել, վոր նույն այդ սկզբունքով փոփոխել ենք ձեռագրի մեջ հիշվող դործող անձանց անունները—Գրինյովը այստեղ (ձեռագրում) հանդես է գալիս Բուլանին ազգանունով, իսկ Զուբինը՝ Գրինյով, համաձայնեցնելով վիպակի վերջնական (պուշկինյան) խմբագրության հետ:

Բ Ա Յ Թ Ո Ղ Ա Մ Գ Լ Ո Ւ Խ Ը

Մենք մոտենում եյինք Վոլգայի ափերին. մեր գունդը մտավ
** գյուղը և կանգ առավ այնտեղ գիշերելու: Գյուղի ավազն
ինձ հայտնեց վոր գետի այն կողմի բոլոր գյուղերը ապստամբ-
վել են, ամեն տեղ շրջում են Պուգաչովի խմբերը: Այս տեղե-
կութունն ինձ սաստիկ վշտացրեց: Մյուս ուրն առավոտյան
մենք պետք է անցնեյինք գետը:

Անհամբերութիւնն ինձ պատեց և հանգիստ չեր տալիս:
Հորս գյուղը գտնվում էր յերեսուն վերստի վրա՝ գետի աջ
կողմը: Յես հարցրի՝ չի՞ կարելի արդո՞ք գտնել մեկին, վորն
ինձ անցկացնէր գետով: Գյուղացիները բոլորն էլ ձկնորսներ
եյին. նավակներ չատ կային: Յես գնացի Զուրինի մոտ և հայտ-
նեցի իմ գիտավորութիւնը:

— Զգուշ լաց, — ասաց նա ինձ: — Մենակ վտանգավոր է
գնալ: Սպասիւր առավոտվան: Առաջինը մենք կանցնենք գետը և
քո ծնողներին հյուր կտանենք համենայն դեպս 50 հուսար:

Յես կանգնեցի իմ ասածին: Նավակը պատրաստ էր: Նըս-
տեցի յերկու թիավարների հետ: Նրանք նավակը ափից ջուրը
մղեցին և սկսեցին թիավարել:

Յերկինքը պարզ էր: Լուսինը փայլում էր: Յեղանակը խա-
ղաղ էր: Հարթ ու հանդարտ հոսում էր Վոլգան: Նավակը սա-
հուն ձոնումով արագ սուրաց մութ ալիքների վրայով: Յես
խորասուզվեցի յերևակալութան ցնորքների մեջ¹ (քնութան
անդորրութիւնը և քաղաքական սարսափները), սեր etc²: Ան-
ցավ մոտ կես ժամ: Մենք հասանք գետի մեջտեղը... հանկարծ
թիավարներն սկսեցին փափսալ միմյանց հետ:

¹ Միջակեայի հետո յեկող բառերը Գրինյովի «ցնորքների» բովանդակու-
թյան համառոտ նշումներն են, վոր Պուշկինը գրել է իր համար, անշուշտ
նպատակ ունենալով հետագայում մշակել դրանք:

² etc — և այլն:

— Ի՞նչ կա, հարցրեցի յես զգաստանալով:

«Չենք իմանում, ասոված գիտե», — պատասխանեցին թիա-
վարները նայելով մի կողմ:

Աչքերս նույն այդ ուղղութեամբ դարձրի և մթնշաղի
մեջ տեսա մի ինչ վոր բան, վոր լողում էր Վոլգայով ցած:
Անծանոթ առարկան մոտենում էր: Յես հրամայեցի թիավար-
ներին կանգնել և սպասել դրան:

Լուսինն անցավ ամպերի յետևը: Լողացող տեսիլն ալիլի
խավարեց: Նա արդեն մոտ էր ինձ և յես դեռ չեյի կարողանում
վորոշել այն:

— Տեսնես՝ ի՞նչ բան է, — ասացին թիավարները: — Առա-
գաստ ասես՝ առագաստ չի, կայմ ասես՝ կայմ չի...

Հանկարծ ամպերի յետևից յերևաց լուսինը և լուսավորեց
մի սոսկալի պատկեր: Մեր դեմ-հանդիման լողում էր մի կա-
խաղան՝ լաստի վրա հաստատված. — միջնափայտից յերեք մար-
միններ եյին կախված: Հիվանդագին հետաքրքրութիւնն ինձ
պատեց: Յես ցանկացա նայել կախվածների դեմքերին:

Իմ հրամանով թիավարները կեռածողով ձանկեցին լաստը՝
նավակս դիպավ լողացող կախաղանին: Յես դուրս ցատկեցի և
հայտնվեցի սարսափելի սյուների միջև: Լիալուսինը լուսավորեց
դժբախտների այլանդակված դեմքերը: Նրանցից մեկը մի ծեր
չուվաշ էր, մյուսը — ոռւս¹ գեղջուկ, ուժեղ ու հաղթանդամ
մի յերիտասարդ՝ քսան տարեկան: Սակայն, յերրորդի վրա նա-
յելիս, յես սաստիկ զարմացա և չկարողացա պահել իմ աղիո-
ղորմ ճիչը. դա՛ Վան՝ կան էր, իմ խեղճ Վան՝ կան, վոր իր հի-
մարութիւնից միացել էր ուգաչովին: Նրանց գլխավերևը
խփած էր մի սև տախտակ, վորի վրա սպիտակ խոշոր տառե-
րով գրված էր. Գ ո ղ ե Ր և Բ ու Ն տ ա Ր ա Ր Ն ե Ր: Թիավարները
նայում էլին անտարբեր և ինձ սպասում, լաստը կեռածողով պա-
հելով: Յես նորից նստեցի նավակը: Լաստը լողաց գետի հոսան-
քով ցած: Կախաղանը յերկար ժամանակ սևին էր տալիս խա-
վարի մեջ: Վերջապես նա անհետացավ — և իմ նավակը մոտե-
ցավ բարձր ու գահավեժ ափին...

¹ Ձեռագրի մեջ այս բառի փոխարեն սկզբում գրված է յեղել «ЗАВОДС-
КНИ» բառը — անկասկած է, վոր հեղինակը կամեցել է շեշտել այն դերը, վոր
պուգաչովյան շարժման մեջ խաղացել են «գործարանական գյուղացիները»,
այսինքն՝ Ուրալի լեռնարդյունաբերութեան ճորտ-բանվորները:

Հետ նայեցի և մյուս անկյունում տեսա Մարիա Իվանով-
նային, նույնպես կապտած: Յես քար կտրեցի...

Մայրս հառաչեց և առատ արցունք թափեց:

Հայրս լուռ ինձ եր նայում, չհամարձակվելով հավատալ
ինքն իրեն: Ուրախությունը շողում եր նրա դեմքի վրա:

Յես շտապեցի իմ թրով կտրատել նրանց կապանքները:

— Բարև քեզ, բարև, Պետրոս, — ասում եր հայրս, ինձ
իր սրտին սեղմելով, — փառք աստծու, արժանացանք քո տեսու-
թյան...

— Պետրոս, հոգյակս, — ասում եր մայրս: — Աստված ի՞նչ-
պես հասցրեց քեզ: Արդյոք առողջ ես:

Յես շտապեցի նրանց դուրս բերել կալանքից, — սակայն,
մոտենալով դռանը՝ նորից փակված գտա ասին:

«Անդրյոս, — ձայն տվի յես, — բաց արա»:

— Ի՞նչպես չե, կբացեմ, — պատասխանեց գեմակին դռան
հետևից: — Հալա մի դու չե նստիր եղտեղ, մենք քեզ ցոլաց-
կտանք աղմկել և թագավորի ծառայողների ոճիքից բռնել ու
քարշ տալ:

Յես սկսեցի տնտղել շտեմարանը, փնտռելով թե չկա ար-
դյոք վորեւ հնար այնտեղից դուրս պրծնելու:

— Մի չարչարվի, — ասաց ինձ հայրս, — յես աջնալիսի տնա-
տեր չեմ, վոր կարելի լինի իմ ամբարները մտնել ու դուրս գալ
դողի սողանքներով:

Մայրս, վոր մի ըոպե ուրախացել եր իմ հայտնությամբ,
հուսահատության մեջ ընկավ, տեսնելով, վոր ինձ ել վիճակ-
վեց բաժանել ամբողջ ընտանիքի կործանումը: Բայց յես ավելի
հանգիստ եյի այն ժամանակից, ինչ գտնվում եյի նրանց և
Մարիա Իվանովնայի հետ: Հետո մի դույզ պիստոլետ կար և
թուրս — յես դեռևս կարող եյի դիմանալ պաշարման: Զուրիշը
պետք ե վրա հասներ յերեկոյան և աղատեր: Այս բոլորը յես
հայտնեցի իմ ծնողներին և կարողացա հանգստացնել մորս:
Նրանք ամբողջապես անձնատուր յեղան հանդիպման հրճվան-
քին:

— Դե, Պյոտր, — ասաց հայրս, — հերիք ե, ինչքան դու խե-
լառութուններ արիր, յես ել՝ կարգին բարկացած եյի քեզ վրա:
Բայց կարիք չկա անցածը մտաբերելու: Հուսով եմ, վոր դու
հիմա ուղղվել ես և խելքդ գլուխդ ես հավաքել: Դիտեմ, վոր դու
ծառայել ես այնպես, ինչպես վաղել ե ազնիվ սպային: Շնորհա-

կալ եմ, մխիթարեցիր ծերունուս: Յեթի իմ փրկությամբ քեզ
պարտական լինեմ, ապա կյանքը կրկնակի քաղցր կլինի ինձ
համար:

Յես արտասովելով համբուրեցի նրա ձեռքը և նայեցի Մարիա
Իվանովնային, վորն այնպես եր ուրախացել իմ ներկայությամբ,
վոր թվում եր միանգամայն յերջանիկ ու հանգիստ:

Կեսուրի մոտ մենք լսեցինք արտասովոր աղմուկ և աղա-
ղակներ:

— Այս ի՞նչ բան ե, — ասաց հայրս, — չլինի՞ թե քո գնդա-
պետը հասավ:

— Անկարելի յե, — պատասխանեցի յես: — Յերեկոյից շուտ
նա այստեղ չի լինի:

Աղմուկը սաստկանում եր: Ահագնագ տվին: Բակի միջով
ձիավորներ եյին արշավում: Այդ ըոպեյին պատի մեջ կտրած
նեղլիկ անցքում յերեաց Սավելիչի ախեհեր գլուխը և խեղճ
դաստիարակա աղիողորմ ձայնով արտասանեց.

— Անդրեյ Պետրովիչ, Ավդոտյա Վասիլենա, տեր իմ Պյոտր
Անդրեյիչ, աղիվ Մարիա Իվանովնա. բաններս բոլոր ե. անի-
րավները գյուղ մտան: Յեվ գիտեմ Պյոտր Անդրեյիչ, թե ով
բերեց նրանց: Շվարքինը՝ Ալեքսեյ Իվանիչը. գրողը տանի
նրան:

Ատելի անունը լսելուն պես Մարիա Իվանովնան ձեռքերն
իրար տվեց ու մնաց անշարժ:

Լսիր, — ասացի յես Սավելիչին, — մի ձիավոր ուղարկիր
* գետանցի տեղը, հուսարական գնդին ընդառաջ, և հրամայի,
վոր գնդապետին հայտնի մեզ սպառնացող վտանգի մասին:

— Ո՞ւմ ուղարկեմ, ե, տեր իմ: Լակոտներն ամենքն ել
բռնտ են արել, իսկ բոլոր ձիերը խլված են: Վահ, նրանք ար-
դեն բակումն են — արդեն ամբարին են մոտենում:

Այդ ժամանակ դռան առջև լավեցին մի քանի ձայներ: Յես
նշան արի մորս ու Մարիա Իվանովնային, վոր քաշվեն մի ան-
կյուն, սուրս մերկացրի և հենվեցի պատին՝ հենց դռան մոտ:
Հայրս վերցրեց պիստոլետները և յերկուսի հրահաններն ել
բարձրացրեց ու կանգնեց կողքիս: Կողպեքը աղմկեց, դուռը
բացվեց և յերեաց գեմակու գլուխը: Յես թրովս հարվածեցի և
բացվեց և յերեաց գեմակու գլուխը: Հենց նույն ըոպեյին հայրս կրա-
նա ընկավ, փակելով մուտքը: Հենց նույն ըոպեյին հայրս կրա-
կեց պիստոլետը: Մեզ պաշարող ամբոխը հետ փախավ անեծք-

թողնի ավազակներին մոտ: Նստի՛ր այստեղ ու լռի՛ր: Թե մեռնելու յե՛ միասին կ'մեռնենք:

— Լսի՛ր, ել թի՛նք են ասում այնտեղ:

— Անձնատուր լինում եք թե վոչ,— գոռում եր Շվաբրինը:

— Ա՛յ, կտեսնեք, հինգ ըոպեյից ձեզ կենդանի-կենդանի կխորովեն:

— Անձնատուր չենք լինում, չարագործ,— պատասխանեց նրան հայրս հաստատ ձայնով:

Կնձիռներով ծածկված նրա դեմքը կենդանացել եր մի զարմանալի աշխուժությամբ, աչքերը փայլատակում էին ալեհեր հոնքերի տակից: Յե՛վ դառնալով ինձ՝ ասաց. «Հիմա ժամանակն է»:

Նա դուռը բացեց: Կրակը ներս խուժեց և գալարապտույտ վեր բարձրացավ չոր մամռով խծած գերաններով: Հայրս կրակեց պիստոլետը, քայլեց այրվող շեմքով և աղաղակեց. «Բոլորդ իմ հետեից»:

Յես բռնեցի մորս և Մարիա Իվանովնայի ձեռքերն ու արագ դուրս բերի նրանց: Շեմքի վրա ընկած եր Շվաբրինը, վիրավորված հորս զառամյալ ձեռքով. ավազակների բազմությունը, վորը փախել եր մեր անսպասելի արտելքից, իսկույն սիրտ առավ և սկսեց մեզ շրջապատել: Յես կարողացա նորից մի քանի հարված հասցնել, սակայն հաջող նետած աղյուսը դեպավ ուղիղ իմ կրծքին: Յես ընկա և մի ըոպե գիտակցությունս կորցրի: Ուշքի գալով յես տեսա Շվաբրինին, վոր նստել եր արյունոտ խոտերի վրա և նրա առջև՝ մեր ամբողջ ընտանիքը:

Թեքս ընկած պահում ելին ինձ: Գյուղացիների, կազակների և բաշկիրների բազմությունը շրջապատել եր մեզ: Շվաբրինը սոսկալի գունատ եր: Մի ձեռքով նա բռնել եր իր վիրավոր կողքը: Նրա դեմքը տանջանք ու չարություն եր արտահայտում: Նա դանդաղ գլուխը բարձրացրեց, նայեց ինձ և արտասանեց թույլ ու հազիվ լսելի ձայնով.

— Կախել սրան... և բոլորին... բացի՛ սրանից...

Ամբոխն իսկույն և եթ շրջապատեց մեզ և քարշ տվեց դեպի դարպասը: Բայց հանկարծ նրանք մեզ թողին ու փախան զանազան կողմեր՝ դարպասից ձիով ներս մտավ Զուբինը և նրա հետևից մի ամբողջ հեծելավաշտ՝ թրերը մերկացրած:

Ուռվարարները ցիր ու ցան յեղան: Հուսարները հետապնդում էին նրանց, կոտորում ու գերի բռնում: Զուբինը ցած

թռավ ձիուց, վողջուհեց հորս ու մորս և պինդ սեղմեց ձեռքս:

— Ա՛յ թե լավ ժամանակին վրա հասա,— ասաց նա մեզ:

— Ահա և քո հարսնացուն:

Մարիա Իվանովնան կարմրեց մինչև ակնջները: Հայրս մոտ յեկավ և շնորհակալություն հայտնեց՝ հանգիստ, թեպետ և զգացված տեսքով: Մայրս գրկեց նրան, անվանելով մեր փրկիչ հրեշտակը:

— Շնորհ արեք մեզ մոտ,— ասաց հայրս և նրան մեր տունը տարավ:

Շվաբրինի մոտով անցնելիս Զուբինը կանգ առավ:

— Սա ո՞վ է,— հարցրեց նա վիրավորին նայելով:

— Սա ինքը նրանց առաջնորդն է՝ հրոսակապետը,— պատասխանեց հայրս մի ինչ վոր հպարտությամբ, վոր մատնում եր հին ուղմիկին. — աստված ոգնեց իմ թույլ ձեռքով պատժել յե՛րիտասարդ չարագործին և վրիժառու լինել նրանից՝ վորդուս արյան համար:

— Սա Շվաբրինն է,— ասացի յես Զուբինին:

— Շվաբրինը: Շատ ուրախ եմ: Հուսարներ, վերցրեք սրան: Մեկ ել՝ ասեք բժշկին, վոր կապի նրա վերքը և իր աչքի լույսի պես պահի: Շվաբրինին անպայման պետք է ներկայացնել Ղազանի գաղտնի հանձնաժողովին¹: Նա գլխավոր հանցանքներին մեկն է և նրա ցուցմունքները պետք է վոր կարևոր լինեն:

Շվաբրինը բացեց իր մթագնած աչքերը: Նրա դեմքը վոչինչ չեր արտահայտում, բացի՝ ֆիզիքական տանջանքը: Հուսարները թիկնոցի վրա դրած տարան նրան:

Մենք ներս մտանք սենյակները: Յես հուզմունքով էլի նայում շուրջս, հիշելով իմ մանկական տարիները: Տանը վոչինչ չեր փոխվել, ամեն ինչ իր նախկին տեղն էր: Շվաբրինը չեր թուլատրել տունը թալանելու, իր ստորության մեջ իսկ պահելով ակամա մի գարշանք դեպի անպատիվ շահասիրությունը:

Ծառաները նախասենյակ մտան: Նրանք չեյին մասնակցել բուռնորեն և անկեղծ սրտով ուրախ ելին, վոր մենք փրկվել ենք: Սավելիչը ցնծության մեջ եր: Հարկ է իմանալ, վոր ավազակ-

¹ Գաղտնի հանձնաժողովը նշանակված եր Պուգաչովի ապստամբությանը մասնակցողների քննության ու դատի համար:

չեն անցել բոլոր դժբախտությունները: Սիրտս նոր փոթորիկ
 եր գուշակում:

Ձեռն նկարագրի մեր արշավանքը—և Պուգաչովի պատերազ-
 մի վախճանը: Մենք անցնում եյինք գյուղերի միջով, վոր ա-
 վերել եր Պուգաչովը, և ստիպված եյինք խեղճ բնակիչներից
 վերցնել աչն, ինչ թողել եյին ավաղակները:

Նրանք չգիտեյին, թե ո՛ւմ յենթարկվեն: Ամենուրեք դա-
 դարել եր վարչական կյանքը: Կալվածատերերը անտառներում
 եյին թագնվում: Ավաղակախմբերն ամեն տեղ չարագործություն-
 ներ եյին անում: Այն ժամանակ արդեն դեպի Աստրախան փախչող
 Պուգաչովին բռնելու համար ուղարկված առանձին զորամասերի
 պետերն ինքնիշխան պատժում եյին մեղավորներին և անմեղ-
 ներին... Սոսկալի յեր վիճակն ամբողջ յերկրի, վորտեղ մոլեգ-
 նել եր հրդեհը: Աստված չանի, վոր մարդ տեսնի ուսական
 բունտը—անմիտ ու անողոր: Նրանք, ովքեր մեղանում անկա-
 րելի հեղաշրջումներ են նյութում, կամ յերիտասարդ են և չգի-
 տեն մեր ժողովրդին, կամ թե չե՝ դաժանասիրտ մարդիկ, վորոնց
 համար ուրիշի գլուխը քառորդ կոպեկ արժե, դեհ իրենց վիզն
 ել՝ հազիվ մի կոպեկ¹:

¹ Հետո գալիս են այն տողերը, վորոնք կան և՛ Պուգաչովի ձեռքով վերջնապե-
 խմբագրված բնագրում. «Պուգաչովը փախչում եր իվան Իվանովիչ Միխե-
 սոնի զորքերից հետամուտ...» Տես եջ 118:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I ԳՎԱՐԴԻԱՅԻ ՍԵՐԺԱՆՏԸ	7
II ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ	17
III ԲԵՐԴԸ	28
IV ՄԵՆԱՄԱՐՏ	35
V ՍԵՐԸ	45
VI ՊՈՒԳԱՉՈՎՉՉԻՆԱ	53
VII ՀՐՈՍՈՒՄ	64
VIII ԱՆԿՈՉ ՀՅՈՒՐԸ	72
IX ՀՐԱԺԵՇՏ	81
X ՔԱՂԱՔԻ ՊԱՇԱՐՈՒՄԸ	87
XI ԽՈՂԱՐԱՐ ԱՎԱՆԸ	96
XII ՎՈՐԲԸ	103
XIII ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ	115
XIV ԴԱՏԸ	122

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ԲԱՅ ԹՈՂԱԾ ԳԼՈՒԽԸ

30

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0927937

187

11

28365